

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

20916

20917

20918

20919

20920

891.99.00

7-15

891.995

ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՒ ԶԻՕՍԱԼԻ

Տ Ե Տ Ր Ը Կ Ն Ե Ր

Ի Ե .

Բ Ը Ր Ո Յ Ը Կ Ը Ն Վ Է Պ Ե Ր

Կ Ա Մ

Տ Ղ Ո Ց Ս Ի Ր Տ Ը Կ Ր Թ Ե Լ Ո Ւ

Յ Ա Ր Մ Ա Ր

Պ Ը Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

Հ Ա Տ . Դ .

Վ Է Ի Ն Ն Ը

Պ Ա Շ Տ Պ Ա Ն Ս . Ա Ս Տ Ո Ւ Ա Ծ Ա Ծ Ն Ի Վ Ը Ն Ի Ը

1852 . Ի Յ Ա .

1002
4554

4706

Բ Ե Ր Ո Յ Ե Կ Ե Ն Կ Ե Պ Ե Ր

Ժ. Ե Կ Ե Ք Ս Ի

Կ Ա Մ

Վ Ր Է Ժ Խ Ն Դ Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Ա. Ալե+սիին էր հօրը գրած նամակը:

Ա՛հ հայր, ինչ գոյժ. ամէն պատահածները ձեզի ինչպէս պատմեմ. ձեզմէ ինչ ծածկեմ, ինչ իմացընեմ... : Ա՛լ ոչ բաժնու ո՛չ բրածնու գիտեմ: Բոլոր գաղափարներս իրար կ'անցնին ու կը խառնակին. բովանդակ մտածմունքս ու խորհուրդներս իրարու վրայ կը խառնին ու կը շփոթին: Այսու ամենայնիւ պէտք եմ իմացընել: . . . Ձեմ գիտեր ուստի սկսիմ:

Չորեքշաբթի իրիկունք քրոջս հետ մօրեղբօրս քովն էինք: Յանկարծ Եւգինէին վրայ անհանդատութիւն մ'եկաւ. քովս մօտեցաւ բանն իմացուց եւ աղաչեց որ շուտ մ'ելլենք տուն երթանք: Ժամն ինն էր. կառքերնիս ետ խրկած էի, որն որ զմեզ առնելու համար տասն ու կեսին պիտ'որ դառնար:

Աեցիր քիչ մը, ըսի Եւգինէին, վարձակառք մը բռնել տամ:

Չէ, Ալէքսի, պատասխանեց քոյրս, ոտքով երթանք. ապա թէ ոչ պէտք ենք սպասել. աւելի շուտով կը հասնինք:

— Բայց վարձակառք մը...

— Ա՛հ, շատ ուշ կ'ըլլայ, կ'աղաչեմ, ելլենք երթանք:

Ելանք: Արձակ օդն Եւգինէն կազդուրեցուց վրայ բերաւ. թեւս մտաւ եւ սկսանք աղէկ քայլել: Առունի փողոցը հասած ատեննիս՝ այնպէս անմարդի ու մութ էր, որ քոյրս զարհուրեցաւ: Բազկիս վրայ յեցած

Թեւին դողդողալը կը զգայի . ինք զինքը քաջալերելու համար մէյ մը հազաց եւ կրցածին չափ ինծի մօտեցաւ :

Ար վախնանս կոր, Եւզինէ, հարցուցի իրեն :

— Բայց... նայէ մէյ մը աս փողոցն ինչպէս մութու լինէ :

— Ա՛ռզե՞ս վարձակառք մը բռնենք :

— Հիմա կը հասնինք :

— Սըրեմն մի վախնար :

— Հանդարտ եղիր . միայն քիչ մ'աւելի շուտկեկ քալենք :

Ինթացքնիս քիչ մ'ալ շուտցուցինք : Օրիորդի փողոցէն կ'անցնէինք, մէյ մ'ալ Եւզինէն անձկութեամբ մը դարձաւ ետեւ նայեցաւ . իսկ ես անհամբերութեամբ իրեն նորէն դառնալու նայելու ժամանակ թող չէի տար :

Յառաջ երթանք . հիմա կենա՛լ կ'ուզես, ըսի :

— Վարձեցի թէ ետեւէս մարդու քալուածքի ձայն մ'առի :

— Քեզի կ'ըսեմ որ վախ մ'ուռնենար :

Նոյն րոպէն ահագին հարուած մը գլուխս զարկաւ, եւ գլխարկս աչացս վրայ իջեցուց : Եւզինէն աղաղակ մը փրցուց, որն որ անմիջապէս խղզուեցաւ . ես ալ սկսայ կանչուրուտել . բազուկներս երկրնցուցի ու ձեռքս զգեստի փերթի մը պատահեցաւ . կատաղութեամբ մը բռնեցի, բայց ձեռքս մնաց : Գլխարկս գրեթէ ամբողջ երեսս կը ծածկէր, մեծ դժուարութեամբ, երեսս պատուելով ու հոգիս բերանս դալով՝ հազիւ կրցայ վեր հանել : Ան ատեն մարդ մը տեսայ՝ որն որ զԵւզինէն առած կը փախչէր : Աս տեսածիս պէս... ս՛հ, չեմ գիտեր ինչպէս բոլոր երակներս չճաթեցան : Յափշտակողին վրայ նետուեցայ . իրեն հասնելու վրայ էի, մէյ մ'ալ անզգամբ քոյրս հրեց սալայատակին վրայ ձգեց փախաւ... :

Խեղճ Եւզինէն վեր վերցուցի, բայց ամենեւին անշարժ էր. դեռինքը նստայ զինքը բազկացս մէջ առի եւ կրկին ու կրկին անդամ յանուանէ կոչեցի: Ամենեւին պատասխան չէր տար. կարծեցի թէ մեռած է եւ սկսայ լալ:

Սօտաւոր փողոցին պահանջորդը մեր աղաղակները լսեր էր. պահակապանքն անմիջապէս հասան: Առջի բերան սպանողը զիս կարծեցին եւ զմեզ պաշարեցին. պաշտօնակալն ինձի զանազան հարցումներ բրաւ. իսկ ես այնպէս սաստիկ կը հեծկլտայի՝ որ հազիւ կարող կ'ըլլայի իրեն պատասխան տալ: Երբ որ եղածն իմացաւ, իր մարդիկներուն մէկ մասը վրանիս յարձակողին ետեւէն խրկեց. իսկ ինք ուրիշ քանի մը հողւով քովերնիս մնաց: Փողոցի կանթեղները հազիւ թէ քիչ մը լոյս կու տային, պաշտօնակալը լապտեր մը վառել տուաւ: Անով տեսայ որ Եւզինէն դեղնցած, երեսին գոյնը նետած, մազերը ջրուած, աչուրները դոցած, բերանը կիսաբաց էր: Գրեթէ ինք զինքս կորսընցուցի...: Չինքը բազկացս մէջ սեղմեցի, սրտիս վրայ ճնշեցի: Ասցնցիւնը զինքը կենդանացուց ու արթընցուց. կուրծքէն հառաչանք մ'ելաւ, մեղմով մը գլուխը շարժեց, ու աչուրները բացաւ:

Ուրեմն մեռած չէ, պոռացի, Եւզինէ, Եւզինէ:

Գարձեալ զինքը դրկեցի. ընդդէմ չկեցաւ, բայց այնպիսի դաժան նայուածք մը նայեցաւ ինձի՝ որ սկսայ գողալ:

Պէտք էք տներնիդ դառնալ, զրուցեց ինձի պաշտօնակալը, մենք օրիորդը կը բերենք:

Չէ, չէ, պոռացի, ես անձամբ կ'ուզեմ զինքը տանիլ, ես մինակ կ'ուզեմ զինքը տանիլ:

— ()րիորդն աւելի հանդատեամբ կ'երթայ թէ որ երկուքնիս մէկտեղ զինքը տանելու ըլլանք:

— Ստուգիւ այնպէս է... ինձի քիչ մը օղնեցէք:

— Ո՛ւր կը բնակիք:

— Աս տեղաց շատ մօտ, Պուռկոնեի փողոցը :

— Արթանք :

Արք որ տուն հասանք, Ֆլեօրին ձիանքը կը լծէր զմեզ դալու առնելու համար: Չինքն անմիջապէս վերաբուժին խաւրեցի:

Աւզինէին անկողինը ջերմացրնել տուի, եւ շուտ մը զինքը պառկեցուցին: Քիչ մը տաքնալուն պէս՝ ինք զինքը կորսրնցուց. անկողինը յարդարելու համար դէպ իրեն ծռեցայ. բայց սաստկութեամբ մը զիս ետ հրեց. երկրորդ փորձ մ'ընել ուզեցի, իսկ ինք աչուրներս հանելու սպառնալիք բրաւ:

Քիչ մը ետքը վերաբոյժն եկաւ: Գլխոյն վերքը խորին մտադրութեամբ զննեց, եւ միտ դրի տեսայ որ շրթունքը կը խաճնէր ու ճակատը կը կնճռէր: Երկութեւէն ալ արիւն առաւ, վզին վրայ շուտ մը տղրուկ դնել տուաւ, եւ գացած ատեն խոստացաւ որ փութով կը դառնայ: Աւզինէն քիչ մը հանդարտած կ'երևար. աչուրները գոցեց եւ մէկ ու կէս ժամու չափ քնացաւ: Բոլոր սպասաւորները խաւրած էի, եւ քոյրս առանձին թողուլ չուզելով՝ իրեն հիւանդապահն եղայ: Մէյ մ'ալ յանկարծ սուր աղաղակ մը փրցուց ու զինքն անկողնէն դուրս տեսայ. անմիջապէս ցատքեցի գացի զինքը բռնեցի: Ո՛հ, զինքն ան վայրկեանը տեսնէիք որ հետս կը կռուէր ու զիս կտոր կտոր ընել կ'ուզէր: Սաստիկ ջղաձգութիւն մ'եկած էր վրան. բոլոր անդամները կարկամեցան, բովանդակ ջղերը քաշուեցան, բոլոր մատուրները ցնցմամբ ծալուեցան. դէմքը ազեղացաւ, աղբանները կը կրճատէր, լորձունքն ու փրփուրը բերնէն կը վազէր. զարհուրելի ու դարշատեսիլ մէկն եղաւ: Գարշատեսիլ... ինք՝ որ այնպէս բարենշան, այնպէս հեզ է...:

Քառորդի մը չափ նոյն զարհուրելի վիճակին մէջ մնաց, ետքը հանդարտեցաւ. առի զինքն անկողինը դրի, եւ հոն հանդարտ մնաց:

Արկրորդ օրը կանուխ վերաբոյժը քանի մը արուեստակից ընկերներով եկաւ : Խորհրդակցութիւն մ'եղաւ : Ուղեցի ներկայ դանուիլ, դէմ դրին . աղաչեցի, պաղատեցի . դուրս հանեցին զիս : Քովի սենեակն սպասեցի : Տէր Աստուած, ի՛նչ վայրկեան . սիրտս այնպէս սաստիկ կը թնդար, որ կարծես թէ կուրծքէս դուրս պիտ'որ ելլէր, բոլորովին տակնուվրայ եղած էի, մէյ մը կը յուսայի, մէյ մը կը վախնայի, նման յանցաւորի մը՝ որն որ իր վրայ կարուելու վճռոյն կը սպասէ : Աերջապէս դուռը բացուեցաւ :

Ուրեմն, պոռայցի :

Աչ ոք պատասխան տուաւ : Ա՛լ երկրորդ անգամ հարցընելու վրաս զօրութիւն չմնաց . բովանդակ մարմինս տերեւի մը պէս կը սարսէր . Բ . բժիշկն ամենէն վերջն ելաւ եւ ինձի ըսաւ .

Հիւանդէն նորէն արիւն առի . երկու ժամէն դարձեալ զինքը տեսնելու կու գամ : Ետքը կէս ձայնիւ մ'աս ալ ըսաւ . Չեղի խորհուրդ կու տամ որ քահանայ մը բերել տաք . ապահովութեան համար պէտք է կարելի եղածին չափ շուտ վերջին խորհուրդները մատակարարել տալ :

Ուրեմն ա՛լ յոյս չկայ, պոռայցի :

— Ասիկա չեմ ըսեր :

— Ա՛հ, մտքերնիդ հասկըցայ, Պարոն, մտքերնիդ հասկըցայ :

Ա՛րիտասարդ, ըսաւ Պր . Բ . ծանրութեամբ մը . Աստուած չկայ մի :

— Աստուած . . . քոյր իմ . . . այո՛ . Ա՛հ, Պարոն . . . :

Աղօթք ընելու համար ծնկի վրայ ինկայ, բայց զօրութիւն չէր մնացած . վրաս մարելիք եկաւ, կարծեցի թէ պիտի մեռնիմ . ինք զինքս կորսընցուցի :

Արբ որ խելքս վրաս եկաւ՝ ինք զինքս անկողնիս վրայ գտայ . Պր . Բ . քովս էր ու դեռ շիշ մը ձեռքը կը բռնէր : Բժիշկը տեսնելով՝ քոյրս միտքս եկաւ :

Եւզինէն, Պարոն, Եւզինէն ինչպէս է... : Այսք է որ երթամ զինքը տեսնեմ :

— Հիմա չէ, նախ որովհետեւ պէտք է զինքը թողաւ որ հանգչի, եւ երկրորդ՝ որովհետեւ դուք իսկ պէտք էք քիչ մը հանգիստ առնել :

— Ա՞յ, հանգիստ առնել. եթէ դուք իմ տեղս ըլլայիք, կրնայիք...

— Չեզի համար չէ նէ՝ ձեր քրոջը համար ըլլայ :

— Ա՛հ, Պարոն...

— Արդեւեմ ձեզի որ ժամէ մը յառաջ քովը չերթաք :

— Դամ մը :

Անկողնոյս վրայ փռուեցայ ու քնանալու կը ջանայի. մէյ մ'ալ յանկարծ հեռուէն շնչիւն ու աղաղակներ լսեցի. ահանջ դրի ու Եւզինէին ձայնը ճանչցայ : Ան ատեն անկողնէս վար ցատքեցի, բժշկին ձեռքէն, որն որ զիս բռնել արդեւեւ կ'ուզէր, պրծայ փախայ. Ֆլէօրին ալ որ զիս կեցընել կ'ուզէր, մէկդի ըրի. ու վազեցի քրոջս սենեակը մտայ : Խեղճը զարհուրելի ճգնաժամի մը մէջ էր, սաստիկ կը տանջուէր. երկու հոգի անհնարին դժուարութեամբ հաղիւ կարող կ'ըլլային զինքն անկողնոյն մէջ բռնել : Աս որ տեսայ՝ սիրտս կտոր կտոր եղաւ. դողում ու սարսափ մ'առաւ զիս, եւ վախէս ու ցաւէս անշարժ ու անմռունչ տեղս կեցայ :

Արք որ սկսաւ քիչ մը հանդարտիլ՝ քահանան հաւաք ու սուրբ խորհուրդները մատակարարեց : Ան ատեն քիչ մը յոյս ունեցայ : Եւզինէն Աստուծոյ պաշտօնեան ճանչցաւ : Քահանային ձեռքը սեղմելով՝ խնայուց թէ անոր ամէն յորդորներն ու խրատները կը լսէ եւ կը հասկնայ : Քահանան իրեն արձակում տուաւ, եւ արձակման խօսքերն արտաբերելուն պէս՝ քրոջս երեսը հրեշտակային հանդարտութիւն մը տիրեց, ինձի այնպէս երեւցաւ որ իր դունստ շրթանցը վրայ թեթեւ ժպիտ մ'երեւցաւ... : Քովը ծնկան վրայ իջայ, ձեռքին

մէկը բռնեցի, արցունքովս թացի եւ սրտիս վրայ դրի ճնշեցի:

Եւզիսէ, Եւզիսէ, կը պռուայի: Հանդարտիկ դու-
խը դարձուց. տկար հայեցուածքն իմ վրաս հանդէ-
ցուց, եւ ետքը... աչքին տեսութիւնը, մարեցաւ,
բռնած ձեռքս՝ սկսաւ պաղիլ...: Տառապեալ հայր,
քու Եւզիսէդ ալ չկար:

..... Յանկարծ ձեռքս մնացած
զգեստի փերթը միտքս ինկաւ. դարձուցի փնտռեցի ու
մէջը՝ թաշկինակով նամակ մը գտայ, որն որ վրան Պր.
Տըլադուրին հասցէն ունէր: Ազգեցի արդարութեան
իմաց ըրի. ատեանն անմիջապէս սկսաւ խուզարկու-
թիւններ ընել, եւ աս առտու եկան ինծի իմացուցին
թէ ամէն խուզարկութիւն անօգուտ է. սպանողը Բեդ-
գիա երթալու անցագիր հոգացած ըլլալով՝ օտար եր-
կիր անցեր է:

Ո՛հ, թշուառակա՛ն. հիմակ առանց կարծեաց ը-
րած չարեացը վրայ կը ծիծաղի. ինք զինքն ապահով
կը համարի, որովհետեւ մեր սահմաններն անցեր է.
բայց զիս սպաննելու մոռցեր է: Մեր օրէնքները չէ՛ն
կրնար իրեն հետամուտ ըլլալ. լաւ է, ես իրմէ վրէժս
կ'առնեմ: Պէտք է որ զինքը գտնեմ, պէտք է որ ըրած
ոճրագործութեան պատուհասը կրէ: Աարող չեմ ըլ-
լար ապրիլ՝ թէ որ վրէժ չենք առներ...:

Այսպէս ուրեմն, ալ ասկից ետքը ձեր Եւզիսէն
պիտի չտեսնէք, եւ ոչ իսկ անոր դին կարող պիտ'որ
ըլլաք տեսնել: Ի՛նչպէս ձեր սրտէն արիւն պիտի եր-
թայ. ի՛նչ պիտի կրէ ձեր հայրենի գութն ու գորովը:
Եթէ հոս գտնուելու ըլլայիք, գո՛նէ... մէկտեղ կու
լայինք: ... Մօրս մահը միտքս կու գայ. դուք մեր ար-
ցունքը կը համբուրէիք, եւ մենք ալ ձերինը կը ջն-
ջէինք կը սրբէինք. կը ջանայինք սփոփել զձեզ, դուք
զմեզ կը մխիթարէիք: Մեզի Աստուծոյ վրայ կը խօսէիք,

մեզի Ս. Աստուածածնի վրայ կը խօսէիք . . . Իսկ հիմակ, ես մինակ եմ, ես բոլորովին առանձին եմ: Պարապ տեղ ջանացի ինք զինքս հաւատոյ ու կրօնի գիրկը ձգել, ամենեւին կարող չեղայ: Ա՛լ աղօթք ընել չեմ կրնար. ասկից վերջը ես առջինը չեմ. դժնդակ հուր մը ներսի դիս կ'այրէ կը տոչորէ, ու կը նեղէ դիս: Ուրիշ բանով մխիթարութիւն չեմ կրնար դտնել՝ բայց միայն վրէժխնդրութիւն ընել կարող ըլլալուս յուսովը . . . :

Մտածեցէք մէյ մը: Գալ ձեռքէս յափշտակել: Երբ որ իրեն ըսեր էի որ ամենեւին վախ չունենայ: Երբ որ զինքը պաշտպանելու համար վրաս էր վստահացած: Եւ ետքը ոտքիս առջեւ զինքը սպաննելու յանդգնիլ. վատութեամբ սալայատակին վրայ ձգել . . . : Եւ ես հանդարտ մնամ, ու կնոջ մը պէս լալով դո՛հ ըլլամ . . . : Չէ, բազկացս մէջ զօրութիւն ունիմ, սրտիս մէջ քաջարտութիւն ու հողւոյս մէջ կամք ունիմ. որովհետեւ քոյրս աղատել չկրցայ, անոր վրէժը կ'առնեմ . . . :

ԱԼԵՔՍԻ ԱՆԴՈՒՌԵԱՆՑ

Բ. Յօս. զարկուս ինքն:

Ալեքսի նամակը լմնցրնելէն ետքը՝ ձեռքի դրիչը ջախջախեց: Երեսը կրակ կտրած էր, աչուրներէն շանթեր կ'արձակէին, շրթունքը չարագուշակ խօսքեր կը մռմռային. բովանդակ շարժումները դժնեութիւն ու դաժանութիւն մը ցոյց կու տային. նամակը ծալելու ատեն քիչ մնաց կը պատուտեր: Մարդ կանչեց, բայց եկող չեղաւ. դէպ ի դանդակի չուանը նետուեցաւ, եւ այնպիսի բարկութեամբ քաշեց՝ որ չուանը փրթաւ:

Քիչ մը ետքը հանդարտ ու ծանրաշարժ քալուածք մը լսուեցաւ, Ալեքսիին դուռը բացուեցաւ ու ծառայ մը տեսնուեցաւ:

Աս ինչ է, Ֆլէօրի, ժամ մը կ'ըլլայ քանի որ զքեզ կանչելու համար զանդակը հնչեցուցի:

Ֆլէօրի առանց պատասխան տալու յառաջ եկաւ, եւ Ալէքսիին նամակը կնքելու զբաղած ատեն՝ անոր քովն արձանի մը պէս անշարժ ու անմեռնչ կեցաւ: Որչափ որ Ալէքսիին խռոված ու զայրացած կ'երեւար՝ այնչափ ալ Ֆլէօրի ընդհակառակն անհոգ ու հանդարտ կերպարանք մը կը ցուցնէր: Աս ծառան ան տեսակ մարդիկներէն էր՝ որոնք կարծես թէ ոչ բանի մը վրայ կ'ուրախանան եւ ոչ ալ բանէ մը կը վախնան. նայուածքը միշտ նոյն մնաց, դէմքն ամենեւին չէր փոխուեր, երեսացը վրայ եւ ոչ փոքր այլայլութիւն կը նշմարուէր: Աս երկու անձանց դանուած իրարու բոլորովին հակառակ վիճակը կարդացողը կրնայ երեւակայել:

Առ, Ֆլէօրի, սա նամակը, դնա թղթատարին քով ձգէ:

— Գլխուս վրայ, Պարոն:

— Ետքը կ'երթաս երկու սուրհանդակի ձիանք կը բռնես, որոնք ժամը երեքին հոս պիտի դանուին:

— Գլխուս վրայ, Պարոն:

— Տուն դառնալէդ ետքը զգեստի ծրարդ պատրաստէ. Աննային ալ ըսէ որ իմ զգեստներուս կապոյները կապէ: Գուցէ երկայն ատեն դուրս կը մնանք:

— Մենք երկուքնիս:

— Այո՛, մենք երկուքնիս:

— Գլխուս վրայ, Պարոն:

— Հոս նայէ, մեռելաթաղները . . . :

— Աչկած են, Պարոն, օրիորդին դագաղն ալ մեծ դրան մէջ դրած են, եւ . . . :

Ծառան խօսքը կտրեց տեսնելով թէ տիրոջը վրայ ինչ ազդեցութիւն կ'ընէ: Քիչ մը ատեն շփոթած երեսը նայեցաւ. ետքը գլուխը շարժելով՝ հանդարտութեամբ ելաւ դնաց:

Թաղման հրաւիրեալները հասան, եւ Ալէքսի դերենք ընդունելու համար սրահը գնաց: Հարկ եղաւ որ

ինք զինքը բռնէ եւ սրտին կսկիծն ու ցաւը ծածկէ, երեսը շիտկէ ու անտարբեր խօսակցութեան մը մասնակից ըլլայ: Ժողովականք սգալի տեսիլ մը կը ներկայացնէին. ամենուն երեսը տխրութիւն մը տիրած էր, ամէնքը սեւ զգեստներ հագեր էին, ու միայն ցած ձայնիւ կը խօսէին. մարդ կարծէր թէ կը վախնային որ մէկը չարթընցընեն...

Մառայ մ'եկաւ իմացուց որ սգոյ կառքերն եկած են: Ամէնքն ոտք ելան եւ իւրաքանչիւր ոք զնայ կառք մտաւ, Ալեքսի ամենէն վերջին կառքը նստաւ: Երբ որ ամէն կառքերը լեցուեցան՝ Եւզինէին դադաղը շքեղ ու փառաւոր կառայ վրայ դրուեցաւ, որն որ փետրէ ցցունքներով պերճ զարդարուած էր. ծածկոյթները ճերմակ մետաքսէ էին, որոնց եզրները երկայն ոսկէթել ծոպերով կը վերջանային. դադաղին վրայ սպիտակ ծաղկանց անպաճոյճ պսակ մը դրուեցաւ, ի նշանակ անմեղութեան ու կուսութեան, եւ յուղարկաւորք ճամբայ ելան:

Նկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պաշտօն եղաւ: Ալեքսի ուղեց աղօթել, եւ սկսաւ տէրունական աղօթքը զրուցել: Բայց երբ որ «Թող մեզ զպարտիս մեր՝ որպէս եւ մէք թողումք...» խօսքերուն հասաւ, աղօթքը դադրեցուց, աչուրները խորանէն դարձուց եւ նայուածքն Եւզինէին դադաղին վրայ սեւեռեց:

Նո թողութիւն տամ... Ես ներեմ... մումնաց ինք իրեն. ո՛չ երբեք, ո՛չ երբեք: Եթէ իմ վրաս յարձակում եղած ըլլար, եթէ ինձի չարիք հասուցած ըլլային՝ շնտ աղէկ. բայց չէ, իմ քոյրս մեռցուցին, աչքիս առջեւ զինքն սպաննեցին: Արդարութեան ատենը գացի, վրէժխնդրութիւն պահանջեցի. բայց ատենն ինձի պատասխան տուաւ թէ Չեմ կրնար: Նա է ուրեմն, Ես անձամբ կրնամ վրէժս առնել. Ես անձամբ կ'ըլլամ վրէժխնդիր. պէտք է որ ես ինք իրենս վրէժ խնդրեմ...: Ներել, թողութիւն տալ... այո՛,

երբ որ միայն նախատանօք մը մարդ թշնամանուած
ըլլայ, երբ որ միայն թեթեւ չարիք մը կրած ըլլայ,
եւ երբ որ ներելը՝ կարելի է. բայց ես, ես ամենեւին
չեմ կրնար . . . :

Եւոր բերած աղօթագիրքը մեքենապէս բացաւ.
աչքին՝ փորագրուած պատկեր մը հանդիպեցաւ, որն
որ կը ներկայացընէր զՅիսուս խաչեալ: Արդին Աստու-
ծոյ խաչին վրայ դամուած՝ ստուգիւ աստուածավայել
կերպարանք մ' ունէր: Անագորոյն ու անգութ դահիճ-
ները դժոխական ծիծաղով մը վրան կը նայէին. իսկ
ինք Փրկիչը ցաւոցը սաստկութենէն մարած աչուրները
երկինք կը վերցընէր, կերպարանացը վրայ՝ Աստուծոյ
կամացը հետ ունեցած համակամութենէն յառաջ ե-
կած հանդարտութիւն մը կը տիրէր, եւ իր կիսաբաց
չրթունքը մարդասիրութիւն ու թողութիւն կը յայտ-
նէին: Փորագրուած պատկերին ներքեւը՝ հետեւեալ
սրտաշարժ խօսքը կը կարդացուէր. Հայր, թող դոցա,
զի ոչ դիտեն զինչ գործեն:

Ալեքսի գրուածն որ տեսաւ, գիրքն անմիջապէս դո-
ցեց, ու դժկամակութեամբ մը՝ նստած աթոռին վրայ
նետեց. այնպէս այլայլած ու խռոված էր՝ ինչպէս ամ-
բաստանուած յանցաւոր մը, որն որ դատաւորաց իրեն
դատը քննելու ատեն՝ օրինաց մատեննը բանայ ու իր
դատապարտութեան վճիռն անմիջապէս դիմացն ելլէ:

Սոյն միջոցին պաշտօնն աւարտեցաւ. ներկայ եղող-
ները դադաղին վրայ քանի մը կաթիլ օրհնեալ ջուր
սրսկեցին, եւ ետքը ստրկով բռնուած մարդիկ եկան
մօտեցան եւ անտարբերութեամբ ու աղմկալից բրտու-
թեամբ դադաղը վերցուցին տարին:

Աւզինէն իրեն համար պատրաստուած կառքին
վրայ դրուեցաւ, եւ յուղարկաւորք սկսան գերեզմանոց
երթալ: Հոն բարկութեան եւ վրէժխնդրութեան դեւը
Ալեքսիին սրտին ամենէն զարհուրելի հարուածը պիտի
տայ եղեր:

Թշուառ երիտասարդը կառքին անկիւնը քաշուած, տխուր խորհուրդներու մէջ ընկղմած՝ լուռ կը կենար, գլուխը կրծոցը վրայ խոնարհած, ճակատը խորշոմած կնճռած, աչքը յառած սեւեռած էր, եւ երեսին թեթեւ շարժումներէն՝ սրտին մէջ ունեցած զարհուրելի պատերազմը կը նշմարուէր. խիղճը կրիցը հետ կը կռուէր: Գծբախտութեամբ աս ներքին մաքառումը քիչ տեւեց, ցաւը՝ խղճմտանքին ձայնը լուեցուց ու յաղթանակող կիրքն աւելի բռնաւորութիւն ստացաւ:

Քաղքին պատուարին մօտ հասած ատեննին՝ այլեւայլ խաղերու զբաղած դատարկաշրջիկ մարդկան աղաղակները, ատրճանակներու արձակման ձայները, երաժշտաց ցոփ ու անպատկառ երգերն ու բաղմաթիւ հետաքրքիրներու բարձրաձայն քրքիջները Ալեքսիին բարկութիւնն աւելի գրգռեցին:

Քիչ մը ետքը գերեզմաննոց մտան: Քաղքին պատուարին քովերն եղած աղմուկներուն ու աղաղակներուն յաջորդեց տխուր լուսթիւն մը: Սգոյ կառքերուն ցաւազին ցնցումներէն ու շիրիմներու քարերը քանդակող գործաւորաց մրձերուն ձայներէն զատ՝ բան չէր լսուեր: Երկինքն ամպապատ էր, գեղձերն ու նոճիները հովէն տատանելով՝ կարծես թէ մեռելի երգ մը կ'երգէին: Ալեքսիին վիշտն ու տառապանքն իւրաքանչիւր քայլին կ'աւելնար. քաղքէն ելած ատեն լսած ուրախութեան ձայներն ու ծիծաղները վրան շատ գէշ աղեցութիւն բրած էին. բայց աս լուսթիւնն ու թախճութիւնն ալ սիրտը կտոր կտոր կ'ընէր:

Ա երջապէս կառքերը կեցան: Ալեքսին կախաղանին քով հասած մահապարտի մը պէս կը դողդողար: Սաստիկ դժուարութեամբ կառքէն վար իջաւ. գինովի մը պէս ատէին անդին կը տատանէր, բոլոր արիւնը նորէն սիրտը կը վազէր. հեռուանց տեսած էր քրոջը համար նոր բացուած գերեզմանը, որուն քով ձեռուրնին բահ բռնած մարդիկ կը կենային:

Ա՛լ զինքն իր քրոջը վերջին մնացորդներէն ալ ի մշտնջենաւորս պիտի բաժնէին: Աս մտածմունքն իրեն ամենէն զարհուրելին ու ամենէն ցաւաղինն էր: Հասարակօրէն այսպէս կը պատահի. քանի որ դեռ մեռելոյն մարմինը թաղուած չէ, կարծես թէ տակաւին բովանդակ յոյսը չէ մարած, դեռ ամէն բան չէ լմնցած. ստոյգ է դիակէ մը զատ ուրիշ բան չիմնար, բայց դոնէ բան մը կը մնայ, ուր որ գերեզմաննոցէն դառնալէն վերջը՝ ոչինչ, ամենեւին ոչինչ . . . :

Ա՛լէքսին յառաջ գնաց:

Օգուշացիր, կանչեց իրեն՝ գերեզման փորողներէն մէկը, զինքը տմարդութեամբ հրելով:

Եւզինէին դադաղը կը բերէին: Գժբախտ երիտասարդը բարձրաձայն ցաւաղին հառաչանք մ'ըրաւ. տեսակ մը խաւար աչուրները պատեց, եւ քիչ մնաց դետինը կ'իյնար: Գադաղը հաստ չուաններու վրայ դրուեցաւ. չորս հողի ծայրերէն բռնեցին:

Ա՛լ երցուցէք, պոռայ անոնցմէ մէկը:

Գադաղը գերեզմանին վրայ կախուած երեւցաւ, անկից ետեւ ալ խեղճ երիտասարդը զանիկայ շտեմաւ: Ո՛հ, ան ատեն ալ ինք զինքը չկրցաւ բռնել. աղբաները կը կրճտէր, առիւծի մը պէս մռնչիւն մը հանեց: Ա՛լ երջապէս սկսան գերեզմանը գոցել:

Ե՛ւզինէ, Ե՛ւզինէ, պոռայ . . . Անէ՛ք . . . Գժո՛խք . . . : Իմ Եւզինէս:

Բարեկամները զինքը կառքի մը մէջ դրին. հարկ եղաւ զինքը բռնել ու տղու մը պէս առաջնորդել. ո՛չ բան մը կը լսէր, ո՛չ բան մը կը տեսնէր, ո՛չ բան մը կը զգար. աչուրները կրակ ու բոց կարած էին, աչքէն կաթիլ մ'ալ արցունք չէր կրնար թափել. շրթունքը բարկութեամբ փակուած էին: Մէկ մտածմունք մը միայն, բայց ծախիչ ու սպառիչ մտածմունք մը՝ դլուխն ու սիրտը լեցուցած էր: Պէտք է որ իր վրէժը խնդրեմ, վրէժս պէտք է որ առնեմ:

Երբ որ Ալեքսի տուն կը մտնէր, ժամը երկուք զարկաւ :

Ֆլէօրի :

— Հրամայեցէք, Պարոն :

— Ի՞նչ ըրիր :

— Հրամայածնիդ կատարեցի :

— Նամակս :

— Տարի :

— Ծրարներս :

— Մէկ մասն արդէն պատրաստուած է :

— Չիանքը :

— Ժամը երեքին հոս կ'ըլլան :

— Պնա Աննան ինձի խաւրէ :

Աննան տարիքն առած կին մըն էր, որն որ աւելի տանտիկնոջ քան թէ աղախնոյ տեղ կը բռնէր : Անդուռեանց Պարոնին զաւկըներն իրեն տղոցը պէս կը սիրէր. բայց հետերնին ալ քիչ մը մօր պէս կը վարուէր : Նեղանալով ելաւ Ալեքսիին քովը դնաց, եւ նախ ինքն սկսաւ խօսիլ :

— Ստուգիւ, Պարոն Ալեքսի, չեմ գիտեր ի՞նչ . . . :

— Աղէկ է, Ա'ննա. ծրարներս ո՞ւր են :

— Ծրարները . . . առանց բան մ'ըսելու կ'ելէք կ'երթաք. եւ ոչ տեղեկութիւն մը կու տաք : Ասպոցներս պատրաստէ : Ես ի՞նչ գիտնամ ինչ կ'ուզէք. գիտցածիս պէս ընեմ, ետքը հազար խօսք լսելու է :

— Ա'ննա :

— Բայց ըսածս ստոյգ է :

— Ծրարներս պատրաստեցիր, այն կամ ո՞չ :

— Պեռ ըմբոսած չեն :

— Անանկ է նէ՛ շուտ ըրէ, թամբի ատրճանակներս ալ մէջը դիր :

— Ատրճանակները :

— Թամբի ատրճանակներս, կ'ըսեմ կոր քեզի :

Ալեքսիին խօսելուն հրամայական ու զայրագնեալ

կերպն ամէն հարցումն ու բողոքումն արդեւեց: Աննան
անմուռնչ ու անշարժ կեցաւ մնաց: Ալեքսի դուռը ցու-
ցրնելով՝ Գնահ, Աննա, ըսաւ:

Աինն երիտասարդին վրայ երկիւղալից աչուքներով
նայելով՝ ելաւ գնաց: Մէկէն միտքը զարհուրելի ու
սոսկալի խորհուրդ մ'ինկաւ. երեւակայեց որ ինք զին-
քը մեռցրնել կ'ուզէ:

Արբ որ Ալեքսի առանձին մնաց, սկսաւ սենեկին
մէջ մեծ մեծ քայլերով երթալ գալ: Ա'ուզէր վրէժ-
խնդրութեան յատակագիր մը մտածել, բայց անկա-
րելի եղաւ. ոճրագործութիւնը խորհելու համար դեռ
չատ համբակ էր. խաւարչտին տեղւոյ մէջ բան մը տես-
նել կրնալու համար՝ պէտք է որ աչուքները նոյն մթու-
թեան վարժած ըլլան: Յանցանք մ'ընել ուզած ա-
տեննիս՝ կրօնը հայրական դժութեամբ սրտերնիս նայ-
ելով՝ մեզի սաստիկ նեղութիւն ու այլայլութիւն մը
զգալ կու տայ: Այնպէս կ'երեւայ որ առաքինութենէ
դուրս եղած ատեննիս՝ ալ մեր բնական դրից մէջ չենք.
յանցանք մը գործելու միայն դիտաւորութիւնն ալ ու-
նենալով՝ դժբախտ միճակի մէջ կը գտնուինք: Ալեքսի
բողորովին ինք իրմէ ելած էր. գրեթէ մտածելու ալ
կարողութիւն չունէր: Երկայն ժամանակ սաստիկ աղ-
մկած խորհուրդներով սենեկին մէջ վեր վար պտրտե-
ցաւ. ետքը զգեստի դարանին քով կենալով՝ ձգոցնե-
րէն մէկը բացաւ ու մէջէն փառաւոր եւ գեղեցիկ սուր
մը հանեց. պատենէն քաշեց դուրս հանեց ու սկսաւ
մտադրութեամբ զննել:

Ճշդ նոյն րոպէն Աննան ներս մտաւ:

Ա՛հ, Պարոն Ալեքսի, պոռայ, ինք զինքնիդ չէք
մեռցրներ, այնպէս չէ...: Ըսաւ ու սուրը ձեռքէն առ-
նելու համար վրան վազեց: Խեղճ կիներ մատուրները
կարեց: Ալեքսին բարկանալով՝ տմարդութեամբ զինքը
հրեց: Ան ատեն Աննան ծնկան վրայ ինկաւ, եւ արիւ-
նած ձեռուրները տիրոջն առջեւ վեր վերցրնելով՝ ա-

ղաղակեց. Պարոն Ալեքսի, Պարոն Ալեքսի, ուրեմն
կ'ուզէք այսպիսի մեծ սճրագործութեան ձեռք զարնել:
Մէյ մը հայրերնիդ յիշեցէք... հոգինիդ մէյ մը մտա-
ծեցէք...:

Ալեքսի կ'ուզէր հեռանալ. բայց Աննա զգեստէն
բռնեց թող չտուաւ:

Մտածեցէք որ եթէ դժոխք երթալու ըլլաք, Պա-
րոն Ալեքսի, յաւիտեան հոն կը մնաք...:

— Աննա, թող տուր զիս:

— Մայրերնիդ, քոյրերնիդ արքայութիւնն են, Պա-
րոն Ալեքսի, դուք ալ հոն պէտք էք երթալ:

— Օհա թող տուր, կ'ըսեմ քեզի:

— Յառաջ այնպէս բարեպաշտ էիք, Պարոն Ալեքսի:

— Այ, ալ թող տուր զիս:

Ալեքսի ուժգին ճիգ մ'ըրաւ. Աննան դետինը
ձգեց եւ ելաւ զնաց դուռը ահագին թնդմամբ մը դու-
ցելով:

Օրարները պատրաստուած ու կառքին մէջ տե-
ղաւորուած էին, սուրհանդակի ձիանքն եկած, լծուած
ու ճամբայ ելլելու պատրաստ էին: Ալեքսի կառք մտաւ,
Ֆլէօրիին ալ հրամայեց որ քովը նստի: Սուրհանդակն
ալ իր ձիան վրայ հեծաւ:

Ուր պիտ'որ երթանք, Պարոն:

Գէպ ի Արիւսէլ, պատասխանեց Ալեքսի:

Ֆլէօրի զարմացած ապշած՝ տիրոջն երեսը նայե-
ցաւ. սուրհանդակը խարազանը ճայթեցուց, ու կառ-
քը սուրալով ճամբայ ելաւ:

Գ. Տարասպետալ հայր:

Հիմայ՝ եթէ ընթերցողին հաճոյ է՝ քիչ մը Պոր-
տոյ անցնինք:

Հոն զմեզ Պարմիր գլխարկի փառաւոր փողոցը կը
գտնենք: Գէպ ի ձախ կողմը, ակմբանոցէն քիչ մը հե-
ռու՝ մեծակառոյց տուն մը կը տեսնուի, որն որ աւելի

պալատի կը նմանի: Ներս մտնենք, առաջին դասիկոնն ելենք, առաջին դուռն որ բանանք, ճաշարան կը մտնենք: Սեղանը տակաւին վերցուած չէ, նախաճաշը դեռ նոր լմրնցեր է: Առնականքն անշուշտ քովի սրահը դացեր են, որուն դուռը կիսաբաց է մնացեր. յառաջ երթանք ու ներս մտնենք, սրպէս զի եղածն աղէկ տեսնենք:

Եւ քեզ ու փառաւոր բազմոցի մ'անկիւնը նստած երիտասարդ մը՝ ամենէն աւելի եռանդեամբ խօսակցութեան մասնակից ըլլալ կ'երեւայ:

Իր քոյրը, որն որ բազմոցին մէկալ ճոթը նստած է, երբեմն եղբօրը երեսը ծուռ աչքով կը նայի, որով անոր ծիծաղելու առիթ կու տայ: Բայց անոր դիտու շարժումներն ու աչքի ծայրովը նայելն աւելի շնորհաւորութիւն քան թէ ծաղրածութիւն կը ցուցնեն:

Մայրերնին քիչ մը հեռու երկրորդ բազմոցի մը ծայրը նստած է. իրեն ամէն շարժմանցը մէջ վայելուչ եւ քաղցրաբարոյ տիկին մը, որուն երեսէն ու աչուրններէն ուրախութիւնը կը շողայ. այլեւայլ հարցումներ կ'ընէ ու շատ կը խօսի:

Իրեն քովն էրիկը նստեր է: Անոջմէն քիչ հարցումներ կ'ընէ, բայց աւելի կը քննէ, կը մեկնէ ու կը վճռէ:

Շուակ յետոյ դիտաւոր անձը, որուն ամէն հարցումներն ու խնդիրները կ'ուղղուին, որուն բոլոր խօսքերն ամենուն մտադրութիւնը կը դրաւեն՝ յիսնամեայ պատուական մարդ մըն է: Քաղցր եւ վեհ կերպարանք մ'ունի, խօսուածքը ծանր ու յանկուցիչ, կենցաղավարութիւնը վայելուչ եւ ընտանի: Շարժմունքն ու վարմունքը հին քաղաքապետ մը կը ցուցնեն, որուն հագած զգեստներն ալ կը վկայեն: Սեւ սունաղգեստ, սեւ բաճկոնակ, սեւ թիկնոց ու սպիտակ փողպատ, շապկին գնդասեղը՝ ադամանդեայ փոքրիկ խաչ մըն է: Աերջապէս (ներուի աս փոքր զննութիւնն ալ ընելու)

բաղկաթուին վրայ անտարբերութեամբ կրթընցուցած
ձեռքը մատանի մը կը տեսնուի :

Ահա ասիկ հիմայ ինքն սկսաւ խօսելու . միտ դնենք
թէ ինչ կ'ըսէ :

Տիկին , մօրերնուն մահուան ատենն ինծի մեծ հոգ
պատճառեցին : Նոյն ատեն դեռ շատ պզտիկ էին . զի-
րենք կրթելու հոգը բոլորովին վրաս կը մնար , բայց
գործքերս ամենեւին ինծի ժամանակ թող չէին տար :
Տէր Աստուած , կ'ըսէի ինք իրենա , թէ որ երկուքէն
մէկը չարութեան կողմը զարնէ . . . : Աստուած դի-
տէ որ ասիկայ ամենէն մեծ ու սոսկալի վիշտս ու դժ-
բախտութիւնս կ'ըլլար : Այս երկիւղը միտքս հնարք մը
ձգեց , որուն անշուշտ պարտական եմ պսօրուան օրս
սիրելի տղոցս ինծի պատճառած մխիթարութիւնը :
Տօնական զգեստնին հաղցուցի ու երկուքին ալ ձեռքէն
բռնած՝ եկեղեցի տարի : Հոն ամենասուրբ Աուսին մա-
տուռը մտայ , խորանին առջեւ ծնկան վրայ ինկայ ,
տղաքս քովս առի ու թեւերնին մտած՝ բոլոր եռան-
դեամբս Ս . Աստուածածնայ աղաչեցի պաղատեցի որ
իրենց մայրն ըլլայ , եւ խնդրեցի որ աղէկ որդիք ու բարի
քրիստոնեայ ըլլան :

— Աղօթքնիդ ընդունեցա՛ւ :

— Ար յուսամ , Տիկին : Բայց ասով դեռ ամէն բան
չմընցաւ :

— Ղեռ վախ ունիք :

— Ար վախնամ . . . չէ : Եւզինէն , կը յուսամ որ
միշտ բարի ու ջերմեռանդ կը մնայ :

Տիկինը գլխովը նշան մ'ըրաւ , ու ժպտելով որդւոյն
նայեցաւ :

Բայց Ալէքսին , կրակ ու բոց տղայ մըն է : Հիմա
կենացն ամենավտանգ հասակին մէջ է . . . : Մէյ մ'որ
ուղիղ ճամբէն խտտորելու ըլլայ՝ կը վախնամ որ շատ
կը հեռանայ :

— Վրոջը վրայ սէր ու համարում ունի՞ :

— Ա լերջին աստիճանի :

— Ան ատեն ամենեւին վախնալու բան չունիք :
Եթէ երբեք պակսելու ըլլայ , քոյրը զինքն ուղղութեան
կը բերէ :

— Ըստ ամենայնի ես ալ այսպէս կը մտածեմ :

— Հիմակ ի՞նչ բանի զբաղած է :

— Բժշկութիւն կը սորվի :

— Բժշկութեան վարպետ պիտ'որ ըլլայ :

— Երկու տարիէն :

— Ուրեմն ձեր բացակայութեան ժամանակ տա-
նուտերն ինքն է :

— Այո՛ , այնպէս է : Բայց բանէ գործքէ աղէկ կը
հասկընայ . արդէն երկու տարի կայ որ մօրն ստացուած-
քը կը վայելէ . թող տուած եմ որ ամէն բան ուղա-
ծին պէս կարգադրէ :

Ա՛ս վերջին խօսքը զրուցելու ատեն տիկինն իր աղա-
ցը ակնարկութիւն մ'ըրաւ . երկուքն ալ ժպտելով դուրս
ելան , եւ խօսակցութեան նիւթը փոխուեցաւ :

Պարոն Անդուռեանց , սկսաւ մայրը վատահական
ձայնով մը խօսիլ , կը յուսամ որ ալ բանը լմընցած է :
Ալփոնսոսը Փարիզ կը տանիք , եւ երեք շաբաթ , մէկ
ամիս շանցած՝ մենք ալ կու գանք հարսանեաց հան-
դէսը կատարելու :

— Տիկին , տիկին , շատ կ'աճապարէք . . . :

— Ա՛հ , ամուսինս այսպէս է . մտացը մէջ բան
մ'որոշելուն պէս՝ քառասուն բան , հազար բան ալ
եղեր է աշխարհք փլելի՛ պէտք է որ անմիջապէս ի գործ
դրուին :

— Ի՞նչ բանիս պարապ տեղ ուզասենք . ամէնքս
միաբանեալ հաւանեալ ենք , անոնք իրարու յարմար
են , ամենեւին արդեւք մը չեմ տեսներ : Գիտէք ար-
դէն որ տարիէ մը վեր Ալփոնսոսնիս կը համբերէ :

— Այո է , տիկին , աս իրիկուն Փարիզ կը գրեմ .
ասոր վրայ Եւզինէին խօսք մը կ'ըսեմ . եւ եթէ ինք

դէմ չիղներ, ան ատեն պատանին հետս կ'առնեմ կը տանիմ :

— Այսպէս աղէկ է :

— Վախաւոր պայմանս չմոռնայք . կ'ուզեմ որ քովս բնակին :

— Բարի է, սա բանիս վրայ ձեր փեսային հետ կը խօսիք :

Ատքը երկանը դառնալով՝ Ըսէ, բարեկամ, երբ որ Փարիզ կ'երթանք, մէյ մը կը նայինք թէ Յուլիանէն ղՊր . Ալէքսին ինչպէս կը գտնէ :

Ինչպէս, տիկին, ընդհատեց խօսքը Պր . Անդուռեանց, ինչ, անանկ խորհուրդներ ալ ունիք . . . :

— Յանցանքը ձերն է :

— Իմս :

— Ինչո՞ւ այնպէս բարենշան ու բարեկիրթ զաւկըներ ունիք :

Պր . Անդուռեանց ստք ելաւ ու խորունկ ծռելով բարեւ տուաւ ու ըսաւ . Շողոքորթութիւնները, տիկին, չեն ջատագովեր :

— Աղէկ է : Նամակնիդ դրելու չմոռնայք :

— Հիմա կ'երթամ կը գրեմ :

Իրարմէ բաժնուեցան դային :

Այս ժամ կար՝ քանի որ Պր . Անդուռեանց սենեակը քաշուած էր :

Թիկնաթուի մը վրայ նստած՝ Եւզինէին ամուսնութեան վրայ կը մտածէր . միտքը կը բերէր անոր Ալփոնսոսին հետ առաջին անգամ տեսնուիլը : Իսկզբան հազիւ թէ երեսը նայելու կը համարձակէր : Հազիւ թէ շրթունքը վախով քանի մը խօսք կը թռթռուէին . ամօթը ղաժ կարմրութիւն մը երեսը կը ծածկէր, կը շփոթէր կը մնար . վարմանցը բնական շնորհքն ու վայելչութիւնը կը կորսընցընէր : Բայց ազնուամիտ երիտասարդին բարեբարոյութիւնն ու հօրը խորհուրդներն անոր երկչոտութիւնը շուտով կը փարատէին : Ան ատեն ամէն

բան կարգի կը մանէր . Եւզինէն ձեռքը կու տար : Աստուած ալ աս ամուսնութիւնը կ'օրհնէր : Ետքը բազմաթիւ տղաք իրենց անմեղ ժպիտներովն ու մանկական զուարթութեամբն իրենց բարեսիրտ պապուն քով շաղփաղփելու կու գային . պատմութիւն մը լսելու համար ծնկուրներուն վրայ կը յարձակէին կ'ելլէին . . . : Երազէ երազէ , դժբախտ հայր . շատ չ'երթար պիտի արթըննաս : Ա՛հ , ինչպիսի արթնութիւն :

Նոյն միջոցին ծառայ մը նամակ բերաւ . աս ան նամակն էր՝ զորն որ մենք պատմութեանս սկիզբը կարդացինք : Պր . Անդուռեանց որդւոյն գիրն անմիջապէս ճանչցաւ . շրթանցը վրայ ժպիտ մ'երեւցաւ . բայց յանկարծ դէմքին զուարթութիւնը փոխուեցաւ , բալանդակ մարմինը դողաց ու սարսուաց . նամակին կնիքը նշմարած էր . ինչո՞ւ սեւ է :

Չախող եւ չարագուշակ նախազգածութիւն մը սիրտը տակնուվրայ կ'ընէ . դողալով դողդողալով նամակը կը բանայ , երեսը կրակ կտրած ու սրտաբախ սրտաթուէնդ կը սկսի կարդալ : Տէր Աստուած , ինչ հարուած . . . ինչպէս կարելի է աս խեղճ ու թշուառ հօր վիճակին նկարագիրն ընել : Ապշած , ընդարմացած ու շնչասպառ՝ աս զարհուրելի պատմութեան ամէն մանրամասն պարագաները կը սպառէ կը լմնցընէ : Երեսին վրայ ամէն տեսակ դունոց փոփոխութիւններն իրարու կը յաջորդեն , շնչառութիւնը կը դադրի . ճակտին վրայ պաղ քրտինք կը վազէ . ամէն խօսք , իւրաքանչիւր բառ զինքը կ'ընկճէ , սիրտը նոր վերք կը բանայ . ի վերայ այսր ամենայնի նամակը կը կարդայ ու շարունակ կը կարդայ : Բայց աս խօսքին թէ ալ Եւզինէդ չկայ՝ սրտին վերքը սաստիկ մեծ եղաւ , ալ չկրցաւ աւելի կարդալ . ջղադողէն նամակը ճմուտրկեց . արցունքը աչքէն հեղեղի պէս կը հոսէր . վերջապէս վայրկեանի մը մէջ վրայէ վրայ դիզուած կուտակած այնչափ ցաւերը սաստկանալով՝ շառաշմամբ ճայթեցան :

Աղջիկս . աղջիկս . . . Ե՛ւզինէս . այնպէս բարի , այնպէս անմեղ . . . ա՛հ . որչափ թշուառ եմ . . . : Գիտէի որ խիտա չար մարդիկ կան , գիտէի որ այնչափ սեւ ոճրագործութիւնք կ'ըլլան . բայց երբեք այսպիսի անդժութեան , այսչափ անազորունութեան նախատես չէի կրնար ըլլալ . . . : Մեռեր է . . , մեռեր է . . . խեղճ զաւակս , սիրելի դուստրս , այնչափ հոգով ու խնամքով սնուցուած ու մեծցուած աղջիկս . . . : Իրմէ զատ ուրիշ չունէի , եւ սակայն ան ալ ինձմէ կ'առնեն . միայն դուստր մ'ունէի , եւ սակայն ձեռքէս կը յափշտակեն ու կը սպաննեն . . . Աստուած իմ , Աստուած իմ :

Ա՛լ թշուառ հայրը չէր լար , հապա կը հեծկլտար . կրած ցաւը ստուգիւ սիրար կտոր կտոր ընելու բան էր , եւ շուտով իր վերին աստիճանը հասաւ . բայց կրօնն իր աստուածային խօսքերովն աս տառապեալ հօր սրտին մէջ ելած փոթորիկը հանդարտեցուց խաղաղցուց , եւ զանիկա իր յոյսերովն ու մխիթարութիւններովը լեցուց : Ան ատեն Պր . Անդուռեանին գլուխը շխտուեցաւ բարձրացաւ , արցունքով փայլած աչուրները դէպ ի երկինք վերցուց . համակերպութեան հառաչանք մը լսուեցաւ , եւ զոհը կատարուած էր : Քիչ մ'ատեն լռութիւն տիրեց , ու ետքը հառաչանաց մէջ որոշակի աս խօսքերը լսուեցան : Աստուած իմ , դուն տուած էիր . . . դուն առիր . . . Քու սուրբ կամքդ օրհնեալ ըլլայ :

Ա՛րեք ժամ ետքը Պր . Անդուռեանց Փարիզ երթալու ճամբան կը գտնուէր : Առանց մեկու մը բան ըսելու՝ ճամբայ էր ելած , միայն սենեկին մէջ կարճաժամ նամակ մը ձգած էր , որուն մէջ իր երթալուն մեկնութիւնը կու տար :

Աս ճամբորդութեան ժամանակ իր միտքը պաշարած տխուր խորհուրդներն ի մէջ բերելու ձեռք չեմ զարներ . հայր պէտք էր ըլլալ՝ չէ թէ միայն զանոնք պատմել կարող ըլլալու համար , հապա հայր պէտք էր ըլլալ՝ նաեւ հասկընալ կարող ըլլալու համար : Ասիկայ

ըսելու չեմ վախնար, եւ ըսածիս վկայ կը կոչեմ քրիստոնեայ հարց փորձառութիւնը, որովհետեւ ասոնք ասուգիւ իրենց զաւկրները շատ կը սիրեն: Եթէ կրօնն զՊր. Անդուռեանց չբռնէր, եթէ հաւատքն անոր իր աստուածային զօրութիւնը չզգեցուցանէր, այնպիսի սաստիկ եւ դժնդակ վշտաց տակ կ'իյնար կը մնար, աղջըկանը մահուանէն ետքը ալ երկայն չէր կրնար ապրիլ:

Բայց տառապեալ հայրն իր դժբախտութիւնը դեռ ամբողջ չէր ճանչցած: Ցաւն արդեւէր է զինքն Ալեքսիին նամակն ամբողջ կարդալու. յուսահատութենէն թուղթը ճմուռիկած բզկտած էր, եւ երեւակայելով թէ նամակը կարդացեր լմնցուցեր է՝ առանց բրածն իմանալու գրպանին մէկուն մէջ նետեր էր: Ճամբորդութեան մէջ ուզեց նորէն կարդալ, բայց չկրցաւ գտնել:

Ի՞նչ պիտ'որ ընեմ, ըսաւ ինք իրեն. մէջը գրուածը չեմ գիտեր մի...: Եւ ալ նամակին վրայ չմտածեց:

Աւգինէն մտքէն հանելու համար սկսաւ Ալեքսիին վրայ մտմտալ. բայց առ ալ ուրիշ տեսակ տանջանք մ'եղաւ: Արդեօք զինքն ի՞նչ վիճակի մէջ պիտ'որ գտնեմ...: Աս զարհուրելի հարուածն արդեօք ի՞նչպէս տարած է... եթէ ցաւէն հիւանդ պառկած ըլլայ. թէ որ ինքն ալ մեռ...: Ո՛հ չէ, չէ. բարեգութն Աստուած զինքն ինձի կը պահէ...: Ի՞նչպէս կը սիրեմ զինքը. ալ զինքը չեմ թողուր: Ո՛րչափ երկայն կու գայ՝ մինչեւ որ զինքը գրկացս մէջ պնդեմ...:

Փարիզի զանգակատուններն ու եկեղեցիներն սկսան հեռուանց երեւալ: Պր. Անդուռեանց բերնէն աղաղակ մը հանեց. սուրհանդակը խարազանը ճայթեցուց, ու ձիանքն սկսան սաստիկ արագութեամբ վազել:

Մամաց կամաց սկսաւ մայրաքաղաքը յայտնագոյնն ու պայծառագոյնն տեսնուիլ. զինքը պատող թեթեւ մէզն ու մշուշն անօսրացաւ ու փարատեցաւ. հոյակապ շէնքերն ու հազարաւոր տները շքեղ եւ վեհ կերպարանօք երեւան ելան. մեծատարած եւ մարդաշէն

քաղքին բարձրագոյ աղաղակն ու աղմուկը սկսաւ լսուիլ: Հսկայէն շատ հեռու չէին, որովհետեւ արդէն անոր շնչառութիւնը կը լսուէր. եւ իրօք քիչ մը ետքը կ'առքը կեցաւ. քաղքին պատուարին քով հասած էին:

Պր. Անդուռեանց Փարիզ մտնելու ատեն՝ խիստ այլայլած ու խռոված էր. սրտին բաբախումը կրկնապատկեցաւ, կը դողար առանց դիտնալու թէ ինչու: Որչափ որ իր տան կը մտնէր՝ այնչափ ալ սրտին խռովութիւնը կ'աւելնար: Ար փափաքէր ընդգրկել ու մխիթարել իր որդին, եւ սակայն կը տարակուսէր թէ արդեօք կարող պիտ'որ բլայ զինքը տեսնել: Հեան ինչպէս խօսելու է, ինչ ըսելու է, իր գալուստն անոր վէրքերը նորէն բանալու, բոլոր վշտերն ու տառապանքը նորոգելու չէին մի. գուցէ աւելի աղէկ է առաջին տեսութիւնը քիչ մը յապաղել... բայց, չէ... բայց, այն...:

Ան անորոշութեան մէջ Պր. Անդուռեանց իր տունը կը նշմարէ. տան առջեւ կը հասնի, կ'առքէն կ'իջնէ: Ան ատեն աչուրներն երկինք կ'ամբառնայ, զօրութիւն ու արիութիւն կը խնդրէ, եւ որդւոյն սենեակը կ'երթայ... մարդ չկայ...: Իր խուցը կը մտնէ... հոն ալ մարդ չկայ...: Ար կ'անչէ. պատասխան չկայ: Տառապեալ հայրը չեղիտեր ինչ մտածէ. կը խռովի, կ'աղմկի, կը վախնայ: Ծառաները կ'անչելու համար զանգակ կը զարնէ: Աննան կը վազէ կու գայ, եւ Պր. Անդուռեանը մինակ տեսնելով՝ վախէն կը պոռայ:

Ալեքսին ո՛ւր է:

— Ա՛հ, Պարոն...:

— Օրուցէ...:

— Երէկ ճամբայ ելաւ:

— Երէկ ճամբայ ելաւ...:

— Մըսուէր որ հրամանոցը կ'երթայ. բայց ես...:

— Ինձի՞ կու գայ:

— Հրամար էք, Պարոն. բայց...:

— Պորտոյ :

— Պորտոյ :

— Նամակին մէջ ասոր վրայ ամենեւին խօսք մը չէր ըներ :

Պր. Անդուռեանց թերթակալը գրպանէն կը հանէ, եւ կը սկսի բոլոր մէջի թղթերը մէկիկ մէկիկ դարձընել : Նամակը գտնելն անկարելի է :

Խեղճ հայրն ինք իրմէ ելած էր. տաքութիւնը երեսը զարկեր էր, քրտինքը մազերէն կը վազէր. երեսը սրբելու համար թաշկինակը հանեց, ու գրպանէն գետինը թղթի կտոր մ'ինկաւ : Աննան թուղթը վերցուց ու տիրոջը տուաւ :

Աս ի՞նչ է :

— Պարոն, հիմա հրամանացը գրպանէն ինկաւ :

— Տէր Աստուած, ճիշդ քիչ մը յառաջ փրնտուածս էր :

Մ'առնէ, կը բանայ, կը կարդայ. հիմակ իրն ամբողջ իր ստուգութեան մէջ կ'իմանայ :

Ա'լէքսի, Ա'լէքսի, վրէժ առնել. քրիստոնեայ մը : Ո՛հ, մինչեւ հիմա տղոցս մէկը միայն կորսընցուցած կը կարծէի . . . :

Պր. Անդուռեանց սաստիկ ու ցաւալից աղաղակ մը հանեց ու բազկաթուի մը վրայ ինկաւ մնաց. աչքերները դոցուեցան, երեսը մահաբեր դեղնութիւն ծածկեց : Մարած նուաղած էր :

Դ. Պատմութիւն մը :

Ա յերր տեսանք որ Ֆլէօրին մեծ զարմանքի մէջ ինկաւ, լսելով որ իր տէրը սուրհանդակին պատուէր կուտայ Պրիւսէլի ճամբան բռնելու : Արովհետեւ ինք երեւակայեր էր թէ Պորտոյ պիտ'որ երթան Անդուռեանց պարոնին քովը, կարծեց որ Ալէքսին սխալեր է, անոր համար աչքը սեւեռած՝ անոր կը նայէր, իբրեւ թէ ըսել կ'ուզէր որ Ար սխալիս :

Ալեքսիսն ձեւացուց թէ անոր իր երեսը այնպէս յառաժ նայելը չիտեաներ : Խեղճ մարդը շփոթեցաւ մնաց սկսաւ ականջը քերել, հազաց, շարժեցաւ, փոփոխակի մէյ մը տիրոջը՝ մէյ մը ձիերուն կը նայէր . բայց պարանպ տեղ :

Ի՞նչ ընելիքը չէր գիտեր : Ի հարկէ պէտք էր մնջկատակութիւնը մէկդի թողուլ ու խօսելու սկսիլ : Ֆլէօրի ճարտարախօս չէր . երեք անգամ խօսելու համար բերանը բացաւ, երեք անգամ ալ շնչափողն ապստամբ գտնուեցաւ . բառերն՝ արտասանելէն յառաջ՝ ճամբան կը սպառէին . վերջապէս վերջին ճիգ մ'ըրաւ :

Ա՛ղաչեմ, Պա՛րոն, զըուցեցէք . . . :

— Ի՞նչ :

— Բայց, Պա՛րոն, . . . բայց . . . :

— Ի՞նչ բայց :

— Ա՛րդեօք Պորտոյ երթալու համար Պրիւսէլէն անցնելու է :

Ալեքսի ուսերը վեր վերցուց ու քաշուած անկիւնը աւելի կծկեցաւ : Ֆլէօրի անոր ըրածին վրայ ապշած կը նայէր : Քիչ մ'ատեն աչուրները սեւեռած, բերանը կիսաբաց ու դէմքն անփոփոխ կեցաւ . ետքը զլուխը քիչ մը շարժելով՝ մտքէն ըսաւ . Աարծես թէ ամենեւին խօսք մը չըսի . . . : Բայց ես ստուգիւ կարծէի թէ Պրիւսէլ Պորտոյի ճամբուն վրայ չէ . . . : Քանի անգամ արդէն Պորտոյ գացած ունիմ, բայց Պրիւսէլէն երբեք անցած չեմ . . . գոնէ ինձի այսպէս կ'երեւայ : Բայց գուցէ ասիկակ ուրիշ աւելի կարճ ճամբայ մ'ըլլայ : Ի վախճանի՝ ամէն ճամբայ Հռոմ կը տանի . քնանանք :

Ֆլէօրի աչքը դեռ նոր գոցած էր . մէյ մ'ալ Ալեքսի յանկարծ տաքութեամբ զլուխը վեր վերցուց :

Ինձի նայէ, Տըլադուռ անունով մէկը կը ճանչնաս :

— Հրամայեցէք, Պա՛րոն :

— Վեզի կը հարցընեմ որ Տըլադուռ անունով մէկը կը ճանչնաս :

— Պր . Տըլադուռ , գէր , զարդարուած մազերով
ու պարծենկոտին մէկը :

— Այո :

— Փէհ . . . բոլոր Փարիզի մէջ ինծի պէս զինքը
ճանչցող մէկը չկայ . . . : Օրիորդին թաղմանն ալ ներ-
կայ պիտի եղած ըլլայ :

— Աւատի՞ կը մականբերես . բան մը գիտես :

— Հապա . . . : Չէ . . . չէ . . . բան մը չկայ :

— Ֆլէօրի , գոհ ես քոյն գտնուելուդ վրայ :

— Այո , գոհ եմ , Պարոն Ալեքսի :

— Միտք չունիս քովէս ելլելու :

— Չէ , Պարոն Ալեքսի :

— Այլ է ուրեմն . թէ որ Տըլադուռին վրայ բոլոր
գիտցածներդ չես ըսեր՝ զքեզ քովէս կը հանեմ :

— Իրեն դէմ կը բարկանաք :

— Մի վախնար :

— Ինք ինծի դէմ կը զայրանայ :

— Ինչո՞ւդ պէտք է :

Ֆլէօրի ձեռքով երեսը շոշափելով ու գրպանէն
թաշկինակը հանելով՝ Արովհետեւ այսպէս է , ըսաւ ,
ահա ամէն բան եղածին պէս ձեզի ըսեմ :

Քանի մ'անգամ քիթը սրբեց , թեթեւ մը հա-
զաց ու այսպէս սկսաւ : Քիչ մը ատենէ վեր Պր . Տըլա-
դուռ զիս տեսնելուն պէս՝ կը սկսէր Եւզինէ օրիորդին
վրայ հարցումներ ընել : Երէկ շաբաթ մ'եղաւ , Թիւիլ-
րիի պալատին մէջէն կ'անցնէի տուն դառնալու համար :
Գիտէք , Պարոն , Թիւիլրին ամենէն կարճ ու ամենէն
զուարճալի ճամբան է , գետափանց քովէն՝ հով կը
փչէ , ասկից զատ՝ ան Ռիվոլիի փողոցը . . . :

— Այլ է , ըսաւ է , հիմա խորհրդածուծիւններդ
մէկդի ձգէ :

— Աւրեմն Թիւիլրիէն կ'անցնէի , ան մեծ ծառա-
փողոցէն , որն որ ինչպէս գիտէք ամենէն գեղեցիկն է
. . . : Մէկէն ի մէկ դիմացս Պր . Տըլադուռը չելէ մի :

Ո՛հ, ըսի ինք իրենս, հիմա կու գայ ինձմէ դարձեալ
 ըստ սովորութեան՝ Եւզինէ օրիորդին վրայ տեղեկու-
 թիւններ կ'ուզէ: Քլուխս գետինը ծռեցի, զինքը շտեմ-
 նելու զարկի եւ ետեւս դարձայ՝ իբրեւ թէ գետնէն
 շագանակ մը վերցընել կ'ուզեմ: Բայց Պր. Տըլադուս
 շիտակ գէպ իմ կողմս սկսաւ գալ:

Ֆլէօրի, Ֆլէօրի, կանչեց:

Ա՛լ փախուստ տալն անկարելի էր: Մեծ զարմանք
 ցուցընելով՝ դարձայ իրեն ու մեծաւ քաղաքավարու-
 թեամբ զինքն ողջունեցի:

Ան ատեն ուրիշ անդամուսնի պէս սկսաւ ինձի Եւ-
 զինէ օրիորդին վրայ հարցումներ ընել թէ օրիորդն
 ինչպէս է, առողջութիւնն ինչ վիճակի մէջ է, ինչ կ'ը-
 նէ. հայրը Պորտոյ ըրած ճամբորդութենէն շուտով
 պիտի դառնայ. օրիորդն ու Պր. Ալեքսի երբ գեղ պի-
 տի երթան: Իսկ ես համառօտիւ պէտք եղած պատաս-
 խանները տալէս ու իրեն պարտ ու պատշաճ յարգու-
 թիւնս ընելէս ետքը՝ գացի. ան ատենէն վեր զինքը
 մէյ մ'ալ չտեսայ, ու վրան խօսք մը չլսեցի. . . ա-
 հաւասիկ բոլոր գիտցածս:

Ալեքսի՝ որն որ ծառային պատմածներէն Եւզինէին
 սպանման պատճառին վրայ բաւական լուսաւորութիւն
 առած էր եւ ունեցած տարակոյսները փարատած էին,
 Ֆլէօրիին խօսքը լմրննալուն պէս՝ բարկութեամբ կանչեց:

Ֆլէօրի, Ֆլէօրի, ինչո՛ւ յառաջագոյն ատնք մեզի
 չըսիր:

— Տէր Աստուած, Պարոն, ըսելու վախցայ:

— Ա՛խցար, եւ անով մեծ դժբախտութեան
 պատճառ եղար:

— Մեծ դժբախտութեան:

— Ա՛յո՛, մեծ դժբախտութեան: Մեզի քիչ մը
 անհաճոյք ըլլալէն վախցար, ու մեծեղեռն շարեաց պատ-
 ճառ եղար: Առուակէ մը փախչելու համար՝ զմեզ ան-
 դունդ մը կործանեցիր: Ամէն բանին առջեւը կրնայիր

առնել, ամէն բան կրնայիր խափանել. խօսք մը, միայն
բառ մը զրուցած ըլլայիր՝ կ'ազատէինք: Ա՛հ, անէ՛ծք,
թշուառութիւն . . . : Ար տեսնե՞ս, Ֆլէօրի, դուն ես
իմ քոյրս մեռցրնողը . . . :

— Պարոն Ալեքսի:

— Ա՛յո, դուն ես, քու լռութիւնդ է. եթէ վրա-
նիս քիչ մ'աւելի վատահաւթիւն ունենայիր, եթէ մե-
զի ըսէիր՝ այսպէս ու այսպէս բան մը կայ, ան ատեն կը
տեսնէինք, ան ատեն կ'իմանայինք, ան ատեն կը կան-
խէինք, սպանողին առջեւը կ'առնէինք. անոր դժոխա-
կան խորհուրդը կը խափանէինք. Եւզինէն դեռ կ'ա-
պրէր . . . : Բայց դուն մեղսակցի պէս բանը պահեցիր,
տղու մը պէս վախկոտ եղար, ու օտարականի մը պէս
վրանիս վատահաւթիւն չունեցար: Ամենեւին կասկած
մը չունեցած ատեննիս մեզի դաւաճանութիւն եղաւ.
քոյրս սպանուեցաւ: Գիտե՞ս այսպիսի ոճրագործու-
թեան մը ձեռք զարնելու յանդգնող անօրէնն ո՞վ է:
Լսէ ուրեմն. ան հրէշն է, որուն անունը քիչ մ'առաջ
յիշեցիր:

— Պր. Տըլադուռ:

— Տըլադուռ . . . : Հիմա կը հասկընաս . . . : Գու-
ցէ ո՛ւր երթալնիս չես գիտեր. գիտցիր ուրեմն, իր ե-
տեւէն կ'երթանք: Աստ մարդու մը պէս ելեր փախեր
է. բայց ես զինքը կը դանեմ, ետեւէն կը հասնիմ: Այի-
տի դանեմ զինքը, պէտք է որ դանեմ զինքը. մինչեւ
որ իրեն չհասնիմ՝ չեմ հանդչիր. պիտի հասնիմ իրեն
ու զինքը պիտ'որ մեռցրնեմ . . . :

Ասոնք ըսաւ ու դարձեալ իր անկիւնը քաշուած՝
առջինէն աւելի տխուր դէմքով իր խորունկ մտած-
մանց մէջ ընկզմեցաւ:

Իսկ Ֆլէօրի չէր կրնար լսածներուն հաւտալ: Ստու-
գիւ, կ'ըսէր ինք իրեն, կամ տիրոջս խելքը գլուխը չէ,
կամ ես խելքս թռուցեր եմ: Պր. Տըլադուռ Եւզինէ
օրինորդն սպաննէ, անկարելի է: Պր. Տըլադուռ արուես-

տիւ յելուզակ չէ . ստուգիւ այնպիսի մէկը չէ որ երթայ ճամբան մարդու վրայ յարձակի ու մեռցնէ . . . : Եւ ետքը , այսպիսի բան մը մտածել թէ իրեն պիտի պատահինք՝ որովհետեւ պէտք է զինքը գտնել . չենք դիտեր որ ո՛ւր է գացեր , ո՛ւր կ'երթայ , ո՛ւր պիտի երթայ . բան չկայ . յառանջ երթանք . անշուշտ զինքը պէտք է գտնել , ուրեմն ի հարկէ պիտ'որ գտնենք զինքը : Իսկ ես կ'ըսեմ որ հետեւաբար զինքը պիտի չգտնենք . որովհետեւ (եւ ասիկայ ամէն օր կը տեսնենք) երբոր մարդ բանի մը մեծապէս հարկաւորութիւն ունի՝ ճիշդ նոյն ատեն ձեռքէն կը պրծի կը կորսուի . . . : Եթէ Պր . Ալեքսի քիչ մը խորհրդածելու կարողութիւն ունենար , մարդ կրնար իրեն խօսք հասկըցնել . բայց աս վայրկենիս մէջ ճար չկայ , եւ ոչ մտածելու է . իմ սիրելի խեղճ տիրոջս խելքը բան մ'եղած է . . . խելքը թռուցեր է . . . խենթեցած է . . . :

Այսպէս կը մտածէր Ֆլէօրի ու անձկութեամբ տիրոջն երեսը կը նայէր :

Ալեքսին աշուրները գետինը սեւեռած էր , աղբաները թեթեւ մը կը կրճտէր , շնչառութիւնը հնչուն ու երերուն էր . բովանդակ կերպարանքը կնճռած քաշուած էր : Աերջապէս ստուգիւ քիչ մը խենթի կերպարանք ունէր :

Այսպէս որչափ Ֆլէօրին իրեն կը նայէր՝ այնչափ աւելի մեծագոյն անձկութեան մէջ կ'իյնար , միտքը տխրագին խորհուրդներ կը պատէին , եւ խռովութիւնն ու երկիւղը զինքը կը պաշարէր : Ա՛լ անկից ետքը Ալեքսին լռութիւնը , ճամբուն առանձնութիւնը , կառաց թաւալման միակերպութիւնը , եւ մինչեւ ծառերն իսկ՝ որոնք ճամբուն վրայ այնպէս արագութեամբ կը փախչէին , ամէնն ալ խեղճ ծառային ահն ու սարսափը կ'աւելցրնէին :

Ֆլէօրի Փարիզ բնակած ժամանակ քանի մ'անգամ Պիսէթրի յիմարանոցը տեսնելու գացած էր , հոն շրդ-

Թայակապ յիմարներ ու անոնց կատաղութիւնը տեսած էր . անոնց ըրած արտաքոյ կարգի բաներն ալ լսեր էր : Արդ հիմակ աս բաներուս յիշատակը միտքն իյնալով՝ սկսաւ վախնալ որ իր տէրն ալ ան խեղճ ողորմելիներուն պէս ըլլայ :

Ալեքսի նոյն միջոցին շարժում մ'ընելով, Ֆլէօրի վախէն վեր ցատքեց, հառաչեց, խեղճ մարդը սկսաւ դողալ ու սարսուալ : Երիտասարդը թեւին մէկն երկընցուց . եւ ծառան կարծելով թէ վերջին ժամը հասեր է՝ նստած անկիւնը կծկեցաւ քաշուեցաւ, ու սկսաւ զղջման ներդործութիւն ընել . . . : Բարեբախտաբար թեւը վերարկու մը վերցընելու համար երկընցուած էր . հառաչանքները նոյն զգեստին ծալքերուն տակ խրղդուեցան, խենթը նորէն անշարժ վիճակի մէջ մտաւ, եւ Ֆլէօրի քիչ մը հանդարտելով՝ իր մթին խորհրդածութիւններն ու տխրագին գուշակութիւններն ու մակաբերութիւնները շարունակեց :

Այսպիսի վիճակի մէջ մեր ճամբորդները Արիւսէլ հասան, ու քաղքին երեւելի պանդոկներէն մէկուն առջեւ կառքէն վար իջան :

Իսկ Տըլադուս, որն որ նախընթաց իրիկուն հոն հասած ու Փարիզի լրագրաց մէջ իր սպանութեան դէպքին արդարութեան ատեանէն իմացուիլն ու զինքը գտնելու համար խուզարկութիւններ ըլլալը կարդացած էր, որպէս զի Գաղղիայի սահմաններէն քիչ մը աւելի հեռանայ, մի եւ նոյն ատեն՝ մերձաւոր պանդոկէ մը սուրհանդակի կառք կը մտնէր Անվէր երթալու համար :

Ալեքսի Անդուռեան բարի ու քրիստոնէական կրթութեամբ մ'ընդունած էր, բայց այնպիսի դիւրազգած եւ ջղալից բնաւորութեան ու խառնուածոյ մը տէր էր՝ որ կամ մեծ առաքինութիւններու կամ մեծ պակասութիւններու կը տանի զմարդ: Մինչեւ նոյն ատեն իր վարքն անստուգտանելի էր, ու կեանքը դաւարազեղ մարդերու մէջէն անցնող վաակի մը պէս հեղիկ ու հանդարակ սահած անցած էր: Բայց ահա դիմացն արգելք մը պատահեցաւ. ան ատեն ջրերն ու ալիքները վրայէ վրայ դիզուեցան, կատաղի վիճակի մէջ մտան, սկսան մոնչմամբ ձայն հանել, մոլեղնութենէ եռալ ու փրփրալ. բոլոր օդը թնդմամբ ու փրփրով լեցուցին, եւ առուակը հեղեղ էր դարձեր:

Աքրիտասարդի մը սիրտը՝ կրակոտ նժոյզի հետ նմանութիւն ունի: Երբ որ կրօնին պատուական սանձովն առաջնորդուած է, հանդարտ ու քաղցրահամբոյր կ'ըլլայ, զքեզ առաքինութեան ծաղկաւէտ եւ զուարճալի դաշտերը կը տանի. բայց վայրկեան մը միայն վրայէն աս սանձը հանէ, կը տեսնես որ կ'ըմբոստանայ, կը զայրագնի, եւ զքեզ անդնդէ անդունդ կը քաշէ կը տանի:

Թշուառ Ալեքսին միշտ աչքին առջեւն ունէր իր սիրելի քոյրը մահուան անկողնոյն մէջ. զանիկայ դեղնացած ու տժգունած կ'երեւակայէր, որն որ քահանային վերջին խօսքերը զրուցելու ատեն՝ մահուան քունը կը ննջէր. դեռ ան պաղ ձեռքը կը շօշափէր՝ որն որ այնպիսի անգթութեամբ իրեն ըսեր էր թէ Եւզինէն մեռաւ: Ո՛հ, աս մտածմանց ժամանակ՝ խիղճը պարապ տեղ կը կռուէր, պարապ տեղ բանականութիւնը ձայնը լսեցրնել կ'ուզէր. Ալեքսի ալ չէր լսեր, ալ բան մը չէր հասկընար, բոլոր արիւնը կ'եռար, ինքն ալ բոլորովին տակն ու վրայ կ'ըլլար. վրան տեսակ մը կատաղութիւն

կու գար, եւ եթէ նոյն վայրկենի մէջ զԵւզինէն սպա-
նողը ձեռքն իյնար՝ եղընդներովը կը մագլէր, ոտուր-
ներուն տակ առած կտոր կտոր կ'ընէր...:

Պրիւսէլ հասած ատեն՝ ժամանակն ուշ էր. Ալե-
քսի առանց տեղեկութիւն առնելու ճամբորդութիւնը
շարունակել չէր կրնար: Անոր համար գիշերը նոյն քաղ-
քին մէջ անցընելու որոշեց: Հոն իրեն արտաքոյ կարգի
դէպք մը պատահեցաւ:

Պանդոկ հասնելուն պէս՝ սենեակը մտաւ փակուե-
ցաւ: Երկայն ատեն սենեկին մէջ վեր վար պտրտեցաւ.
Ետքը քիչ մը նստաւ, նորէն ելաւ պտրտեցաւ, եւ վեր-
ջապէս անկողնոյն վրայ նետուեցաւ. եթէ քնանալ չէր
կրնար՝ կ'ուզէր դոնէ քիչ մը հանգչիլ:

Սենեակը լուսաւորող ճրագը լմրննալու վրայ էր.
արդէն նուազ ու դողդոջուն լոյսը տկարացած ու սպա-
ռած էր. առանձին մնացած պատրոյգը մէկ կողմն ին-
կաւ. վերջին լոյս մ'ալ փայլական նման վառեցաւ, եւ
ամենայն ինչ գիշերուան մթութեան մէջ թաղուեցաւ:
Ընթացեան ու մթան պէս՝ մարդուն շուտով քուն բե-
րող չկայ: Ալեքսի ատոր փորձն առաւ. ան յուզմունքը՝
որուն մէջ կը գտնուէր, կամաց կամաց նուազեցաւ ի-
ջաւ. բնութեան հարկաւորութիւնն ու յոգնութիւնը
սկսաւ զգալ, աչուրները գոցեց ու քուն մտաւ:

Մէյ մ'ալ յանկարծ զգաց որ մէկը զինքը սաստ-
կութեամբ կը շարժէ: Իրեն այնպէս կ'երեւար որ ան-
կողնէն վար կ'իյնայ, քովն ալ սեւեր հագած մէկը տե-
սաւ, որն որ ձեռքը կանթեղ մըն էր բռնած: Աս մար-
դը հսկայածեւ ու վիթխարի հասակ մ'ունէր. մագլերը
ցցուած տնկուած, աչուրները պզտիկ բայց շատ փայլուն
էին. երեսը նիհար էր ու խորշումեալ. երկայն ու սրա-
ծայր աղբաները՝ վագրի ժանեաց կը նմանէին:

Նկուր, ըսաւ Ալեքսիին:

Ո՛ր, պատասխան տուաւ երիտասարդը:

Սեւ մարդուն աչուրները սկսան աւելի սաստիկ

փալփիլի, երեսն աւելի կնճռեցաւ քաշուեցաւ, աղ-
րաները կը կրճատէին :

Ա լրէժխնդրութիւն, մումուաց խորունկ ձայնով մը :
Ալէքսի ոտք ելաւ ու ետեւէն գնաց : Երկայն նրբագաւ-
թէ մ'անցան . ետքը փոքր սանդղէ մը վար իջան, ան-
ցան գացին ու գետնափոր նկուղի մը դուռ հասան : Խոր-
հրդաւոր առաջնորդը Ալէքսիին դառնալով ըսաւ :

Տըլադուռ անունով մէկը կը փնտռես, այնպէս չէ :

— Այո :

— Քրոջդ վրէժը կ'ուզե՞ս առնել :

— Ամէն կարելի եղանակաւ :

— Ամենեւին բանէ մը չե՞ս վախնար :

— Չէ, ամենեւին :

Այս մարդը դժուարաշարժ ու ձուլածոյ դուռ մը
բացաւ . երկուքն ալ ներս մտան, ու դուռը մեծաւ
զգուշութեամբ գոցուեցաւ :

Ալէքսի՛ աս խորհրդաւոր մարդուն ո՞վ ըլլալն իմա-
նալու համար գլուխը կը ճաթեցընէր . կը մտածէր որ
Տըլադուռին անունն ուստի գիտէ . անոր ո՞վ էր ըսեր
որ ինք Եւզինէին մահուան վրէժն առնելու համար Տը-
լադուռին ետեւէն ինկեր է, զանիկա կը փնտռէ : Աս
ամէն բաներուն մեկնութիւն մը գտաւ : Հաւանականա-
բար աս մարդս պանդոկին ծառաներէն մէկը պիտ'որ ըլ-
լայ . Ֆլէօրի իրեն ամէն բան պատմած, ամէն բան իմա-
ցուցած պիտ'որ ըլլայ . ան ալ աղէկ վարձք ընդունելու
յուսով զՏըլադուռ իր ձեռքը պիտի մասնէ, որպէս զի
իր բարկութիւնը յազեցընէ ու վրէժխնդրութիւնը դիւ-
րինցընէ :

Ալէքսի աս խորհրդածութիւններն ընելով՝ առաջ-
նորդին ետեւէն կը քալէր : Երկուքն ալ լուութեամբ
յառաջ կ'երթային, եւ իրենց քայլերուն խորունկ ու
հեռաւոր արձագանգէ մը կրկնուած հնչիւնը՝ հողե-
վարի մը խորդալուն կը նմանէր :

Բայց մէկէն հեղձուցիչ տաքութիւն մը երեսնին

զարկաւ, թանձր ծուխ մը զիրենք պատեց ու գարշե-
լի հոս մը սկսաւ բուրել: Սեւ մարդն երկրորդ նկուղ
մը բացեր էր: Ալեքսի գարշահոտութենէն անհանգիստ
ըլլալով՝ կեցաւ, յառաջ չէր ուզեր երթալ:

Ի՞նչ կեցեր ես:

— Սերս չեմ մտներ:

Հապա վրէժխնդրութիւնը, մոմուաց սեւ մարդը
կերկերեալ ձայնով մը:

Ալեքսի ներս մտաւ:

Աս նկուղը պզտիկ էր. առաստաղէն կախուած հին
կանթեղ մը ներսը գերեզմանական լոյս մը կ'արձակէր.
մէջտեղը տակառ մը կար, վրան խառնափնդոր դրուած
էին չուաններ, սրեր, ատրճանակներ ու դաշոյններ: Ան-
կիւն մը հին նստարաններ վրայէ վրայ դիզուած կեցած
էին. սեւ մարդը նստարաններէն մէկն առաւ նստաւ.
Ալեքսին ալ անոր օրինակին հետեւեցաւ:

Խեղճ երիտասարդը սկսաւ սաստիկ անհանգիստ
ըլլալ: Արդեօք դաւաճանութեան տեղ մըն է հոս, ար-
դեօք դողի կամ աւազակի ձեռք ինկած է . . . : Սիրար
սաստիկ կը թնդար, ու խառնածայն դրնդիւն մը ականջ-
ները կը լեցրնէր:

Առաջնորդողը տակառն ու զէնքերն իրեն ցուցրնե-
լով, զրուցեց.

Ար տեսնե՞ս:

— Ա՞յն:

— Ի՞նչ, բայց կ'իմանամ:

— Ի՞նչ բան:

Աս տուած պատասխանին սեւ մարդը դժոխական
ծիծաղ մը փրցուց:

— Չե՞ս ուզեր քրոջդ վրէժն առնել:

— Քեզի արդէն զրուցեցի:

— Ամենայն եղանակաւ:

— Ամենայն եղանակաւ:

— Ամենեւին բանէ՞ մը վախ չունիս:

— Ամենեւին :

— Ա՛ռ ուրեմն սա դաշոյնը :

Ալեքսի դաշոյնը ձեռքն առաւ ու կատաղութեամբ մը ճնշեց . բանին էութիւնը հասկըցած էր :

Առաջնորդը շատ նեղ դուռ մը բացաւ , ու մէջէն արտաքոյ կարգի ճարպկութեամբ ցատքեց անցաւ : Ալեքսի թէպէտ եւ իրմէ շատ բարակ էր՝ ի վերայ այսր ամենայնի անոր ետեւէն երթալու համար մեծ նեղութիւն կրեց . ներս մտնելուն պէս՝ իրենք զիրենք կարմիրներով ծածկուած ու ուտինի ջահերով լուսաւորուած բնակարանի մը մէջ դտան : Խցին մէկ կողմը սեղան մը կար , սեղանին վրայ՝ մէկ շիշ ու երկու գաւաթ , վերն ալ պատկեր մը կախուած էր :

Պատկերը կը ներկայացընէր զՌեկոլինոն՝ որ Ռոճերին գլուխը կը կրծէր : Գժոխոց երգչին բոլոր մտածմունքն առ նկարին վրայ կատարելապէս ներկայացուած էր . Ռեկոլինոյ վրէժխնդրութենէն մոլեգնած ու կատաղած՝ ձեռքը թշնամւոյն գլուխը բռնած էր այնպէս սաստիկ զօրութեամբ՝ որ եղունգները մսին մէջ մտած էին , ու արիւնն ամէն կողմանէ կը ցայտէր : Աչուրները կրակ կտրած էին , շրթուները փրփրով ծածկուած էր , ու բոլոր ազրանները մարդու արեամբ կարմրացած՝ կատաղութեամբ կը խածնէին ու կը պատռէին :

Նայէ . . . , ըսաւ սեւ մարդը , մատով առ զարհուրեցուցիչ տեսարանն իրեն ցուցընելով :

Ալեքսի նայեցաւ , եւ սաստիկ այլայլութեան մէջ ինկաւ :

Ինծի խոստացար որ բանէ մը չես վախնար , ըսաւ իրեն առաջնորդը , եւ հիմա նկարի մ'առջեւ կը դողաս : Կեցիր , ահաւասիկ ասիկա քեզի քաջալերութիւն կուտայ :

Ոտք ելաւ , սեղանին մօտեցաւ , շիշն առաւ ու երկու գաւաթները լեցուց :

Իսկնք , պոռաց , Տըլագուռին գեղեցիկ մահուանը :

Ալեքսի դաւաթը պրկունքներուն մօտեցուց : Ի՛նչ զարհուրանք . . . մէջինն արիւն էր : Գաւաթը ձեռքէն ինկաւ . ուղեց փախչիլ , բայց չկրցաւ սրունքը վերցընել , ստունները կապուեցան . կունրկի վրայ գետինն ինկաւ մարեցաւ : Բայց շուտով խելքը վրան եկաւ , որովհետեւ շրթանցը վրայ այրող ձեռքի մը դպչին զգաց . սեւ մարդը բռնի կ'ուղէր արիւնն իրեն խմցընել :

Չէ՛ , չէ՛ , պոռայ դէմ դնելով խեղճ երիտասարդը . ամենեւին , ամենեւին :

Հապա վրէժխնդրութիւնը , պատասխանեց առաջնորդն ահաւոր ձայնով մը

Ալեքսի խմեց :

Գիտե՞ս , երիտասարդ , վրէժխնդրութեան մէջ ի՛նչ չափ բերկրութիւն , սրչափ զուարճութիւն կայ , ըստան ատեն իրեն դահիճը :

— Հիմա փորձը պիտ'որ առնեմ :

— Ա՛հ , գիտե՞ս . . . (սեւ մարդուն դէմքը դիւական կերպարանքի մը փոխուեցաւ , աչուքները կարծես թէ բոցեր կ'արձակէին) , վրէժխնդրութիւնն ամենէն մեծ զբօսանքներէն ու վայելմունքներէն մէկն է . սրչափ որ ատելութիւնն ու բարկութիւնը՝ չարեաց պատճառ կ'ըլլան , այնչափ ընդ հակառակն վրէժխնդրութիւնը բարիք յառաջ կը բերէ : Ասով՝ պապակեալ ծարաւը կ'անցնի , ծախիչ ու սպառիչ քաղցը կը յաղի . ասով մարդ կը կշտանայ , համ կ'առնէ ու երջանիկ կ'ըլլայ : Բայց նայէ , աս երջանկութիւնը վայելելու համար՝ հաստատուն կամք պէտք է . սիրտը պէտք է որ աղէկ կարծրացած ըլլայ , երկաթի սիրտ ունենալու է . պէտք է անմիտ եւ անհանձար կրթութեան ամէն տեսակ նախապաշարումները ոտքի տակ կոխել . պէտք է իրենք զիրենք բարի մարդիկ կոչող տկարամտաց կարծիքն արհամարհել ու անարգել . պէտք է յաղթել ան կանխակալութեանց՝ զորոնք մարդիկ խիղճ կ'անուանեն .

խղճմտանքի խայթերուն վրայ պէտք է ծիծաղիլ . . . :
Ետեւէս եկուր :

Վուրս ելան :

Շատ նրբազաւիթներէ անցան , սանդուղներ ելան
իջան ու ընդարձակ պարտէզ մը մտան : Թմբիններու*
խիտ ծառափողոցի մը ծայրը նուազ լոյս մը կը պլպլար .
ընթացքնին հոն ուղղեցին ու կղզիացեալ փոքրիկ տա-
ճարի մը դուռը հասան :

Սեւ մարդը կեցաւ ու Ալեքսիին դառնալով ձեռքն
անոր ուսին վրայ դրաւ :

Ուրեմն , երիտասարդ , ըսաւ վերջին անգամ մ'ալ ,
կ'ուզե՞ս քրոջդ վրէժն առնուլ :

— Հապա :

— Միշտ ամենայն կարելի եղանակաւ :

— Միշտ :

— Բանէ մ'ամենեւին պիտի չվախնաս :

— Ամենեւին :

— Նայէ , Տըւադուռ աս տաճարին մէջն է . չիկր-
նար փախչիլ եւ ոչ ալ ինք զինքը պաշտպանել , ներս կը
մտնես , զինքն ուղածիդ պէս կը զարնես . . . :

— Շատ աղէկ . դուռը բաց :

— Ար յիշես անոր սճրագործութիւնն ու յանդրդ-
նութիւնը . բազկացդ մէջէն յանդգնեցաւ քոյրդ յա-
փրշտակել . ոտքիդ առջեւ զանիկա դետինը նետեց ,
աչքիդ տակ զինքը մեռցուց . . . :

— Ո՛հ , այնպէս է , շուտով բաց :

— Աւղինէն թեւիդ յեցած՝ ինք զինքն ապահո-
վութեան մէջ կը կարծէր . հայրդ զինքը քեզի յան-
ճնած էր , եւ դուն ալ իրեն ըսեր էիր որ չվախնայ . այ-
սու ամենայնիւ . . . :

— Ո՛հ , կ'աղաչեմ , կ'երդմնեցուցանեմ զքեզ ,
բաց , շուտով բաց , ինձի խօսք տուիր :

Սեւ մարդը դուռը բացաւ . Ալեքսի զՏըւադուռ տե-

* Օխլամարի ծառ :

սաւ՝ որ բազմականի մը վրայ պառկեր կը քնանար :
Չինքըր տեսնելուն պէս՝ տաքցաւ, արիւնը գլուխը զար-
կաւ . դաշոյնը վեր վերցուց ու վրան ուղեց յարձակիլ :

Քաջալերութիւն, պոռայ իրեն առաջնորդը :

Բայց Ալեքսի ետ կը դառնայ, զարհուրելի աղա-
զակ մը կը փրցընէ, վախէն գլուխը դէպ ի վար կորա-
ցուցեր ծուեր է : . . . Տաճարին մուտքը՝ երկայն ու նեղ
անցք կայ . հոնկից անցնելու համար խաչելութեան մը
վրայ կոխելու է :

Աս ինչ է, չերթան :

— Չէ :

— Ներս չէս մաներ :

— Չէ :

— Հապա վրէժխնդրութիւնը :

— Չէ, չէ, հազար անգամ չէ :

Սեւ մարդը խորին մռնչիւն մ'արձակեց, ու երի-
տասարդին վրայ նետուելով՝ ղինքըր դէպ ի տաճարը կը
մղէր : Ալեքսի դէմ դնելու ջանաց, բայց եւ ոչ շարժում
մը կրցաւ ընել . ուղեց պոռալ, բայց ձայն չկրցաւ հանել :

Բարեբախտութեամբ Ֆլէօրի եկաւ զտէրն արթըն-
ցուց, եւ ղինքն աս զարհուրելի ու ահրելի երազէն ա-
զատեց :

Զ. Զրացանութիւն :

Պարոն, ժամը ութն է :

— Հա՛, ա, ա, ա . . . հա՛ :

Ալեքսի ձեռքովն երեսը շոշափեց, բազուկները
ձկտեց ու աչուրները շփեց :

Պարոն, նախաճաշն հոս պիտ'որ ընէք :

— Հա՛, դուն ես եղեր, Ֆլէօրի :

— Պարոն, նախաճաշն հոս ընել կ'ուզէք :

— Լաւ է, հիմակ անմիջապէս կ'ելեմ կը հազուիմ :

— Բայց, Պարոն, միտք ունիք . . . :

— Ֆլէօրի, հիմա դնա ու քառորդ մը վերջն եկուր :

Մատան գլուխը շարժեց ու ելաւ դնաց :

Ալեքսի անկողնոյն վրայ նստաւ, ու քիչ մը ատեն այլեւայլ մտածմանց մէջ ընկղմեցաւ : Տեսած երազը զինքը կը զարհուրեցընէր. իր առաջնորդին ահաւոր կերպարանքը, արիւնը, խաչելութիւնն եւ ուրիշ ամէն բաները միտքն ինկան. վրան չորս կողմը շօշափեց քրննեց, անկողինը նայեցաւ, բոլորտիքն եղած առարկաները զննեց՝ իրօք բան մը եղած չըլլալուն վրայ ապահով ըլլալու համար : Եւ ստուգիւ տեսածն երազ էր, բայց ի՞նչ երազ . . . :

Բոլորովին խռոված էր. արդէն խիղճն աս փրկարար խռովութենէն առիթ առնելով՝ գանդատներն ու բողոքները սկսած էր, բանականութիւնը սկսեր էր խօսելու՝ երբոր անդիէն կիրքերն ալ արթնցան ու վրէժխնդրութեան ցանկութիւնն ալ զօրացաւ : Ալեքսի իր խորհրդածութիւնները դադրեցուց, ու ամէն մտածմունքները մէկդի ձգելով՝ Աղէկ պարզամիտ եմ եղեր, բաւ ինք իրեն, որ երազէ մը այսչափ կը խռովիմ. ու շուտ մ'անկողնէն վար ցատքեց : Երբոր ինք հազուելու եւ շիտկուելու վրայ էր, կամացուկ մը սենեկին դուռը կը բացուի, սրունք մը կ'երեւայ, ետքը՝ թեւ մը, եւ վերջն ալ՝ ամբողջ մարմին մը. եկողը Ֆլէօրին էր : Պոքին մատուրներուն վրայ քայլելով՝ ներս կը մտնէ, եւ ամէն կարելի զգուշութիւններն ի դործ կը դնէ որ չտեսնուի : Պաղ ջրով լեցուն դոյլ մը կը բերէր. երեսին խռովութիւնն ու քալուածքին յողդողդութիւնը բաւական կը ցուցընէին որ դժուարին բան մը միտքը դրած է : Քայլ մը կ'առնէ, երկրորդ մ'ալ կ'առնէ, ետքը երրորդ քայլ մ'ալ կ'առնէ, ու ետքը . . . Ալեքսի կը դառնայ ետեւ կը նայի :

Հա՛, Ֆլէօրի, ես ալ քեզի կը սպասէի : (Ֆլէօրի յանկարծակիի դալով՝ վեր կը ցատքէ :) Ան ի՞նչ է. ի՞նչ կը բերես կոր :

— Ա՛, ոչինչ, Պարոն . . . ոչինչ :

— Ի՞նչպէս ոչինչ :

— Ա՞յ ջոյ դո՞յլը, կ'ուզէք ըսել : Ա՛խ, Տէր Աստուած, աս դոյլն առեր եմ փոխանակ առնելու չեմ գիտեր ինչ . . . միտ չգնելով, կ'իմանայք . . . : Ասանկ եմ ես . . . նայեցէք, մէկայն օր . . . :

— Աղէկ է, աղէկ է : Հիմա պէտք ես անմիջապէս սուրհանդակատան դրասենեակն երթալ :

— Բարի է, Պարոն :

— Ար հարցընես թէ արդեօք ցանկերուն մէջ Տըլադուռ անունը չի գտնուիր :

— Ղլխուս վրայ, Պարոն :

— Եթէ կը գտնուի՝ բռնած ճամբան եւ քաղքէս ելած օրն ու ժամը կը հարցընես :

— Իսկ եթէ անունը հոն գրուած չգտնուի :

— Ա'երթաս Լաֆիթին եւ Քայլեարին քով կը նայիս :

— Եթէ հոն ալ գտնուելու չըլայ :

— Ան ատեն կը դառնաս տուն կու գաս :

Պէտքիին եղած յանձնարարութիւնը փութով կատարուեցաւ . սուրհանդակատունը հեռու չէր :

Ի՛, ինչպէս, հարցուց Ալեքսի զինքը տեսնելուն պէս :

— Պր . Տըլադուռ ճամբայ է ելեր :

— Ե՞րբ :

— Երէկ :

— Ղէպ ի ո՞ւր :

— Ղէպ ի Անվեր :

— Շ ուտով դնա՞ սուրհանդակի ձիանք բռնէ :

Ժամէ մը ետքը Ալեքսի եւ իր ծառան մեծ ճամբուն վրայ էին :

Ճամբան քիչ մը բան ուտելու համար հարկ եղաւ կենալ : Պանդոկին մէջ կերակուրը բերելու համար երեք ընկեր միայն ուզեցին, բայց երեսուն ընկեր սպասցընել տուին : Ալեքսի սկսաւ կանչուրատել պոռալ ու աղմուկ

փրցընել, ետքը դնաց աթուի մը վրայ նետուեցաւ, ու կամ յողնած ըլլալէն կամ բնութեան ստիպելէն քուն մտաւ: Երբոր մարդ ճամբորդութեան կառքէն կ'իջնէ՝ հաստատուն ու անշարժ տեղն ու հանդարտ լութիւնը բնական կերպով մը վրան քուն կը բերեն:

Ֆլէօրի երբ որ տեսաւ թէ տէրն աչուրները գոցեց, աճապարեց դուրս ելաւ ու շուտ մը ետ դարձաւ ձեռքը պաղ ջրոյ դոյլ մ'առած: Առաջին անգամ ըրած փորձէն շատ աւելի կամաց կը քալէր, շունչը բռնելով, բոլոր ըրած շարժմունքը հաշուելով եւ կրցածին չափ ինք զինքը թեթեւ բռնելով: Ալեքսիին քով հասնելով՝ դոյլը գետինը դրաւ, սեղանի վրայ կեցած երկու անձեռոցներն առաւ, բացաւ, քնացողին քով մօտիկացաւ, ու դողդողալով ջանաց անոր վզին բոլորաիքը դնել: Ա՛լ մտածելու է ան վախերն, անհանդատութիւններն ու հոգերը, զգուշութիւններն ու խոհեմութիւնները: Աերջապէս երկու անձեռոցները զգեստին օձիքէն կախուեցան, ու Ֆլէօրի ձեռքը դէպ իր ջրոյ դոյլն երկրնցուց. մէյ մ'ալ յանկարծ Ալեքսիին ալ արթընցաւ:

Արկու կողմն ալ զարմանքը տիրեց: Ալեքսի կը դայրանայ, կը սկսի հարց ու փորձ ընել, բանին մեկնութիւնն իմանալ կ'ուզէ: Ֆլէօրի կը շփոթի կը մնայ, ինք զինքը ջատագովել կ'ուզէ:

Տէր Աստուած, Պարոն Ալեքսի, մի բարկանայք, կ'աղաչեմ մի բարկանայք . . . : Ըրածս ծիծաղցընելու համար էր, միայն զձեզ ծիծաղցընելու համար էր: Ա՛յնչափ ատեն է որ ծիծաղած չունիք:

Ա՛ս վերջին խորհրդածութիւնը զԱլեքսիին դարձեալ իր տխուր մտածմունքներուն մէջ ձգեց, խորունկ հառաչանք մը հանեց. ետքը անձեռոցները բռնեց հանեց ու սրտնեղութեամբ մը գետինը նետեց. եւ որովհետեւ նոյն ատեն նախաձաշը կը բերէին, առանց բառ մը խօսելու սեղանի նստաւ:

Ֆլէօրի ճշմարտութիւնը զրուցած չէր, ինք զինքը ստախօսութեամբ մը ջատագովել կ'ուզէր, եւ շատ բարեբախտ գտնուեցաւ որ տէրն իր հարցափորձը յառաջ չտարաւ: Իրեն ջրոյ դոյլն առանձին մեկնութեան արժանի է, որն որ ահաւասիկ աս է:

Արդէն յառաջագոյն զրուցած ենք որ Ֆլէօրի տիրոջն ընթացքին վրայ բոլորովին զարմացած՝ միտքը դրեր էր որ անիկա խենթեցեր է, կատարեալ խենթեցեր է: Արդ աս խենթութեան վիճակը շատ պատճառներու համար անհաճոյ էր իրեն: Նախ եւ յառաջ իր տիրոջը վրայ ունեցած սէրն ու գութը՝ բնականապէս իրեն այսպիսի դժնդակ հիւանդութեան մը վերջը բաղձալ կու տար, եւ դարձեալ իր անձնական շահն ալ զինքը նոյն բաղձանաց կը ստիպէր: Նենթի մ'ընկերութիւնը հազար անհանգստութիւն կրնար պատճառել, որուն փորձն առնուլ չէր ուզեր, այնպէս որ իր անձնական ապահովութեան համար ալ սիրելի տիրոջն արագ ու կատարեալ առողջութիւն կը բաղձար:

Աս տեսակ հիւանդութեան, ինչպէս նաեւ ուրիշ շատ տեսակ հիւանդութեանց՝ առանց դեղոց եւ դարմանաց առողջութիւն չկայ, եւ դեղ ու դարման ալ առանց բժշկի չ'ըլլար: Ֆլէօրի ինք զինքն ամենեւին բժշկութեան արուեստի հմուտ չէր ճանչնար, եւ աս իր անձին վրայ այնչափ աւելի գովութեան արժանի էր՝ որ արդէն անասնաբուժի (անասուններու բժշկի) մը քով երեք տարի ծառայութիւն ըրած էր:

Ի այց ի՞նչ պէտք է ընել: Ծեր ծառան փնտուեց, մտածեց, քննեց. բոլոր իմաստութիւնը մէկտեղ ժողովեց, բովանդակ ճիգն ի դորձ դրաւ, միտքը յողնեցուց. եւ այս ամենայն պարապի չգնաց: Երեք կամ չորս ժամ խորհելէն մտածելէն ետքը՝ յանկարծ յաջողութեան հառաչանք մը լսուեցաւ, աչուրներուն մէջ յաղթութեան փայլակ մը կը շողար, ձեռքը կէս բոլորակ մ'ըրաւ. նստարանին զարնելով ու օդին մէջ խաղցրնելով:

Աղէկ է, ըսաւ ինք իրեն, հիմա գիտեմ ինչ պիտի ընեմ :

Պրիւսէլ հասած ատեննին՝ երբոր Ալեքսի խուցը մտաւ քաշուեցաւ, Ֆլէօրի քաղքին առաջին բժրչկին բնակած տունը հարցուց իմացաւ : Հասցէն ձեռք բերելուն պէս՝ զգեստին աղէկ մը վրձին զարկաւ, դուխարկին վրայէն ալ թեւն անցուց, փողպատը վեղը դրաւ ու ճամբայ ելաւ :

Պր. Յ. անուանի բժիշկ էր. թէ քաղցրաբարոյ, թէ յաջողակ եւ թէ իմաստուն մարդ մը. թէ հարուստներն ու թէ աղքատները կ'ընդունէր, եւ զամէնքը հաւասար հողողութեամբ ու սիրով կը դարմանէր : Ֆլէօրին ալ կատարեալ հայրական մարդասիրութեամբ ընդունեցաւ :

Բարեւ, սիրելիս, սա բազկաթոռին վրայ նստէ :

— Պարոն, զրուցեց Ֆլէօրի քիչ մ'այլայլութեամբ, ես եկայ զձեզ տեսնելու . . . այնպէս . . . իմանալու համար թէ ընկերակիցներէս մէկուն ինչ պէտք է ընել : Ընկերակից կ'ըսեմ նէ կատարեալ ընկերակիցս չէ, ինծի ընկեր է, եւ թէ որ այնպէս կ'ուզէք՝ ես իրեն ընկեր եմ :

— Ի՞նչ ունի :

— Տէր Աստուած, Պարոն, պարտուպատշաճ յարգութիւննիդ պահելով՝ կատարեալ խենթ է :

— Ի՞նչ կ'ըսես : Քիչ մը սպասէ, երթանք մէյ մը զինքը տեսնենք :

— Անկարելի է, Պարոն, անկարելի :

— Ինչո՞ւ :

— Բովլը չիմօտեցուիր, մանաւանդ բժիշկները. զիրենք առջեւը չիկրնար տանիլ . . . : Հաւատացէք, Պարոն, անոնցմէ մէկուն շուքը հեռուանց միայն տեսնելու ըլլայ՝ չարաչար կը ծեծէ զմեզ :

Բժիշկը չկրցաւ ծիծաղը բռնել .

— Ի վերայ այսր ամենայնի աղէկ կ'ըլլար որ զինքը

կարող ըլլայի քննել կամ գոնէ իրեն քանի մը հարցում ընել :

— Ինձի հարցուցէք, Պարոն բժիշկ, անոր ամէն զգածմունքը դիտեմ. իրեն հարցուցեր էք ինձի հարցուցեր էք՝ նոյն բան է :

— Այնպէս կը կարծես: Լաւ է ուրեմն, զրուցէ ինչ ունի :

— Անիկա . . . հը՛, հը՛ . . . անիկա . . . այնպիսի վիճակի մէջ է որ ըսածն ըրածը չի դիտեր . . . շունչը խոշոր փքոցի ձայն հանելուն պէս կ'երթայ կու դայ. աղբաները աքցանի պէս կը գոցուին (կ'իմացուի արդէն որ բացուող գոցուող աքցանի պէս). աչուրները երկու կանթեղ կը նմանին. դժոխական կերպարանք մը կը ցուցնէ. մէկ խօսքով . . . ստուգիւ խենթ է : Հրամանքնիդ արդէն պիտի դիտնայք թէ խենթ կ'ըսուի նէ՛ ինչ կ'իմացուի :

— Աս հիւանդութիւնը վրան ինչպէս եկաւ :

— Այնպէս . . . մէկէն ի մէկ . . . : Աեցէք, դեռ չորս օր չկայ որ ինձի պէս աղէկ կը խօսէր ու առողջ կը մտածէր :

— Խենթեանալուն պատճառը չե՞ս դիտեր :

— Վիտեմ, Պարոն բժիշկ, այսպէս պատահեցաւ : Ահաւասիկ պատմութիւնը : Այսօր երրորդ օրն է՝ որ գլուխը դժբախտութիւն մ'եկաւ. քոյր մ'ունէր՝ որն որ մեռաւ. աս դէպքս զինքը շատ տաղնապեցուց ու տակն ու վրայ ըրաւ, լացաւ ու ողբաց : Ես, ինչպէս որ ըսի՝ այս ամենայն բանի մը չ'օգնէր. մարդ որչափ որ լայ ու ողբայ, մեռնողը չ'ողջրննար : Քայց ինք այնպէս չիմտածեր. ինք յուսահատած է, բնութիւնը տակն ու վրայ եղած է, եւ ասիկա ստուգիւ իրեն խելքը կորսնցունել տուած է :

— Մարմնոյն կազմութիւնն աղէկ է :

— Ստուգիւ շատ սկար ու հիւանդոտ բնութիւն ունի :

— Ուրեմն կը կարծես որ վայրկեան մ'ալ չեմ կրնար զինքը տեսնել :

— Անկարելի է, բոլորովին անկարելի :

— Աթէ այսպէս է՝ քեզի աղէկ դարման մը չեմ կրնար զրուցել :

— Ա՛հ, չէ, զրուցեցէք, Պարոն բժիշկ . սորվեցուցէք ինձի մէկ քանի բան, քանի մը դեղ ցուցուցէք, ճար մը հոգացէք :

Բժիշկը՝ որ կորսընցընելու պարապ ժամանակ չունէր, քանի մ'ընդհանուր դեղերով ֆլէօրին դո՛հ ընելու փութաց, որպէս զի շուտով ձեռքէն ազատի :

Աղէկ է ուրեմն, կրնաս արիւն առնել տալ, կրնաս սղրուկ դնել տալ, գլուխը կրնաս սառոյց դնել, կրնաս իրեն բաղնիք ընել տալ, վերջապէս կրնաս ջրացանութիւն ընել . ասիկայ ամենէն զօրաւոր ու ազդոյ դարմաններէն մէկն է :

— Ա՛ղաչեմ, ջրացանութիւնն ինչ է :

— Բարեկամ, մենք ջրացանութիւն կ'անուանենք պաղ կամ տաք, հանքային կամ հասարակ ջուրը մարմնոյն հիւանդ մասին վրայ սրսկելը կամ վազընելը ցաւը թեթեւցընելու կամ բոլորովին բժշկելու համար :

— Ան ատեն իրեն համար գլուխը ջուր պէտք է վազընել :

— Այո, բարեկամ :

Ֆլէօրի բժշկին շնորհակալ եղաւ ու ելաւ դնաց : Փողոց ելնելուն պէս՝ անոր ըսած դեղերը սկսաւ մէկիկ մէկիկ մատուրնելուն վրայ համրել :

Ուրեմն ըսինք, ջրացանութիւն, բաղնիք, սառոյց, արիւն առնել, սղրուկ : Տզրո՛ւկ՝ առանց իրեն հաւանութեան չիկրնար դրուիլ : Արիւն առնել . . . նոյն դժուարութիւնը կայ : Բաղնիք՝ օգուտ մը չ'ըներ : Սառոյց՝ ասիկա ոչինչ բան մըն է . . . : Իսկ ջրացանութիւն՝ անիկա կրնայ օգուտ ընել, անոր խօսք չունիմ : Ա՛հ, ան դարմանը կ'ընդունի, ես իրեն ան դարմանը կ'ընեմ առանց

իրեն իմացընելու, ուզէ չուզէ, անանկ ատեն որ ամե-
նեւին չիկարծեր: Եթէ ասով կ'առողջանայ՝ ինձի շնոր-
հակալ կ'ըլլայ. իսկ եթէ օգուտ մը չ'ըներ՝ անշուշտ
կը պոռայ, աղմուկ կը փրցընէ, ինչո՞ւս պէտք է. դուցէ
զիս քովէն վարնատէ, աւելի աղէկ:

Արդ վերը յիշուած համբաւաւոր ջրոյ դոյլը նոյն
Ջրացանութեան համար էր:

է. Ինքն է, սպռ-գի- ինքն է:

Մարդաշատ քաղքի մը մէջ մեծ պանդոկի մը ինչ
ըլլալը ծանօթ է: Մարդկան փեթակ կրնայ անուա-
նուիլ. ներս մտնող կամ դուրս ելլող մը միշտ կը
գտնուի: Իսկ ներսը կ'ըսես նէ՝ մեղը չես գտներ, աղ-
մուկ ու դղրդիւն մըն է՝ որ մարդուն գլուխը կը ճաթե-
ցընէ. մէկ կողմը վազող ծառաներ կը տեսնես, մէկալ
դին պոռացող ու կանչուրուտող աղախիններ, ուրիշ
կողմ մը նոր հասած ճամբորդներ կը կանչեն. Ման-
չուկ, — Աղջիկ, — Զուր բեր, — կօշիկներս, — Թա-
նաք, — բանալիս, — անձեռոց մը, — Թո՛ւղթ բեր,
եւ ուրիշ հազար բան: Գարձեալ ոմանք վեր կ'ելլեն,
ուրիշները վար կ'իջնեն. հոս՝ մէկը սպասաւոր մը, հոն
մէկալը աղախին մը կանչելու համար զանգակ կը զար-
նէ. ոմանք անգղիերէն կը խօսին, ուրիշները գաղղիերէն
կ'երգեն, ոմանք Գերմանացւոց լեզուաւ կը քրթմընջեն
ու կը մրմռան, ուրիշներն ալ սպաներէն խօսելով ան-
համբերութիւննին կը յայտնեն. յիրաւի Բաբելոնի աշ-
տարակին ճշմարիտ պատկեր մըն է:

Իսկ այց նոյն իսկ աս աղմըկին ու խառնակութեան
պատճառաւ այսպիսի պանդոկներու մէջ մարդ գրեթէ
իր ամէն ուզածը կ'ընէ: Մտնելու ատեն անցագիրը կը
նայուի, ու ետքը ներս երթալու թոյլ կը տրուի: Ա՛լ
անկէ ետքը իբրեւ թէ մէկէ մը ճանչցուած չէ. հոն
մարդ այնպէս ազատ է՝ ինչպէս Փարիզի մէջ, անսպա-
տի մէջ եղածի պէս աներկիւղ է ու դիմակաւոր կաքա-

ւահանդիսի մէջ եղածի պէս համարձակ : Եւ ասոր համար ալ է որ (ինչպէս լրագիրք ամէն օր մեզի կը սորվեցընեն) հոն այնչափ դողեր եւ երբեմն նաեւ աւազակներ կը գտնուին . վերջապէս ամէն տեսակ անիշխանութեանց շահելու սովորական տեղն է :

Մէքսի Անվեր համեմէն ետքը իր ծառային հետ այսպիսի մեծ պանդոկներէն մէկն էր իջած : Սենեկին մէջ տեղաւորուելուն պէս՝ Ֆլէօրին կանչեց :

Վայէ , ըսաւ , հարկաւ պէտք է որ դիտնամ թէ արդեօք Տրլադուռ դեռ աս քաղքիս մէջ է : Ամէն ճեպակառայ գրասենեակները գնա (հոս Ֆլէօրի դէմքը խոժոռեցուց ու կնճռեց) եւ աղէկ նայէ որ իրմէ լուր մը բերես : Թէ որ Տրլադուռին անունն անոնց ցանկերուն մէջ գտնուելու չըլլայ՝ վազէ քաղքին ամէն մեծ պանդոկները գնա (դարձեալ դիմաց խոժոռութիւն) ու հարցուր որ արդեօք մեր մարդն հոն չի գտնուիր : Գնա , եւ զգուշացիր որ ճամբան քեզի չպատահի , որովհետեւ կրնայ զքեզ ճանչնալ : Աեցիր , ահաւասիկ վերարկուս . վրադ աղէկ մը փաթթէ . յուսամ որ աս եղանակաւ վախնալու բան չիմնար :

Ֆլէօրի դուրս ելաւ :

Հա՛ , աղէկ լսեցի . ամէն գրասենեակներն ու ամէն մեծ պանդոկները . . . : Թէ որ ասիկա գոնէ բանի մը օգնէր . բայց եթէ Պր . Տրլադուռին վրայ տեղեկութիւն ալ բերելու ըլլամ՝ ի՞նչ բանին պիտի ծառայէ , տեսնենք . . . : Այս ամենայն զօրիորդը պիտի կենդանացընէ . . . : Տէր Աստուած , ի՞նչ բան է եղեր խենթ ըլլալը : Ա՛հ , ջրացանութիւն , ջրացանութիւն . ինչո՞ւ աս առտու գլուխը ջուր չթափեցի :

Ֆլէօրի ուսերը շարժեց , կարեկցութեան հառաչանքներ հանեց ու վերարկուն հագաւ : Աերակուն շատ աղնիւ էր . գեղեցիկ չուխայ , աղուոր թաւիչ , աղնիւ կոճակներ ու մէջը աղէկ մուշտակ : Ծեր ծառան երբէք այնպէս աղուոր զգեստ հագած չունէր .

Հաճութեամբ մ'ինք զինքը զննեց . մէյ մը վերի դին ,
ետքը աջ կողմն ու վերջէն ալ ձախ կողմը նայեցաւ , եւ
իր անձին վրայ այնչափ գոհ եւ այնչափ յանդուգն ու
վստահ եղաւ՝ որ կրցածին չափ ուղղորդ ու շխտակ կե-
ցաւ եւ գլխարկն ականջին վրայ ծռեց :

Քիչ մը մտածելէն ու շատ մը ինք զինքը զննելէն
ետքը՝ տիրոջը հնազանդելու աւելի յօժարամտութիւն
ունեցաւ : Արովհետեւ , ըսաւ ինք իրեն , հիմակ այսպէս
հագուած կապուած եմ , կրնամ քանի մը մեծ պան-
դոկ ու քանի մը գրասենեակ երթալ . ասիկա ինձի
ժուռ դալ մը կ'ըլլայ :

Բարեմիտ մարդն ուզեց քիչ մ'ինք զինքը ցուցը-
նել . ուստի պանդոկէն դուրս ելաւ : Ճամբան մեծ բաղ-
մութեան հանդիպեցաւ , շատերն իրեն նայեցան , եւ
ինքն ալ ընդհանուր զարմանքի առարկայ եղած ըլլա-
լուն վրայ համոզուած՝ տուն դարձաւ :

Ալեքսի անհամբերութեամբ իրեն կը սպասէր :

Է՛ , ի՞նչպէս , Ֆլէօրի :

— Պարոն , ամէն տեղ գացի . Պր . Տըլադուռ ձեռ-
քիս վրայ եղած թղթէն դատ ուրիշ տեղ չհզանուիր :

— Պանդոկներուն մէջ չկայ :

— Չէ :

— Ղեպակառաց գրասենեակներն ալ չկայ :

— Չէ :

— Ուրեմն հասարակաց կառքի մէջ գացած տեղ
բռնած չէ :

— Պարոն , ամէնքն ալ իրենց մեծ գրքերուն մէջ
փնտռեցին , անկարելի եղաւ անոր անունը գտնել :

— Աղէկ է . խուցդ սենեկիս քովն է , հոն կեցիր .
քեզի պէտք ունեցած ատենա՝ կը կանչեմ :

Ալեքսի բաղմականի մը վրայ նետուեցաւ , արմրկան
վրայ կռթրնեցաւ , ձեռքով երեսը ծածկեց , ձախ ձեռ-
քը գրպանը դրաւ եւ երկայն ատեն մտածեց : Երի-
կուան մութը կոխած ատեն՝ ինքն ալ կանչեց :

Ֆլէօրի :

— Հրամայեցէք, Պարոն :

— Պնա ճրագ բեր, պանդոկին տնտեսն ալ ինծի կանչէ :

Պանդոկին տնտեսը չափէն աւելի քաղցրաբան, շողքորթ, վառվռուն աչուրներով մէկն էր. ստակի այնպէս սաստիկ սէր ունէր՝ որ մինչեւ ինք ղինքն աւելի ստակ վճարողին կը ծախէր : Ամենայն կարելի մեծարանօք Ալեքսիին մօտիկցաւ :

Կարծեմ Պարոնը զիս իրեն կանչելու պատիւն բրաւ ինծի :

— Այո՛, կ'ուզէի հետոյ քիչ մը խօսակցիլ :

— Պարոն... ասիկա շատ մեծ պատիւ է... :

— Կ'աղաչեմ՝ նստէ :

Տնտեսը հնազանդեցաւ, եւ Ալեքսին սկսաւ :

Նախ կ'իմացընեմ քեզի որ վրագ վատահուժիւն ունիմ. զքեզ պատուաւոր մարդ մը կը ճանչնամ, եւ կը յուսամ որ մէջերնիս խօսուածներէն բան մ'ալ դուրս չ'ելլեր :

— Պարոն, շնորհակալ եմ. վրաս ճշմարիտ դատաստան կտրեցիք : Զիս շատ երջանիկ կը համարիմ՝ թէ որ կարենամ ձեզի ծառայութիւն մ'ընել :

— Աս պանդոկիս մէջ Տըլադուռ անունով մէկը դիտե՛ս :

— Տըլադո՞ւռ... Տըլադո՞ւռ... չեմ կարծեր :

— Նայէ, անիկա այնպիսի անձ մըն է՝ զորն որ ես կը փնտռեմ, եւ ղինքը դտնելու համար ամէն ունեցածս կու տայի : Թշուառականը կը վախնայ ինծի հանդիպելու. իրեն ըսելու բանէս երկիւղ կը կրէ, կը պահուրտի. ինքն ալ զիս կը փնտռէ, բայց ինծի չհանդիպելու համար միայն : Բայց ես պէտք է որ դտնեմ ղինքը, ղինքը կ'ուզեմ դտնել, պիտի դտնեմ ղինքը. աս բանիս համար քու օգնութեանդ հարկաւորութիւն ունիմ :

Տնտեսը մեծ քաղաքավարութեամբ գլուխը ծռելով ողջունեց զինքը, երեսն ուրախութենէն կը փայլէր :

Այսպէս, խօսքը յառաջ տարաւ Ալեքսի, հիմա ինչ բանի համար հոս գալս զիտես. բայց միայն դուն զիտես, եւ կը յուսամ որ ուրիշը . . . :

— Պարոն, նոյն իսկ ես ալ կը մտնամ, եթէ հարկաւոր կը համարիք :

— Այսպէս ուրեմն, ինչ կ'ուզեն ընեն, ինչ կ'ուզեն ըսեն, պէտք է որ իմ հոս ըլլալս մարդ մ'ալ չիմանայ :

— Բարի է, Պարոն, ոչ ոք կ'իմանայ :

— Ի հարկէ պէտք է որ ամէն հոս գտնուող անձինքը ճանչնամ իմանամ. բայց ամէնքը, կը լսես, ամէնքը . . . :

— Շատ աղէկ, Պարոն, ամէնը կը ճանչնաք :

— Այնքապէս պէտք է որ ամէն նոր հասնող ճամբորդներուն սլ ըլլալն իմանամ :

— Բարի է, Պարոն, ամենուն անունը կ'իմանաք :

— Ղուցէ աս իմ պէտք է որներովս կը զարմացրնեմ զքեզ :

— Պարոն, հոս ձեզի ծառայելու համար եկած եմ, եւ բանի մը վրայ զարմանալու ամենեւին իրաւունք չունիմ : Ասկից զատ՝ գիտցած ըլլաք որ ասանկ հարցումներ ուրիշ անգամներ ալ երբեմն եղած են ինձի : Մէյ մը փոխատուին մէկը պարտապանը փնտուելու ելած կ'ըլլայ, բնական է որ այնպիսի ատեն կ'ուզէ զամէնքը ճանչնալ ու ինք անձանօթ մնալ. երբեմն մեծ վաճառական մը կու գայ իր ճամբորդ գործակալներուն վրայ հսկելու համար : Գեռ ամիս մը չկայ՝ ձեզի պէս երիտասարդ մ'եկաւ, որն որ իր քարեկամներէն մէկուն հետ աւրուած էր ու ետեւէն ինկած կը փնտուէր՝ որ զինքը հետը հաշտուելու ստիպէ :

Ա՛յ, հառաչեց Ալեքսի քիչ մը տրտմութեամբ :
Կեցիր, ամէն ծառայութեան հատուցում . . . : Եւ

ձեռքը հինգ ֆրանքնոց մը դրաւ : Տեսեար շնորհա-
կալութիւն շնորհակալութեան վրայ աւելցրնելով՝ ու-
րախութենէն զմայլած ելաւ գնաց :

Ա՛հ, Տըլադուռ աս քաղքիս մէջ է, ըսաւ ինք ի-
րեն Ալեքսի առանձին եղած ատենը, սառուղի քաղ-
քիս մէջ է : Ֆլէօրի զինքը չկրցաւ գտնել, որովհետեւ
փնտռելու ճամբան չի գիտեր. բայց վաղը ես անձամբ
կ'երթամ, ամէն տեղ կ'երթամ, ամէն դի կը նայիմ,
ամէն տեղ կը հարցընեմ փնտռեմ. անհրաժեշտ պէտք
է որ ո՛ւր ըլլայն իմանամ . . . : Ան ատեն ո՛վ ըլլալու ի-
րեն կը հասկըցընեմ, կը սորվեցընեմ իրեն որ բաւական
չէ ստակ ու անցազիր ունենալ՝ ամէն բան ընել հա-
մարձակելու համար, աներկիւղ ամէն բանի դիմագրաւ
ըլլալու համար . . . :

Ալեքսի ինչ բանի զբաղելու չգիտնալով՝ սենեկին
պատուհանը բացաւ ու առջեւն արմրկան վրայ յեցաւ :
Նոյն իրիկունն սքանչելի էր. ո՛չ փոքրիկ ամպ մը կար եւ
ո՛չ թեթեւ հոլի շարժում մը : Աստեղք՝ մարդարտի
պէս ձերմակ ու ազամանդի պէս փայլուն՝ երկնից կա-
մարին վրայ կը շողային. լուսինը դեռ հորիզոնին ետեւն
էր, բայց արդէն քաղցր լուսաւորութիւն մը մօտ ըլլալը
կ'աւետէր, ու բովանդակ բնութիւնը խոր լուսութեան
մէջ մտած էր զինքն ընդունելու համար : Ալեքսի չկրցաւ
երկայն ատեն զննել աս տեսարանը, սրտնեղութեամբ
մը պատուհանը գոցեց. ան սքանչելի օդն իրեն անա-
խարժ կու գար :

Ժամը տասը կը զարնէր : Գնաց մեծ բաղկաթոռի
մը վրայ տեղաւորուեցաւ, ու միտքը դրաւ որ ամենեւին
չքնանայ, որովհետեւ երազներէ կը վախնար : Յան-
կարծ սենեկին դուռը զարնուեցաւ :

Ի՛նչ :

Գուռը բացուեցաւ եւ տնտեսը երեսն ուրախու-
թենէն լուսաւորուած՝ ներս մտաւ :

Պարոն, ինձի յանձնարարութիւն մ'ըրած էք :

- Ի՞նչպէս, ի՞նչ յանձնարարութիւն :
- Հրամանքդ Փարիզէն եկած էք, այնպէս չէ :
- Այո՛, այնպէս է :
- Գեռ աս շարժուա սկիզբը հոն էիք :
- Այո՛ :
- Եթէ այնպէս է, ուրեմն հրամանքդ էք :
- Ի՞նչպէս, ես. ըսածդ չեմ հասկընար :
- Յաջող լուր, հրամանաց փնտռած անձը հիմա հասաւ :
- Ա՞ս պանդոկը :
- Հրաման էք, աս պանդոկը :
- Աղէկ գիտե՞ս. ուստի իմացար. ս՛հ, շուտով զրուցէ, պատմէ, ըսածդ մեկնէ :
- Քիչ մ'առաջ գործքերուն վրայ հսկելու եւ վաղուան կերակուրներն ապուրելու համար խոհակերտոց իջած էի : Մէյ մ'ալ նայիմ՝ ճամբորդ մը ներս մտաւ . . . երեսէն նենգաւոր մէկը կ'երեւար, դէմքը բոլորովին խռոված էր, բոլորովին . . . չեմ գիտեր ի՞նչպէս : Մտեցայ իրեն ու հարցուցի որ արդեօք սենեակ մը կ'ուզէ. ինձի պատասխան տալու համար բոլորովին շփոթեցաւ. Սենեակ մը, ըսաւ, այո՛. բայց . . . բայց նախ կ'աղաչեմ՝ զրուցէ ինձի արդեօք աս պանդոկիս մէջ Փարիզէն նոր եկած երիտասարդ մը կայ, եւ այն, եւ այն : -- Հը, ըսի ինք իրենս, հիմակ, առանց երբեք զքեզ տեսած ըլլալու՝ կը ճանչնամ, թշուառական զքեզ : Եւ ծանրութեամբ մը իրեն պատասխանեցի թէ Չէ, Պարոն : -- Բայց ստուգիւ, աղէկ ապահով ես : Ստուգիւ, շատ ապահով եմ : -- Հը. պատճառն ան է որ . . . եթէ գիտնայիր . . . : Զիս ի գութ շարժելու համար՝ քսակը հանեց, բայց ես զայրացմամբ ետ քաշուեցայ : Պարոն, ըսի իրեն, բան մը չեմ ուզեր գիտնալ : Իրը ձեզի զրուցեցի. որովհետեւ սենեակ մը կ'ուզէք՝ հիմա կու դան հրամանքդ կը տանին : Ինձի ստակ տալ ուզեց, բայց ես կռնակս դարձուցի դայի :

Ո՛հ, պողպատե Ալեքսի, ապահով եղիր որ ես քեզի
անոր տեղ հասուցում կ'ընեմ:

— Պարոն, հրամանոցը բարութիւնը շատ մեծ է.
եւ պարտքս միայն կատարեցի:

— Հիմակ ան ճամբորդն ո՛ւր է:

— Օ ինքը նախ սենեակը տարին, բայց հիմա վար
իջաւ քիչ մը բան ուտելու եւ հաւանականաբար նաեւ
բերնէս տեղեկութիւն փրցընելու համար:

— Ինք վայելուչ մարդ մըն է, այնպէս չէ՞:

— Այո՛:

— Բարձրահասակ:

— Ըստ բաւականի:

— Վիչ մը լեցո՞ւն:

— Վիչ մը:

— Ո՛հ, ի՛նքն է, ստուգիւ ի՛նքն է: Անունը չէ՞ս
գիտեր:

— Հարցուցած ատենս շատ դէշ ու շփոթ արտա-
բերեց. Գուռ... Ադուռ...:

— Տըլադո՞ւռ:

— Ասոր նման բան մը:

— Ան ատեն ստուգիւ ինքն է: Ո՞ր սենեակը պի-
տի բնակի:

— Թիւ 12, ձախ կողման վերջինը, առջեւի նրբա-
դաւթին ծայրը:

— Աղէկ է: Հիմա պէտք է որ ինձի ուրիշ ծա-
ռայութիւն մ'ալ ընես: Նայէ, պէտք է որ ես ան
մարդուն հետ երես երեսի տեսնուիմ. պէտք է որ իրեն
մօտենամ, ուղէ չուղէ՝ անհրաժեշտ պէտք է որ հետը
խօսիմ: Եթէ երթամ դուռը զարնեմ, որովհետեւ
խռոված է, որովհետեւ վախերու մէջ է, դուռը հազիւ
թէ քիչ մը միայն կը բանայ, եւ զիս տեսնելուն պէս՝
շուտ մը կը գոցէ: Բայց ես պէտք է որ ներս մտնեմ:
Գիտեմ որ բնակարաններն երկ'երկու բանալի կ'ունե-
նան. անոր սենեկին երկրորդ բանալին ինձի բեր:

— Հը՛մ Պա՛րոն . . . չեմ գիտեր . . . :

— Ո՛հ, կ'աղաչե՛մ, կ'երդուրնեցընե՛մ զքեզ :

— Բանն ան է որ . . . մտածեցէք մէյ մը . . . :

— Բան մ'ալ չեմ մտածեր, պատճառ մտիկ չեմ ըներ: Խնդրածս մեծ բան է, կը հաւանիմ. բայց պիտի չմերժես, չէ. վրաս վատահիս պիտ'որ, վրաս ապահովութիւն պիտ'որ ունենաս: Ո՛հ, կ'աղաչե՛մ, կը պաղատիմ:

Ալեքսի անտեսին ձեռքը բռնած էր. մէջը կամացուկ մը քսան Փրանքնոց մը դրաւ: Ասոր դէմ չէր կրնար դրուիլ. տասը բոպէ ետքը բանալին Ալեքսիին գրպանն էր:

Բայց օտարականը դեռ սենեակը քաշուած չէր: Ալեքսի վախցաւ որ չըլլայ թէ զՖլէօրին տեսնէ, որով ամենայն ինչ պարապի կ'ելլէր. ուստի ելաւ շիտակ ծառային խուցը գնաց. ան ալ նոյն ատեն ներս կը մտնէր:

Միրելի Ֆլէօրիս, ինծի մեծապէս հարկաւոր է որ ոչ ոք զքեզ աս պանդոկիս մէջ տեսնէ. հիմակուրնէ մինչեւ վաղը՝ սենեկէդ պէտք չես ելլել, եւ որպէս զի դուրս ելլելու բաղձանք ալ չունենաս՝ խուցդ կը կղպեմ:

— Բայց, Պա՛րոն . . . :

Ալեքսի մտիկ չըրաւ. դուռը զօրաւոր մը քաշեց, կրկին անգամ կղպեց ու բանալին առաւ տարաւ:

Տէր Աստուած, Տէր Աստուած, պոռաց Ֆլէօրի զարհուրած ու սարսափած: Ո՛հ, խենթութիւն, խենթութիւն . . . : Գոնէ անգամ մը կարող եղած ըլլայի դուրսը ջուր սրսկել:

Ը. Ապրանք:

Ֆլէօրի թէպէտ եւ այնպէս ապուշ մէկն էր, բայց բոլորովին ալ իրաւունք չունէր չէ: Արդարեւ չկայ մէկը՝ որ խենթ մարդու այնպէս նմանի՝ ինչպէս կիւրքէ մը բոլորովին նուաճուած երիտասարդը: Ա՛նգէ աղէկ խելք, գեղեցիկ հանձար ու սքանչելի դաստիարակու-

Թիւն ունեցած ըլլայ. յանկարծ ծիծաղելի, տկարա-
միտ ու անվայելուչ եւ բիրտ մէկը կ'ըլլայ. հողւոյն ամէն
բարի զգած մուկքը կ'ընդարմանան. չար, դրժող եւ ան-
գութ կ'ըլլայ: Արօնի ջահը զինքը չիլուսաւորեր. ու-
ղիղ ճամբէն կը շեղի կը մոլորի, կ'իյնայ, կը կորսուի, եւ
այնպիսի բաներ կ'ընէ՝ որոնց հաւատք չէր ընծայեր՝ ե-
թէ մէկը քանի մ'օր առաջ իրեն պատմելու ըլլար:

Ալեքսիին սիրտը սաստիկ կը դողար ու կը թնդար,
աչուքները կատաղութեամբ կը դառնային կը շրջըր-
ջէին, բարկութենէն աղբաները կը կրճատէր եւ ձեռուք-
ները կը գոցէր ու կը սեղմէր:

Ա երջապէս ձեռքս է. ահաւասիկ զինքը գտայ.
վրէժս կ'առնեմ...: Բայց հիմակ իրեն ի՞նչ ընեմ...:

Աս հարցման՝ երիտասարդը վարանքի ու տարակու-
սանաց մէջ ինկած կանդ առաւ. շատ անգամ աս հար-
ցումն ինք իրեն ըրած էր, բայց ամէն անգամուն ինք
իրեն կ'ըսէր. Տեսնե՞ք, եւ դեռ պատասխանը ծանրու-
թեամբ մը չէր մտածած: Իսկ հիմա պէտք էր որ աս
հարցման պատասխանը տար, ուշացընելու ատեն չկար.
Ժամանակը զինքը կը ստիպէր. ինք զինքը շուտով պէտք
էր որոշել՝ աւելի եւս վութով դործելու համար:

Աթէ բռնել ու կապել տամ զինքը, ըսաւ ինք ի-
րեն Ալեքսի, դատաստանի առջեւ պիտ'որ հանեմ...
առջեւ օրինակներ ունիմ. ատեանէն՝ դատապարտու-
թեան վճիռը կ'ընդունի, անհրաժեշտ ի մահ կը դա-
տապարտուի... դլուխը կառափնարանի վրայ կը դնէ,
եւ կամ գոնէ թիարկութեան տեղւոյ մը աղտեղու-
թեանց մէջ մահը վրան կը հանի...:

Բայց զինքն ի՞նչպէս բռնեմ... ի՞նչ ընեմ որ կա-
րող չըլլայ ինք զինքը պաշտպանել... ի՞նչպէս տանիմ
դատաւորաց ձեռք յանձնեմ...: Բայց դատաստանա-
կան ատեանն ալ այնպէս յամրաշարժ ու դանդաղ է...
դատաւորը կրնան դիւրաւ կաշառուիլ: Ա՛հ, չէ, չէ,
չեմ ուղեր վրէժխնդրութիւնս վտանգի մէջ ձգել. ես

անձամբ վրէժս կ'առնեմ, շուտով կ'ուզեմ վրէժս առնել . . . : Ուրեմն իրեն ի՞նչ ընեմ . . . :

Օ ինքք վար կանչել կու տամ. կը մենամարտինք . . . մինչեւ մէկերնիս մեռնի՝ մենամարտութիւն կ'ընենք . . . իրաւունքը իմս է, ես ղինքը պիտի մեռցընեմ . . . : — Գո՛ւն : — Այո՛, ես. կեանքը միշտ արժանաւորին կը մնայ : — Միշտ . . . եթէ ինքն աւելի յաջողակ ըլլայ, եթէ աւելի անշիտթ մնայ : — Եթէ ես ղինքը մեռցընելու չըլլամ՝ ինք ղիս պիտի մեռցընէ . . . : — Ինչո՞ւ պէտք է կեանքն ինծի բեռնաւորութիւն է . . . մահը ցաւերուս վախճան կու տայ . . . ղիս սպառող կրակը կը մարէ . . . ղիս չարչարող ան չեմ ղիտեր ինչը կը խեղդէ . . . : Ո՛հ, մահ. մահուանէ ետքը ալ թշուառութիւն, ալ թշնամի, ալ տանջանք, ալ ոչ ինչ . . . ոչ ի՞նչ . . . :

Հապա Աստուծոյ դատաստանք . . . յաւիտենական վճիռը . . . դժոխքը . . . : Ո՛հ, չեմ ուզեր մեռնիլ, պիտի չմեռնիմ . . . : — Ես անմեղ եմ. բազուկս ոճրագործութեամբ շողախած չէ . . . ի հարկէ իրմէ աւելի յաջողակ պիտ'որ ըլլամ . . . : Հիմա կը դողամ կոր, բայց երբ որ դիմացէ դիմաց ելլելու ըլլանք . . . ինծի տէր եմ, ինք ղինքս կը քաջալերեմ . . . վատահութեամբ կ'երթամ, եւ Աստուծոյ օգնութեամբը . . . : Աստուծո՞յ . . . այո՛, Աստուծոյ . . . : Չեմ ղիտեր ինչո՞ւ աս բառս ինծի վախ կը պատճառէ . . . կարծեա թէ . . . ստուգիւ . . . չեմ ղիտեր . . . : Արդեօք Աստուած . . . : Ե՛, մերժեմ հանեմ մտքէս սա խորհուրդները, ասնք են՝ որ քաջասրտութիւնս ինծմէ կը յափշտակեն . . . : Ա'ուզեմ մենամարտիլ. ղէնք փնտռեմ :

Ալէքսի արկղը բացաւ, եւ մեծ յուզմամբ սկսաւ մէջը փնտռել . . . : Անշուշտ ընթերցողը կը յիշէ որ ճամբայ ելլելէն յառաջ Աննային ապսպրած էր որ ծրարներն ու արկղը չգոցէ՝ առանց իր թամբի ատրճանակները մէջը դնելու : Պառաւ կնիկն երեւակայելով թէ

տէրը կ'ուզէ ինք զինքը մեռցընել՝ անոր հրամանին հնազանդելու փոյթ չտարաւ : Ատրճանակներուն տեղ՝ Ալեքսի երկու չքնաղ մանրանկար կենդանագիր դտաւ, մէկը հօրը պատկերն էր, մէկալը՝ Եւզինէին :

Հայր իմ, . . . գոչեց պատանին, Պր. Անդուռեանին կենդանագիրը տեսնելով. ձեռքն առաւ ու շտապաւ վրան նայեցաւ : Աշտագին սրտէն երկայն հառաչանք մ'ելաւ, եւ երկու խոշոր արցունք արտեւանունքը թրջեցին :

Տառապեալ հայր, ըսաւ ինք իրեն, ահա երկու օր է որ մտցեր էի զինքը . . . :

Երթունքը սիրելի պատկերին մօտեցուց, եւ սիրով պագաւ :

Հիմակ արդեօք ո՞ւր է . . . ի՞նչ կ'ընէ . . . առանց կարծեաց Փարիզ դառնալու վրայ է : Իր սիրելի Եւզինէին մահը կու լայ, անտարակոյս հեռաւորութեանս վրայ հոգի մէջ է . . . : Ա՛հ, կարծես թէ ինձի կը նայի. կարծես թէ երեսէս վեր կը ծիծաղի . . . : Եթէ հոս ըլլար՝ զիս կը հանդարտեցընէր, կը մխիթարէր . . . : Ա՛հ, եթէ գիտնալու ըլլար որ կ'ուզեմ մենամարտութիւն ընել . . . : Բայց գուցէ կ'իմանայ . . . եւ պէտք ալ է որ իմանայ եթէ . . . Տէր Աստուած, ի՞նչ ընեմ, ո՞ր կողմը բռնեմ, ի՞նչ բանի որոշեմ զիս . . . : Եթէ իյնամ մեռնիմ, ինք մինակ պիտի մնայ . . . բոլորովին մինակ : Ծերութեան օրերուն համար օգնական մը չունի . . . արտամութեանցն ու ցաւոցը մէջ մխիթարութիւն չունի, աշխարհքիս վրայ իրեն սիրելի մը չիմնար : Չէ, չէ, չեմ ուզեր մենամարտիլ. կ'ուզեմ զիս հօրս համար պահել. հօրս համար կ'ուզեմ ապրիլ, կ'ուզեմ երթալ ու հայրս մխիթարել . . . :

Ալեքսի գորովով մը կենդանագրին նայեցաւ, ու կրկին անգամ համբուրեց : Մատուկին մէջ դնելու ատեն՝ Եւզինէին կենդանագիրն աչքին հանդիպեցաւ : Չեռքն առաւ ու աղէկ մը զննեց : Աս տեսիլը՝ քիչ մը յառաջ

Տօրը կենդանադրին իր վրայ բրած բարի ազդեցութիւնը բոլորովին ջնջեց, առջի կատաղութիւնն ու վրէժխնդրութեան բաղձանքն աւելի սասակացուց: Աարծես թէ բոլորովին ինք իրմէ ելած՝ կենդանադիրը մէկէն թող տուաւ, անձանօթ մարդուն սենեկին բանալին առաւ եւ ուժգնութեամբ մը սեղմեց: Անէճք, վրէժխնդրութիւն, կանչեց: Սպանիչը ձեռքս է, իշխանութեանս տակն է. կրնամ եւ կ'ուզեմ վրէժս առնել...:

Արդարեւ կիրքը զարհուրելի բան է. ամէն բան կ'ապականէ. որտի մը մէջ շնչելուն պէս՝ ամէն բարի զգածմունքները կ'եղծանին, կը տղեղնան, անձանաչելի կ'ըլլան: Աիրքն ան ահագին փոթորիկներուն կը նմանի՝ որոնք ամէն առջեւնին հանդիպածը կը խորտակեն, տակնուվրայ կ'ընեն ու կը կործանեն, եւ միայն աւերակ ու խառնակութիւն մը կը թողուն:

Օգուշացէք, երիտասարդք, վախցէք, փախէք աս հարուածէն: Տեսէք ու օրինակ առէք ձեզի երկրադործ մշակը. փոթորկի մը սկզբնաւորութիւնը տեսնելուն պէս՝ շուտ մը կ'երթայ պատասպարան մը կը փնտռէ: Իրեն հետեւեցէք. հաւատոյ անսասան վէճն ամէն առտեն զձեզ պատասպարելու եւ պաշտպանելու պատրաստ կեցեր է: Ազդեցէք, հոն ձեզի ապաստանարան փրկտուեցէք. զձեզ փրկելու մի միայն միջոցն աս է:

Բարէ, դեռ երէք օր յառաջ Ալէքսի աղէկ ճամբու մէջ էր. շատ տարիներէ վեր աս նեղ ու դժուարին ճամբէն կը քալէր՝ առանց քովերն եղող անդունդներէն վախնալու: Բայց մըրիկ մը զինքն արդելեց. տատանեցաւ. կրօնը զինքն ազատելու համար ձեռքն երկրնցուց, բայց անիկա չտեսաւ. ան ատեն ինկաւ, անդրնդէ անդունդ գլորեցաւ:

Ազգինէին կենդանադիրն ու յիշատակն իր բոլոր բարկութիւնը զարթուցած ու գրգռած էր. հիմակ ամէն ատենէն աւելի կ'ուզէր անոր վրէժը խնդրել: Բայց ինչպէս վրէժն առնէ:

Ալեքսի մենամարտելու վրայ նորէն սկսաւ մտածել : Ասիկայ ամենէն ազնուական միջոցը կը սեպէր . ասոր մէջ ինք մեծանձնական բան մը կը նշմարէր, որն որ իր անձնասիրութիւնը կը զարթուցանէր . այնպէս կը կարծէր որ աշխարհք իր բրածը չիկրնար չհաւնիլ : Եթէ յաջողցրնեմ, կ'ըսէր, ամէն մարդ յաղթութեանս մասնակից կ'ըլլայ . պատմութիւնս ամէն ընկերութեանց սրահներու մէջ կը պարտի . ամէնքը քաջարտութիւնս կը գովեն, քրտջս ունեցած սիրոյս եւ անոր վրէժը խնդրելու փութոյս վրայ կը խօսին . . . :
— Ա՛հ մարդկային ընդունայնութիւն :

Բայց շուտով հազարումէկ դժուարութիւններ ելան դիմացը : Ի՞նչպէս երթալու Տրլադուռին մենամարտութիւն առաջարկելու է . . . Անիկայ աս առաջարկութիւնն ի՞նչպէս պիտի ընդունի . . . : Թէ որ ընդունելու ըլլայ, պատուաւոր մարդու պէս պիտի վարուի . . . խահեմութիւն է արդեօք անոր պէս ողորմելոյ մը հետ կեանքը վտանգի մէջ դնել . . . պատուաւոր բան է արդեօք յելուզակի մը հետ կռուիլ . . . ասով անոր վարուց վատահամբաւութիւնը տարակուսի տակ ձգած չ'ըլլար . . . ասով զինքն անոր հաւասար համարած չի սեպուիր . . . : Տրլադուռ իրեն հաւասար : Ասոնք մտածելով Ալեքսի մենամարտութեան մտածմունքը մէկդի թող տուաւ :

Ուրեմն ի՞նչ ընելու է, վրէժս ի՞նչպէս առնեմ . . . : Անստոյգ վրէժխնդրութիւն չեմ ուզեր, ապահով վրէժխնդրութիւն կ'ուզեմ . պէտք է որ վրէժխնդրութիւնս զարհուրելի կերպով ըլլայ . . . : Եւզինէն մեռած է . ինքն ալ պէտք է որ մեռնի . . . : Եթէ մէկը գտնէի որ ստրկի համար . . . : Բայց որ վատահութեան արժանի մարդը կրնայ . . . : Ասանկ գործքի մէջ ինձմէ զատ մէկու մը չեմ կրնար ապահովիլ, ինձմէ ուրիշին չեմ կրնար վատահիլ . . . : Պէտք է որ ես անձամբ զինքը մեռցրնեմ . . . : — Մեռցրնել . . . ձեռուրներս արեամբ թա-

Թ ախեւ . . . : — Ինչո՞ւ չէ . եթէ քրոջս վրէժն առնելու մի միայն միջոցն աս է . . . : Ինք զանիկա մեռցընելու չվախցաւ . . . : Մենամարտութեան մէջ զինքը կրնամ մեռցընել , ինչո՞ւ անկողնոյն մէջ ալ չմեռցընեմ . . . : Իրաւունք ունիմ . . . քոյրս ձեռքէս յափշտակելու եկած ատեն՝ կրնայի զինքը մեռցընել , ուրեմն . . . ուրեմն , հիմակ ալ կրնամ :

Մարդիկ ինծի դէմ պիտի խօսին . . . զիս յելուզակի տեղ պիտի դնեն . . . : Ինչո՞ւ պէտք է , ինչ կ'ուզեն ըսեն . . . ըրածիս ես միայն պատասխանատու եմ . . . ես ինծի հաճոյ եղածին պէս դործել կ'ուզեմ . ուզածիս պէս կ'ուզեմ վրէժս առնել :

Իայց դատաստանական ատեանը կրնայ զիս գրանելու համար խուզարկութիւն ընել : Ե՛ս ալ անցադիր չունիմ մի : Սահմանադրութիւն անցնելը դժուար բան մըն է . . . : Եւ թէ որ ատեանը զիս դտնելու ալ ըլլայ , ի՞նչ պիտի ըսէ . . . : Ես իրեն օգնութեան դիմեցի , անիկա ինծի զլացաւ . ուրեմն պէտք էր որ ես զլխուս ճարը հողայի . . . : Իրենք անգոր ու անկարող ըլլալուն պէս՝ իւրաքանչիւր ոք կրնայ տեղը լեցընել եւ իրեն արդար երեւցածին պէս դործել :

Իայց Աստուած սէ , Աստուած , Աստուած : Ստոյգ է՝ մարդասպանութիւնն արգելած է , իր ժողովրդեան պատուիրած է թէ մի սպանաներ . բայց . . . ես բոլորովին տարբեր պարագայի մէջ եմ , ես : Եթէ Տըլադուու ատեաններու առջեւ հանուելու ըլլար՝ անտարակոյս ի մահ կը դատապարտուէր , եւ Աստուած դահճին մեղք չէր համարեր վճիռն ի դործ դնելը . . . :

Իարի է . ես զՏըլադուու մտայ ու խոհեմութեան ատեանը կոչեցի . հոն պարտաւոր դատուեցաւ . ես ինք զինքս իրեն դահիճն որոշեցի , պէտք է որ դատապարտութեան վճիռն ի դործ դնեմ . . . :

Վիրքն ամէն տեսակ առարկութեանց տալու պատասխան , ամէն դժուարութեանց լուծում , եւ ամէն

տեսակ յանդիմանութեանց շատագովութիւն գտնել
գիտէ :

Ալեքսի սկսաւ սենեկին մէջ վեր վար երթալ դաւ.
ետքը ամէն տեղ ամէն անկիւն սկսաւ բան փնտռել.
ամէն կարասեաց ու դարաններուն մէջ նայեցաւ, իր
ամէն բաները դարձուց քննեց : Փնտռածն ալ աղէկ
չէր գիտեր, եւ շատ անդամ սկսաւ մեքենապէս նորէն
փնտռել : Աերջապէս ընելիքը միտքն եկաւ, ինչ բանի
պէտք ունեցածն իմացաւ. Տըւագուռը մեռցընելու հա-
մար զէնք պէտք էր իրեն :

Եթէ Աննան հրամայածս կատարած ըլլար, մըր-
մուաց բարկութեամբ, եւ արկղը չորրորդ կամ հին-
գերորդ անդամ խառնեց ու քննեց : Բայց, ըսաւ ինք
իրեն, ատրճանակներն ալ շատ աղմուկ կը հանէին :
Ուրիշ բան փնտռենք :

Շատը սուր մը բերած էր, բայց շատ երկայն ու շատ
մեծ էր. հաղիւ քիչ մը միայն զննեց ու դժկամակու-
թեամբ մէկդի ձգեց. իրեն գործածութեան դժուար
կու գար : Այնպիսի բան մը կ'ուզէր որ դիւրութեամբ
կարող ըլլայ գործածել եւ պէտք եղած ատեն դիւ-
րաւ պահել. փոքր բան մը, բայց մէկ հարուածով մեռ-
ցընելու ալ բաւական . . . : Ալեքսի ըստ պատահման
ձեռքը գրպանը խոթեց. յանկարծ դողաց ու աչուր-
ները փայլատակեցին. սաստկութեամբ ձեռքը դուրս
հանեց. դեղեցիկ կտրոցիկ մը բռնած էր : Ասիկա շատ
աղուոր բան էր. կոթը գաղտակրէ էր, երկաթը՝ շատ
ազնիւ, զարդարանքն՝ արծաթէ : Ալեքսի կտրոցը բա-
ցաւ ու աղէկ մը զննեց :

Աքանչելի, պոռաց : Բա՛րէ, գոչեց քիչ մը լուռ
կենալէն ետքը, տուողն ինչ բանի գործածուելիքը չէր
կրնար մտքէն անցընել :

Կտրոցիկն Եւգինէին պարգեւն էր :

Արբ որ խեղճ երիտասարդը դանակը ձեռքն առաւ՝
վախերն աւելցան, խռովութիւնը կրկնապատկեցաւ :

Պրիւսէլ տեսած երազը յիշեց . բովանդակ երազին մէջ իր հիմա գտնուած վիճակին այլաբանական նկարագրութիւնը կը տեսնէր . երազին ամենափոքր պարագաներուն ալ մեկնութիւն մը կը գտնէր : Հիմա թէ իր առաջնորդին դիւական կերպարանքն ու թէ անոր դժոխական լեզուն կը հասկընար . իրեն մատուցած զարհուրելի ըմպելոյն նշանակութիւնն իմացաւ . որովհետեւ եթէ վրէժն առնելու համար մարդու արիւն խմելու չէր պարտաւորեր ալ նէ՛ գոնէ մարդու արիւն պիտի թափէր եւ ձեռուրներն անով թաթախէր : Աերջապէս խաչելութեան նշանակութիւնն ալ կ'իմանար . Տըլագուն երթալու մեռցընելու համար՝ ոտքի տակ առնելու էր հաւատքը , կրօնը , ամէն բարոյական սկզբունքը : Աս մտածմունքը՝ բարկութեան ու զայրացման խորհրդոց , ատելութեան աղաղակներու եւ վրէժխրնդրութեան բաղձանքներու հետ խառնուեցան . բայց այս ամենայն՝ կրակի մէջ եղ թափել եղաւ . Ալեքսիին տանջանքն աւելցաւ ու կիրքն ամենեւին չիջաւ :

Հիմակ , ըսաւ ինք իրեն , կրօնական մտածմունքը մէկդի թողունք , որովհետեւ . . . կ'ուզեմ . . . որովհետեւ պէտք է որ . . . որովհետեւ անհրաժեշտ պէտք է որ . . . : Բայց աս ի՞նչ է . . . տակնուվրայ եղայ խելքս դուխս չէ . . . : Քիչ մը անշփոթ ըլլամ , նայինք , քիչ մ'աներկիւղութիւն . . . : Ինչէ՞ն կը վախնամ . . . : Չիս վտանգի մէջ չեմ ձգեր ամէն կարեւոր զգուշութիւնները կ'ընեմ . . . ոչ ոք զիս կը . . . : — Աարծեմ մէկուն գալը կը լսեմ . . . : Չէ — Աչ ոք զիս կը տեսնէ , բանալին քովս է , անոր սենեակը կը մանեմ . . . ես . . . յառաջ կ'երթամ . . . կամացուկ , շատ կամացուկ , եւ . . . : Տէր Աստուած , խելքս դուխս չէ . բայց պէտք է որ հանդարտիմ , պէտք է հանդարտիմ . . . պէտք չէ որ դողամ . . . պէտք չէ որ . . . : Հիմա մէկուն ձայնը լսեցի :

Ալեքսի ականջ դրաւ . գիշերապահը փողոցէն կ'ան-

յնէր: Երբ որ պանդոկին պատուհաններուն տակը հասաւ՝ հանդարտիկ կոշտ ու ախուր ձայնիւ սովորական խօսքերն արտասանեց:

Դամը մէկն է օդը գեղեցիկ է ամէն կողմ խաղաղ է քնացէք:

Թ. Զ^ր Ժ:

Վիշերապահը հեռացաւ. ոտքին ձայնն երթալով տկարացաւ ու ետքը բոլորովին դադրեցաւ. պոռալու կոշտ ձայնը հազիւ հեռուանց կը լսուէր, եւ վերջապէս դարձեալ ամէն կողմ խոր լռութիւն տիրեց:

Հիմակ ատենն է, ըսաւ ինք իրեն Ալէքսի:

Բաց կարոցը շապկին ու բաճկոնին մէջտեղը խոթեց, ճրագը մարեց եւ դուրս ելլելու համար սկսաւ դուռը փնտռել:

Մենեակը կատարեալ մութ էր. խարխափելով քանի մը քայլ առաւ ու սենեկին պատը հասաւ, բոլոր մարմնովը շօշափեց, առանց բան մը տեսնելու՝ երկու քայլ ալ առաւ ու դուրս ցցուած բանի մը հանդիպելով՝ տկար գոչիւն մը հանեց. ձեռքը պարզունակին վրայ էր դրեր:

Տարտամ ու անորոշ կանգ առաւ կեցաւ:

Արդեօք բանամ . . . :

Բովանդակ մարմինը կը դողար, սրտին բաբախիւնն ու թնդիւնը զինքը սաստկութեամբ կը սարսէր:

Վիշ մ'ալ սպասէի բայց չէ, շուտով, հիմակ ատենն է, փութով:

Բթամատը նզին կռթնցուց, բազուկը ձկտեց, զգուշութեամբ վեր հրեց ու դուռը բացուեցաւ: Ան ատեն դուռը վրայ ըրաւ, մէկ թեւովը պատին յեցաւ, գլուխն երկրնցուց ու սկսաւ մտիկ ընել. պանդոկին մէջ խոր լռութիւն կը տիրէր:

Ամէնքը պառկեր են, ըսաւ ինք իրեն, վտանգ չկայ. յառաջ երթանք:

Արուսեփին մէկը յառաջ տարաւ, բոլոր մարմինը մէյ մը կշռեց, հաւասարակշռութիւնը դիւրինացրնելու համար թեւին մէկն երկընցուց ու մէկալ թեւովը պատին կրութիւնելով՝ դուրս ելաւ եւ դուռը դղուշութեամբ դոցեց:

Հագիւ երեք չորս քայլ առած էր՝ մէյ մ'ալ ետեւէն տկար ու ցաւաղին շնչիւն մ'եկաւ ականջին, եղով չօծուած դրան հանած ձայնին նման: Գողաց, ետեւ դարձաւ նայեցաւ. ամէն կողմ թանձր ու խոր խաւար էր: Ականջ դրաւ ու մտիկ բրաւ. խորունկ լռութիւն...:

Ինք զինքը խաբուած երեւակայելով՝ ճամբան յառաջ տանիլ ուզեց. բայց նորէն նոյն ձայնը լսեց:

Ալեքսի չէ թէ միայն դողալ հապա սարսուալ սկըսաւ. դարձաւ մէյ մ'ալ ետեւ նայեցաւ: Աս անդամուն բան մը նշմարեց: Նրբագաւթին վերջին ծայրը մթան մէջ տկար լոյս մը կը շողար: Աս լոյսը բոլորովին նոր բան մըն էր. շրջակայքն եղած առարկաները չէր լուսաւորեր. մէյ մը կը մեծնար, մէյ մը կը պղտիկնար. երբեմն կարծես թէ մարելու վրայ էր, բայց յանկարծ նորէն կը վառուէր: Խեղճ պատանին աչքը սեւեռած ու վիզն երկընցուցած՝ զարհուրանօք սկսաւ աղէկ մը դիտել. ինչ մտածելէքը չէր դիտեր. պաղ քրտինք մ'երեսը ծածկեց, ծնկուքները կը ծալուէին, ահն ու սարսափը պաշարեր էր զինքը:

Աս լոյսը դուցէ տեղացւոց տեսակ մը կանթեղ ըլլայ... ու ճամբորդէ մը նոյն տեղը դրուած... սենեկէս ելած ատենս հոն չէր. ուրեմն հարկաւ ետքէն հոն դրուած պիտ'որ ըլլայ...: Կանթեղը բերողը դուցէ զիս տեսած ու դացած ըլլայ պանդոկապետին խմացրնելու որ...: Բայց կանթեղն ինչո՞ւ հոն թող տուած պիտի ըլլայ...: Չէ, անտարակոյս ինքն ալ հոն է: Կանթեղը ձեռքն է բռներ. որպէս զի ես զինքը չտեսնեմ՝ լոյսը ծածկեր է. անշուշտ կարծէ որ կանթեղին լոյսը բոլորովին ծածկեր պահեր է...: Չիս կը դիտէ, տեղէս չշարժիմ:

Աս բսելով՝ Ալեքսի շունչը բռնեց ու արձանի պէս անշարժ եւ անշունչ տեղը կեցաւ :

Յանկարծ լոյսն սկսաւ շարժիլ ու յառաջ դալ : Խեղճ երիտասարդն ինք զինքը յայտնուած համարեցաւ : Առանց շշմեկոց հանելու սենեակը մտնելն անհնարին բան էր : Ալեքսի դէպ ի պատ քաշուեցաւ ու կրցածին չափ կծկեցաւ մնաց, ան յուսով որ եկողն առանց զինքը տեսնելու կ'անցնի կ'երթայ :

Այսը յառաջ կու գար ու երթալով կը մօտիկնար : Երբ որ տասը քայլի չափ միայն Ալեքսիէն հեռու էր՝ կանդ առաւ անշարժ կեցաւ ու երթալով աւելի կը շողար ու կը պայծառանար . երկու պաղպաջուն վառարան ունէր, եւ երկուքն ալ դէպ ի Ալեքսի ուղղուած կ'երեւային : Երիտասարդը բանը յայտնուած ըլլալուն համար ալ յուսահատած՝ արդէն ձեռքը կտրոցին կը տանէր . . . մէյ մ'ալ անդիէն զօրաւոր մլաւին մը զինքը վարանքէն ազատեց :

Վանթեղը՝ երկու աչք էր, բերողը՝ կատու մը :

Ալեքսի ուսերը վեր վերցուց, ինք իրեն դէմ զայրացաւ ու սկսաւ յառաջ երթալ :

Երբ որ նրբագաւթին ծայրը հասաւ՝ զարհուրելի վարանաց մէջ ինկաւ . Տըւադուռին սենեկին նր կողմն ըլլալը մոռցեր էր : Չեռքը ճակատը դրաւ ու սաստիկ սեղմեց, իբրեւ թէ բովանդակ յիշողութիւնն օգնութեան կանչել կ'ուզէր, բայց ի զուր : Ադէկ կը յիշէր որ անոր սենեակը թիւ 12, նրբագաւթին ծայրն է . բայց անկարելի եղաւ միտքը բերել թէ արդեօք անձ չէ՞նէ ձախ կողմը :

Ալեքսի ինչ ընելիքը չէր գիտեր :

Աս ահաւոր տատամսութեան մէջ նոր շշմեկոց մը կը լսէ, որն որ զինքը վախէն կ'ընդոստուցանէ : Աս անգամ ալ խաբուելու տեղի չկար . գեանայարկը դուռ մը բացուեցաւ : Բաւական կենդանի լոյս մը սկսաւ սանդղէն դէպ ի վեր յառաջ գալ :

Ալեքսի ցած ձայնիւ խօսուած հետեւեալ խօսքերը լսեց . Նայէ որ աղէկ յաջողցրնես : — Նայիմ թէ որ կրնամ նէ : — Թէ որ բանը հետը չես կրնար յաջողցրնել նէ՝ ծառային հետ փորձէ : — Ինծի թող, ես կը հողամ : — Մէջերնիս կը բաժնենք . . . : — Բարի է, լսեցի : — Երթալով լոյսը մեծցաւ, ընդարձակեցաւ ու մօտիկցաւ, եկողը սանդղէն վեր կ'ելլէր :

Ալեքսի աւելի մեռած քան կենդանի՝ չէր գիտեր ինչ ընէ : Չինքն այնպէս զարհուրեցրնող լուսոյն միջնորդութեամբ մէկ քանի քայլ հեռու ծածուկ սանդուղ մը տեսաւ, ու գնաց հոն պահուրտեցաւ :

Եկողը քիչ մ'ետքը նրբագաւիթը հասաւ : Ասիկա խեղճ երիտասարդին համար անպատմելի երկիւղեւ ու արհաւրաց վայրկեան մ'եղաւ : Ան անձը՝ որուն ձայնը կը լսէր, իր պահուրտած սանդղէն վեր ելլելու հարկաւորութիւն կրնար ունենալ . . . : Բարեբախտաբար այնպէս բան մը չեղաւ . քայլերուն ձայնն իմացուց որ անիկա դիմացի կողմը կ'երթար : Ալեքսի շունչ առաւ ու համարձակեցաւ գլուխը դուրս երկրնցրնելու :

Գիշերուան զգեստով ու գիշերնոցով կարծուկ մարդ մը տեսաւ, որն որ ձեռքը լապտեր մ'առած՝ շատ կամաց կը քայլէր : Հասակէն ու քալուածքէն պանդուկին տնտեսն ըլլալը դիւրաւ կը դուշակուէր :

Բայց արդեօք ի՞նչ կ'ուզէր ընել :

Ալեքսի շատ զարմացաւ երբ տեսաւ որ տնտեսը ճիշդ իր սենեկին դրան առջեւը կայնեցաւ : Քանի մ'անդամ դուռը զարկաւ, եւ այնպիսի եղանակաւ մը՝ իբրեւ թէ կ'ուզէր ըսել . Չեղի հետ հիմակ անմիջապէս պէտք է որ խօսիմ, դուռը բացէք . որչափ զարմանալի ալ աս բանս ձեզի երեւայ, հարկաւ պէտք է որ բանաք . բացէք :

Ինծմէ ի՞նչ կ'ուզէ, ըսաւ ինք իրեն Ալեքսի :

Տնտեսը քանի մը վայրկեան դուռը զարկաւ : Պատասխան մը չընդունելէն նեղացած՝ անհամբերութեան ձեւ մ'ըրաւ ու քրթմնջելով ելաւ ֆլէօրիին դուռը

զարնելու գնաց : Հաւանականաբար ծառան պատասխան
կու տար, որովհետեւ անտեսն ալ ցած ձայնիւ պա-
տասխանեց . Բայց, քեզի հաղորդելու ստիպողական
բաներ ունիմ :

Քիչ մ'ատեն լուծիւն տիրեց :

Ինչպէս անկարելի, պատասխանեց անտեսը տհա-
ճութեամբ :

Վարձեալ լուծիւն : Աս լուծիւնն Ալեքսիին
համար էր միայն, որն որ իր ծառային տուած պատաս-
խանները չէր լսեր . որովհետեւ անտեսն ամէն բան ա-
ղէկ կը լսէր, եւ վերջապէս ձանձրացած ու նեղացած
ելաւ գնաց քիչին տակէն մրմուռով :

Ապուշ մարդ, գնա՛ . . . : Տէրը ծառի կոճղի պէս
անզգայ կը քնանայ . ծառան կ'երազէ կամ կը բանդա-
գուշէ . . . : Թող վաղուան մնայ :

Սանդղէն նորէն վար իջաւ : Նապատերին լոյսը սան-
դղին վանդակապատէն կտրուելով՝ քիչ մ'ատեն
պտոյտ ըրաւ, ետքը վայրկենի մը չափ կեցաւ . դուռ
բացուելու գոցուելու ձայն լսուեցաւ, ու ետքը ամե-
նայն ինչ մութ խաւարի մէջ մտաւ :

Արդեօք ինձմէ ի՞նչ կ'ուզէր, հարցուց ինք իրեն Ա-
լեքսի . սա ժամանակ այսպիսի այցելութիւն ի՞նչ կը
նշանակէ . ինձի հաղորդելու այնչափ ստիպողական ի՞նչ
բան ունէր . . . ի՞նչ կը նշանակէ ան խօսքը թէ՛ Նայէ որ
յաջողցրնես, եւ մէկալը թէ՛ Մէջերնիս կը բաժնենք . . . :

Ասիկա ստուգիւ առեղծուած մըն էր . Ալեքսի գլու-
խը կը ճաթեցրնէր որ մեկնութիւնը գտնէ : Խռովու-
թեամբ եւ յուզմամբ պատճառը կը փնտռէր : Բաւա-
կան ատեն մտածելէն ետքը՝

Ահաւասիկ ըսաւ ինք իրեն յաղթանակող
կերպարանքով մը . առանց կարծեաց թշուառականն
եկեր է զիս քննելու, միտքս իմանալու, կամ ծառայիս
բերնէն խօսք մ'առնելու համար : Մէյ մը ինձմէ կամ
ծառայէս գաղտնիք մ'իմանալէն ետքը՝ ամբաստանե-

լու սպառնալեօք զիս վախոյրնելու պիտի ջանայ, իր լու-
թիւնն ինձի աւելի թանկագնոյ վաճառելու համար... :
Այո՛, այո՛, անտարակոյս աս էր՝ զորն որ աղէկ պիտի
յաջողցրնէր, աս էր՝ զորն որ պիտի բաժնէին... : Հա-
ւատադրո՞ւժ... : Ի՛նչ աղէկ ըրի որ զՖլէօրին խցին մէջ
կղպեցի... :

Ի՛նչ եւ իցէ, աս նոր դիպուածը խեղճ երիտասար-
դին վրայէն դեռ քիչ մ'ունեցած քաջասրտութիւնն
ալ յափշտակեց առաւ. ալ միտքը դրածն ի գործ
դնելու բաւական զօրութիւն չէր զգար վրան : Տնտեսին
կանթեղին լուսովը՝ թիւ 12 սենեկին ուր ըլլալը տե-
սած էր. կեցած տեղւոյն անմիջապէս դիմացն էր. ներս
մտնելու համար երկու երեք քայլ առնելու էր, բայց եւ
«չ այնչափ քաջասրտութիւն կը զգար վրան : Արքը
Գնահ կ'ըսէր. խիղճը Չէ կը գոչէր. վախն իրեն կ'ըսէր՝
Վ'իմացուիս կը ճանչցուիս. եւ թշուառ երիտասարդը
խռոված ու վարանաց մէջ ինկած, խլացած ու ընդար-
մացած՝ կ'ուզէր եւ չէր ուզեր, կը կռուէր, կը բաղ-
ձար, կը վախնար. ստուգիւ մեծ նեղութեան եւ տան-
ջանաց մէջ կը գտնուէր :

Ամբողջ ժամ մը սանդղին տակը կեցաւ : Աերջապէս
կիրքն յետին հարուած մ'ըրաւ. Եւզինէին յիշատակը
մտացը մէջ նորոգուեցաւ :

Թէ որ այսօր վրէժն առնելու չըլլամ՝ երբեք այս-
պիսի առիթ մը գտնելէք չունիմ : Ժամանակը կ'անց-
նի, պէտք է բանին վերջ մը տալ : Երթանք... :

Վայրկեան մ'ետքը մեղմ կռնչիւն մը լսուեցաւ.
Ալեքսի բանալին դրան կղպակին մէջն էր խոթեր : Բա-
նալին զօրութեամբ սեղմեց, որպէս զի բանալու ատեն
եղած շփումը քիչ դրնդիւն հանէ. բանալին սաստիկ
զգուշութեամբ դարձուց. զսպանակն ետեւէ ետեւ քա-
նի մ'անգամ ձայն հանեց. վերջապէս դուռը տեղի
տուաւ ու բացուեցաւ :

Երիտասարդը մտիկ ընելու համար քիչ մը կեցաւ :

Երբ որ ամենեւին աղմուկ կամ ձայն մը չելլելով՝ հասկըցաւ որ տեսնուած չէ, մատուրներուն ծայրերուն վրայ քալելով ներս մտաւ :

Սուսինը բնակարանին մէջ աղօտ լոյս մը կը ձգէր . որովհետեւ իր սպիտակափայլ լուսաւորութեան մէկ մասը պատուհանին մէկուն անկիւնէն բեկբեկելով դէպ ի յղկեալ տախտակամած դետինը կը զարնէր, ուսկից վեր ելած հաղարաւոր ցոլացումներէն՝ գիշերուան մութը կը լուսաւորէր : Աս լոյսը որչափ աղօտ ու տկար ալ էր, ի վերայ այս ամենայնի բաւական էր պակտողին՝ արթնցած ատենն իմացընելու եւ տեսնել տալու թէ սենեկին մէջ ինք մինակ չէ : Բայց մի եւ նոյն լուսոյ միջնորդութեամբ Ալեքսին ալ անմիջապէս վարագոյրներով ծածկուած անկողինը կըցաւ տեսնել : Շունչ առնելու համար քիչ մը կեցաւ, ու ետքը յառաջ դնաց :

Յիրաւի սոսկալու եւ զարհուրելու բան էր տեսնելն աս թշուառ երիտասարդը՝ որ մազերը ցցուած ու անկուած, աչուրները կատաղութենէն դարձած, երեսը կնճուած ու խորշոմած, ճակատը քրտան վտակներով ծածկուած, մարմինն անհանդատութենէ ընկճած ու կորացած եւ ձեռքը դանակով մը զինաւորած՝ կամաց կամաց դէպ ի անկողին յառաջ կ'երթար, ուսկից եւ ոչ երկրորդական վայրկեան մը կրակ կտրած աչուրները կը դարձրնէր . ու հոն հասնելու համար՝ որսին վրայ յարձակելու պատրաստուած առիւծի կամ վագեր նման՝ կոր գծի ուղղութեամբ յառաջ կը քալէր :

Իւրաքանչիւր քայլին կանգ կ'առնէր կը կենար, որպէս զի ոտքին ատեն տայ կոխած տախտակամած յատակին վրայ հաստատուն ու անձայն տեղաւորուելու . եւ սրտին սաստիկ բարախամանն ու թնդման հանած ձայնէն կը դողար ու կը սարսուար, որն որ քնացող օտարականին խաղաղիկ ու հանդարտիկ շնչառութեան բոլորովին հակառակ երեւոյթ մըն էր :

Ալեքսապէս անկողնոյն քով հասաւ . . . :

Մանկուքները սաստիկ կը դողային. սիրտը զինքը խեղդելու չափ կը զարնէր ու կը թնդար. քաշուած ու կարկամած մատուքները ձեռքը բռնած կտրոցը ցնցմամբ կը սեղմէին :

Ա երջին անգամ մ'ալ ետ դառնալու խորհուրդը միտքն ինկաւ. բայց շատ ուշ էր. Այսչափ բլբալէն ետեւ, ըսաւ ինք իրեն, ետ դառնալ կ'ըլլայ մի . . . :

Մանկողնոյն գլխուն կողմը դնաց. վարագոյրը թող չէր տար որ օտարականը տեսնէ : Աամացուկ մը քրանած ու դողդոջուն ձեռաց մէկն երկրնցուց, եւ աժդունած, դող ելած, վիզն երկրնցուցած, մարմինը կորացած, իւրաքանչիւր վայրկենի մէջ քիչ մը յառաջ երթալով՝ վարագոյրը բանալ ուզեց :

Վարագոյրը վերցրնելէն ետքը, զքնացողը տեսնելէն յառաջ՝ անիկայ արթննցաւ . . . :

Ո՛վ է ան, պուռաց :

Ալէքսի զարհուրած, ահաբեկ ու շուարած՝ վրան յարձակեցաւ .

Գուն քոյրս մեռցուցիր, մրմուաց խղդուած ձայնով մը. ահա վարձքդ :

Օ, արկաւ

.

.

Ալէքսի, որդեակ իմ . . . դոչեց զարնուողը, ինչ ըրիր . . . :

Ժ . Ցաւ եւ ապաշաւ :

Պր. Անդուռեան քրիստոնէի անուանակոչութեան կատարեալ արժանաւոր մէկն էր : Ինք տէր էր ան կենդանի հաւատքին՝ որն որ զԱստուած ամէն բանի մէջ ու ամէն տեղ առաջիկայ կը ցուցնէ. ան սուրբ առաքինութիւնն ունէր՝ որ թշուառութեան ու վշտաց մէջ զմարդ կը մխիթարէ, նեղութեանց մէջ համբերել կը սորվեցընէ, եւ մեր ամէն անգամ թափած արտասուաց

մէջ միսիթարութիւն ու սիսիութիւն կը խառնէ :
 Չաւահներն այնպէս կը սիրէր՝ ինչպէս Ասատիլիայի
 Պլանքան իր որդին կը սիրէր, եւ առ սուրբ թագուհւոյն
 իր որդւոյն (Գաղղիայի Ս. Լուդովիկոս թագաւորին)
 նկատմամբ ունեցած բարձր ու սքանչելի խորհուրդներն
 եւ առ Աստուած մատուցած պաղատանքն եւ ուխտե-
 րը՝ հայրական ու որդեակեր սրտին մէջ ինքն ալ շատ
 անգամ կը կրկնէր :

Այսպէս աղջկանը կորուստն ալ սրտին շատ ցաւ ու
 մեծ տրտմութիւն պատճառեց. բայց որդւոյն հեռա-
 նալը եւ մանաւանդ հեռանալուն պատճառը՝ հայրա-
 կան սիրտը շատ աւելի մեծ ցաւով լեցուց :

Աւագինէն դոնէ կեանքը միայն կորսընցուցեր էր .
 անմեղ ու բարի ըլլալով՝ աւելի շահած էր քան թէ
 մնասած, եւ զինքը զարնող հարուածը հաւանականա-
 բար իրեն երկնից դրուէքը բացած էր. ուր որ Ալեքսի
 չար կրից անսալով՝ կրօնն ու կրօնական սկզբունքը կը
 մոռնար, եւ հոգին կորսընցընելու վտանգի մէջ էր :

Հոգին կորսընցընել, ողորմելի ու անարգ հաճու-
 թեամբ մը կարող ըլլալու համար ըսել թէ Արէժս ա-
 ուի . . . : Ասիկայ այնպիսի շարիք մըն էր՝ որուն պէտք
 էր ամենայն եղանակաւ առջեւն առնուիլ :

Ալեքսիին նամակը կը ցուցընէր թէ ինք դէպ ի Բեղ-
 դիա գացած է : Պր. Անդուռեան շուտ մը ճամբայ ելաւ
 այնու յուսով որ հասնի իրեն ու զինքն եղեռնաւոր ձեռն-
 արկութենէն ետ կենալու յորդորէ : Ուստի ելաւ Պրիւ-
 սէլ գնաց : Հոն տեղեկութիւններ փնտռեց, անձամբ
 ասդին անդին գնաց հարցուց, այլեւայլ պանդոկներու
 ցանկերը քննեց նայեցաւ, եւ վերջապէս կրցաւ տեղե-
 կանալ թէ որդին դէպ ի Անիէր ճամբայ ելած է : Աճա-
 պարեց ինքն ալ ան ճամբան բռնեց : Նոյն քաղաքը
 հասնելով՝ բախտը կամ մանաւանդ նախախնամու-
 թիւնը զինքն Ալեքսիին իջած պանդոկը տարաւ :

Ընթերցողը կը յիշէ թէ պանդոկին անտեան ինչ ե-

դանակաւ հետը տեսնուած եւ թէ Պր. Անդուռեանին
ըրած ամէն հարցմանցը ինչ լի ստույթեամբ պատաս-
խաններ տուած էր. որովհետեւ իր ընելու ստախօսու-
թեանց համար՝ արդէն յառաջագոյն դրամական փոխա-
րինութիւն ընդունած էր :

Բայց Պր. Անդուռեան չխաբուեցաւ. Ալեքսիին
նկատմամբ ըրած հարցուածներուն՝ չէ՛ կը պատասխա-
նուէր. սակայն սրտին բարախիւնն ու թնդիւնն իրեն
այն կ'ըսէր. եւ մէյ մը սենեակը հասնելէն ետքը՝ իրեն
առաջնորդող ծառային շատ մը հարցումներ ըրաւ :

Տեսեալ թէպէտ եւ իրեն յայտնուածներուն վրայ
Ալեքսիին լռութիւն պահելու խօսք տուած էր, բայց
արդէն նոյն իրիկունը գացեր խոհակերոցին մէջ ամե-
նուն պատմեր էր Ալեքսիին հետ ըրած խօսակցութիւն-
ներն ու անոր խորհրդաւոր եւ դաղտնի յանձնարարու-
թիւնները. ցուցնելու համար թէ մարդիկ ստակի դօ-
րութեամբ ինչպէս հաւատարիմ ու անձնանուէր կ'ըլլան:

Արդ ծառան՝ որն որ աս ամէն պատմութիւնները
տնտեսէն լսած էր, Պր. Անդուռեանին ըրած հարցմանց
պատասխան տալու ատեն շփոթեցաւ, սկսաւ թոթո-
վելով խօսիլ, ուրացաւ. բայց իր փախստեամբ տուած
պատասխաններն այնպէս անյաջողակութեամբ զրուցեց՝
որ Պր. Անդուռեան անոր ըսածներուն մեծ մասին
ճշմարտութեանը վրայ իրաւամբ տարակուսեցաւ :

Աեցիր, բարեկամ, ըսաւ ծառային, քեզի կը յան-
ձնեմ որ երթաս անձամբ Անդուռեան Պր. Ալեքսին
տեսնես. եթէ զինքը գտնելու ըլլաս, եթէ զիս զինքը
տեսնելու վիճակի մէջ դնես՝ ահաւասիկ աս 500 ֆրանք-
նոց տոմսակը քուկդ կ'ըլլայ :

Պատան աս որ լսեց՝ աչուքները բացաւ, 500 ֆրան-
քին խոստումը նորէն կրկնել տուաւ, ձեռքէն եկածն
ընելու խոստացաւ ու ելաւ դնաց : Պր. Անդուռեանց
Աստուծոյ օգնութիւնն ալ խնդրեց, Ս. Աստուածածնի
ուխտ մ'ըրաւ, եւ լի ակնկալութեամբ անկողին մտաւ

պառկեցաւ, կատարեալ Համազմամբ թէ որդին երկրորդ
օրը կը գտնէ :

Հինգ հարիւր Փրանքի գումար մը քիչ բան չէ .
ծառան՝ որուն առ գումարը խոստացուած էր , այնչափ
ստակն առանձին ստանալու շատ կը փափաքէր . բայց
անոր համար պէտք էր ամէն բան առանձին ընել , առ-
անձին հոգալ : Ասիկայ առջի բերան դժուարին բան
մը չերեւցաւ իրեն . Ալեքսիին որ սենեակը բնակելը գի-
տէր . բանն անոր միայն կը մնար՝ որ քովն երթայ , հե-
տը խօսի եւ զինքը Պր . Անդուռեանին հետ տեսնուելու
պատրաստէ :

Աղէկ է , ըսաւ ինք իրեն , կ'երթամ :

Սպասեց մինչեւ որ ամէնքը քնանան , որպէս զի առ-
ւանց մէկու մ'իմանալուն՝ երիտասարդին հետ տես-
նուի : Ամէն մարդ անկողին մտնելէն ետքը՝ մէյ մը
ձեռքն երեսին վրայէն անցուց , շրթունքը խաճաւ ու
հաստատուն առաջադրութեամբ մը զինաւորեցաւ :

Փորձէք , ըսաւ ինք իրեն , ու 500 Փրանք . . .
մրմնալով՝ դէպ ի Ալեքսիին բնակարանն սկսաւ երթալ :

Երբ որ դրան առջեւը հասաւ՝ դուռը զարնելէն առ-
աջ սկսաւ մտածել :

Ա՛ , ի՞նչ պիտ'որ ըսեմ իրեն . . . հոս ըլլալը գիտ-
նալ բաւական չէ , պէտք է զինքն ան պարունին հետ
տեսնուելու տրամադրել . . . առ բանս ճարպկութեամբ
պէտք է ընել . որովհետեւ մէյ մ'որ բանը խոտորնակ ու
ծուռ առնելու ըլլայ նէ , ինչպէս իրեն համար կ'ըսեն
որ կասկածոտ ու վախկոտ մէկն է , ան ատեն ամէն բան
լմբնցած է ; Բայց մէյ մը տեսնենք . . . անտանայ . խօ-
սելու հարկաւորութիւն ունենալուս պէս՝ բերանս խօսք
չիդար , կը գոցուի . . . իրեն ի՞նչ ըսեմ . տեսնենք . . .
ի՞նչ պէտք է ըսել . . . :

Իսեղճ ծառան սաստիկ մեծ վարանաց եւ շիտթու-
թեան մէջ ինկաւ . անկարող ու անբաւական ըլլալուն
գիտակցութիւնը զարհուրեցուց զինքը : Գնաց զարն-

տեսն արթընցուց ու պատահածն անոր մանրամասն
պատմեց :

Հիմակ ընթերցողք կ'իմանան ինչ կը նշանակէին
ան համբաւաւոր խօսքերը թէ Նայէ որ յաջողցրնես,
եւ մէկալը թէ Մէջերնիս կը բաժնենք: Գիտեն ընթեր-
ցողք թէ անտեսն ինչ բրաւ, ետքը ինչ պատահեցաւ,
վերջապէս գիտեն թէ Ալէքսի սըր կեցած էր ու եղա-
ծին վրայ ինչ կը մտածէր: Թշուան երիտասարդ, եւ
ոչ մտքէն կ'անցնէր որ հետը հօրը վրայ խօսիլ կ'ուզէն...:

Վարդացողը ալ երեւակայէ Ալէքսիին գանուած
վիճակը՝ երբ որ իմացաւ թէ իր հարուածովը զով զար-
կած էր... վախէն ու սարսափէն սոսկացաւ մնաց,
յուսահատ ձայնիւ աղաղակեց ու ձեռքը բռնած կարո-
ցը կատաղութեամբ մէկդի նետեց:

Հայր իմ, հայր իմ, պոռայ. վրան նետուեցաւ եւ
ինք իրմէ ելած ու խելքը կորսընցուցած՝ զինքն ընդդրկեց
Այսպէս զհայրը բազկացը մէջ գրկած ու պնդած ատեն՝
ձեռքը վերքի մը հանդիպեցաւ, մատուրներն արեան մէջ
թաթախեցան. աս սարսափելի ու երկիւղալից զգա-
ցումը զինքն ելեկարական կայծի մը պէս ցնցեց ու շար-
ժեց. ալ բան մը չէր տեսներ, ալ բան մը չէր իմանար
ու խօսածն ալ չէր գիտեր: Օգնութիւն, գոչեց, օգ-
նութիւն, մարդասպան կայ, օգնութեան հասէք:

Պր. Անդուռեան ձեռքը բերնին վրայ դրաւ:

Ինչ կ'ընես, ինք զինքդ վտանգի մէջ կը ձգես,
ո՞րովմէլի:

— Ա իրաւորուած է, օգնութիւն:

— Ատուած սիրես, հանդարտէ:

— Չէ, կ'ուզեմ որ զիս բռնեն, կ'ուզեմ որ մեռ-
ցրնեն... մահ... արժանի եմ մահուան:

— Ալէքսի...:

Պր. Անդուռեան որդւոյն երկու ձեռքը բռնեց ու
զինքը խանդաղատանօք եւ սիրով դէպ իրեն քաշեց:

Ար տեսնես որ բան մը չկայ, Ալէքսի, որովհետեւ

զքեզ բռներ եմ, հետո կը խօսիմ, որովհետեւ զքեզ գրկեր եմ. . . :

Ալեքսի քիչ մը հանդարտեցաւ. հայրական համբոյրը զինքն իր մոլեգին գինովութենէն արթնցուց :

Մտիկ ըրէ, որդեակ, պէտք չենք յուսահատիլ. առանց Աստուծոյ թոյլտուութեան՝ բան չկատարահիր. պէտք ենք իրեն կամայր հպատակիլ ու զինքն օրհնել : Գուն քրոջդ վրէժը խնդրելու իրաւունք չունիիր, մեծ անիրաւութիւն ըրած կ'ըլլայիր, Ալեքսի, եթէ գործքով նոյնը կատարէիր. ամենեւին իրաւունք չունինք մենք մեզմէ մեր դատաստանը կտրելու եւ մենք մեր գլխուն մեր իրաւունքը յառաջ քալեցընելու. աղէկ դիտես արդէն որ Աստուած թշնամիին սիրելու մեղի պատուէր տուած է : Արէժխնդրութիւնը միշտ մեծ պակասութիւն է, երբեմն ալ ոճրագործութիւն. . . հիմա կը տեսնես որ զքեզ մինչեւ ուր տարաւ ձգեց. . . :

Ալեքսի աս խօսքերուն՝ թափած արցունքովը միայն կը պատասխանէր : Աս լսած յանդիմանութեանց ըստւածքին սրտաշարժ եւ ազդու եղանակը սիրտը կակրողցուց ու սաստիկ շարժեց : Պր. Անդուռեան խօսքը յառաջ տարաւ :

Որդեակ, զրուցածներս սիրտդ պրելու եւ զքեզ վշտացընելու համար չըսի. ամենեւին չեմ ուզեր սիրտդ կտրել : Զքեզ միշտ կը սիրեմ, Ալեքսի, յառաջուրնէ աւելի կը սիրեմ զքեզ, եթէ կարելի է նէ : Պատահածին համար յուսահատեր ես. բայց ես չեմ վշտացած. սասիկա քեզի քիչ մը փորձառութիւն կու տայ, ասով կրից ինչ զարհուրելի բան ըլլալը կը սորվիս. կը տեսնես որ անոնք զմարդ ինչ անդունդներու մէջ կրնան ձգել, եւ անոնցմէ կը հեռանաս ու կը փախչիս : Հիմակ անոնցմէ կը խորշիս ու կը դարչիս, այնպէս չէ. անոնց քեզի դնել տուած ամէն առաջադրութիւնները կը մերժես ու մէկդի կը թողուս. քեզի թելադրած ան ամէն խաւարային առաջարկութիւններէն ետ կը կենաս. սհ,

զղջա, որդեակի իմ... : Ար զղջաս ու կը ցաւիս, այնպէս
 չէ. ըսէ ինծի թէ կը զղջաս... :

Ալեքսի հօրը մէկ ձեռքէն բռնեց ու պատասխան
 տալու տեղ՝ սեղմեց, հառաչանք մը հանեց ու աչուր-
 ները դէպ՝ երկինք վերցուց : Այն ու հեծկլտալը խօսե-
 լը կ'արդելէին :

Նայէ, Ալեքսի, պէտք էիր աւելի եւս կրօնի մխի-
 թարութեան դիմել. քու տարիքիդ համար, որդեակ,
 կրօնն անդին գանձ եւ միակ ապաստանարան է. կրօնը
 միայն կրնայ մխիթարել ու անսասան պահել. ինք միայն
 ահագին ու զարհուրելի կործանումներէ կրնայ պահել.
 քսանուերկու տարւան եղած ատեն մարդ այսպէս տկար
 կ'ըլլայ : Ա՛հ, ինչպէս քաշած ցաւդ ու կրած նեղու-
 թիւնդ աղէկ իմացեր էի. ինչպէս կը հառաչէի քովդ
 չգտնուելուս վրայ... յուսահատութենէդ կը հանէի
 զքեզ, կորսընցուցած արիութիւնդ կը կենդանացրնէի
 ու կը զարթուցանէի. ասոր միջոցը դիւրին բան մըն էր :
 Առջեւդ կը դնէի զխաչելեայն Յիսուս, որն որ խաչէն
 կախուած ատենն իսկ՝ զինքն ի մահ մատնողներուն եւ
 խաչահանուաց կը ներէր ու թողութիւն կը շնորհէր :

Ա՛հ, հառաչեց Ալեքսի : Եկեղեցւոյ մէջ Եւզինէին
 յուղարկաւորութեան պաշտօնը կատարուելու ժամա-
 նակ մեքենապէս բացած աղօթագրքին մէջ առջեւն ե-
 լած Քրիստոսի խաչելութեան գեղեցիկ փորագրուած
 պատկերը միտքն ինկած էր :

Ա՛հ, համակամութիւնը աղդոյ եւ զօրաւոր դարման
 մըն է : Նայէ, Ալեքսի. կ'ուզե՞ս փութով հոգւոյդ խա-
 ղաղութիւնն ու խղճիդ հանգստութիւնը գտնել. Աս-
 տուծմէ ներումն ու թողութիւն խնդրէ, որդեակ. բայց
 դո՛ւն ալ ներէ, քոյրդ սպանողին թողութիւն տուր... :
 Ադ գլխու շարժումն ի՞նչ կը նշանակէ... : Պէտք ես
 թողութիւն տալ ու ներել, որդեակ. աս է մի միայն
 միջոցը՝ որով կարող կ'ըլլաս Աստուծմէ ներումն ըն-
 դունիլ :

— Տըլադո՛ւր . . . Եւզինէ՛ն . . . ո՛հ . . . :

— Եւզինէն հիմա երկինքն է, ու հոն երկրիս վրայ եղած ատենէն աւելի աղէկ է: Տըլադուռին գալով՝ եթէ ինքն է զԵւզինէն մեզմէ յափշտակողը . . . լաւ է . . . (հոս Պր. Անդուռեանին ձայնն իր ներքին այլայլութիւնը կը մատնէր) . . . լաւ է . . . մեզի որչափ որ արժեց ալ նէ . . . մեզի որչափ ցաւ եւ վիշտ պատճառեց ալ նէ . . . պէտք չէ Աստուծոյ հետ սակ ընել ու պայմաններ դնել . . . : Ա՛լէքսի, ես յօժարութեամբ կը ներեմ, ինչո՞ւ դուն ալ թողութիւն պիտի չտաս . . . :

— Ի՛այց աս հարուածը . . . աս հարուածը՝ որով զձեզ զարկի . . . :

— Ի՛ան չկայ, ան բան մը չէ . . . :

— Ասոր պատճառն ալ ինքն է . . . : Քիչ մնաց զիս հայրապան կ'ընէր . . . ասկէ աւելի ի՛նչ կ'ուզէք . . . :

— Դուն դէշ կը մտածեա, Ա՛լէքսի . զիս մտիկ ըրէ : Տըլադուռ վրայ վրէժխնդրութեան ողին գրգռեց . բայց դուն դէմ դնելու ազատ էիր, աս կիրքը կրնայիր յաղթել . եթէ դէմ կեցած ըլլայիր, եթէ ատելութիւնդ հեղձուցանէիր, բարկութիւնդ զսպէիր, եթէ ինք իրենդ տէր մնացած ըլլայիր, եթէ անմիջապէս թողութիւն չնորհելու քաջութիւնն ունենայիր, հիմա Փարիզ կեցած կ'ըլլայիր, ես ալ հոն կ'ըլլայի, եւ դուն չէիր . . . կ'ուզեմ ըսել . . . շատ տառապանքէ ու ցաւերէ զերծ կը մնայիր : Դուն սխալեցար, Ա՛լէքսի . պէտք ես սխալմունքդ ճանչնալ, պէտք ես աս սխալանքդ զղջմամբ քաւել . պակսեցար, ինկար . պէտք ես ելլել կանդնիլ, սրգեակ :

Աս անգամ Ալէքսի ալ պատասխան չտուաւ . զլուխը կուրծքին վրայ խոնարհեցուցած էր, շնչառութիւնը հնչուն ու դողդոջուն էր, արտասուքն յորդառատ կը հոսէին . ըրածին վրայ զեղջի եկած էր :

Արդեակ իմ Ալէքսի, ըսաւ Պր. Անդուռեան, անհրաժեշտ պէտք ես Տըլադուռին ներել ու թողութիւն

տալ : Աեցիր , սա գեղեցիկ աղօթքը հետս մէկտեղ
 զրուցէ . Հայր մեր , որ յերկինս ես . . . թող մեզ զպար-
 տիս մեր , որպէս եւ մէք թողումք մերոց պարտապա-
 նաց : Երիտասարդը ծնկան վրայ ինկաւ , ձեռուրները
 խաչ բռնեց , աչուրները երկինք վերցուց , եւ արտաբե-
 րած խօսքերուն իւրաքանչիւր վանկին վրայ անկեղծ
 զղջման ազդուութիւն մը տպաւորելով՝ ըսաւ .

Հայր մեր . . . թող մեզ զպարտիս մեր որպէս եւ
 մէք թողումք մերոց . . . (հոս աւելցուց) ամենայն Տերոց
 պարտապանաց :

Ա՛Ն Պր . Անդուռեան շատ երջանիկ էր . կորուսեալ
 կարծած որդին վերջապէս գտնուած էր . առաւ գրկեց
 զինքը , շնորհաւորեց ու բարեմաղթութիւններ ըրաւ ,
 ետքը նորէն ողջագուրեց :

Հիմա , սրդեակ , ըսաւ , գնա քիչ մը քնացիր , ո-
 թովհետեւ հանգչելու հարկաւորութիւն ունիս . առ-
 տուն ծագելուն պէս՝ Փարիզ երթալու ճամբայ կ'ելլենք :

— Ի՞նչ վերքերնիդ

— Անոր հոգ մ'ըներ :

— Ի՞նչ կ'ըլլայ՝ եթէ ես դարմանելու ըլլամ :

— Աս ինք իրենս կը հոգամ , գունդնա պառկէ :

Ալեքսի հեռանալուն պէս՝ Պր . Անդուռեան արեան
 հեղումն արդելելու համար կուրծքին վրայ հաստա-
 տուն բռնած սաւանը մէկդի առաւ : Աէրքը բաւական
 լայն էր , բայց բարեբախտութեամբ շատ խորունկ՝
 ուստի եւ վտանգաւոր բան չէր : Հարուածը կողմնակի
 եկած ըլլալով՝ կուրծքի ջղերն անվնաս ու անարատ
 մնացած էին . ազնիւ անօթի կամ գործարանի մը դպած
 չէր , այնպէս որ արեան հոսումը շատ տկար եղաւ եւ
 շուտով դադրեցաւ :

Պր . Անդուռեան վիրաբարձի տեղ վերքին վրայ
 քթանէ թաշկինակ մը դրաւ ու անձեռոցով մը պինդ
 կապեց , սա թեթեւ դարմանով արեան վաղելը դա-
 դրեցաւ : Ցաւը ստոյգ է այնչափ շուտով չմեղմացաւ ,

բայց վերաւորն անոր վրայ ամենեւին չէր մտածեր, որ
բովհետեւ որդին դատած էր, որդին զղջումի եկած էր . . . :

Ալեքսիին զեղջն ու ապաշաւն անկեղծ էր ու ճշմարիտ : Առտու եղածին պէս՝ պանդոկէն ելաւ եկեղեցի
դնաց : Ժամին դրան առջեւ հասած ատեն տեսաւ որ
մեծարոյ եւ պատուական երէց մը ներս կը մտնէր :

Մեծարդոյ Հայր, ըսաւ Ալեքսի քովը մօտիկնալով,
չէք կրնար արդեօք անմիջապէս հիմա խոստովանու-
թիւնս լսել :

Արեցը հարցման եղանակէն Աստուծոյ ստիպիչ
շնորհքը ճանչցաւ, աս շնորհքն արդէն երիտասարդին
շողջողուն աչուրներուն վրայ կը կարդար, ուստի չու-
զեց այսպիսի դեղեցիկ առիթը փախցնել, երկաթը
ատրաշէկ վիճակին մէջ կռանել ուզելով :

Ամենայն սիրով, բարեկամ, պատասխան տուաւ
գորովալիք ու մտերմական ձայնով մը :

Ալեքսի քահանային ետեւէն դնաց, եւ ամէն գոր-
ծած մեղքերն ու պակասութիւնները մէկիկ մէկիկ խոս-
տովանեցաւ, զղջացեալ սրտիւ արտասուաց հեղեղներ
թափեց, ու մեղքերէն արձակուած եւ միսիթարուած
պանդոկ դարձաւ :

Ինք զինքը բոլորովին փոխուած ու տարբեր կը զգար .
սրտին խռովութիւնը զիջած ու հանդարտած էր, խիղ-
ճը՝ որ քիչ մ'առաջ զինքն այնպէս կը տանջէր ու կը
տազնապէր, կարծես թէ վրայէն սաստիկ մեծ ու ծանր
բեռ մը նետելով՝ թեթեւցեր էր, իսկ հոգին՝ ներքին
խաղաղութեան քաղցր ճաշակը՝ լի բովանդակ կը
վայելէր, ազատած բանտարկելոյ մ'ուրախութեամբ կը
ցնծար, ու ծանր խօթութենէ ապաքինած հիւանդի
մը զգացած խնդութիւնը կը վայելէր : Արտորնօք պան-
դոկ մտաւ ու հօրը քովն երթալէն առաջ՝ դնաց Քլէօ-
րիին դուռը բացաւ :

Պէտօրի, հայրս հոս է : Փարիզ պիտ'որ դառնամք .
նայէ որ կառքը հոգաս :

Հա՛, ա՛ռ քեզի նոր բան մ'ալ, մրմուռաց ծառան
տէրը հեռանալուն պէս . . . : Երէկ Պր. Տըլադուռն էր,
հիմա հայրն է եղեր : Գժբա՛խտ երիտասարդ,
խեղճ գլուխ: Ա՛հ, ջրացանութիւն, ջրացանութիւն . . . :

ԺԱ. Տասը փայլի Եփ+ը:

Նոյեմբեր ամսոյն մէջն էր. աշնան առջի ցրտերն
արդէն կոխած էին ու սկսեր էին սաստկութեամբ
զգացուիլ. կանայք ժուռ գալու ելած ատեննին՝ մուշ-
տակներու եւ սամուրենիներու մէջ կը փաթթուէին,
արք իրենց ձմերուան վերարկուներուն մէջ կը պլլուէին,
ու դպրոց դացող տղաք ձեռուրնին պաղէն դրպաննին
կը պահէին: Գեռ ժամը հինգ զարկած չէր, եւ սակայն
գիշերն արդէն իր սեւաթոյր թեւերովը Փարիզի վրայ
սաւառնած՝ կը պատրաստուէր իր աղջամղջովը քա-
ղաքը ծածկելու:

Այսպէս ուշ ատեն իր ազնուական կոչմանը բոլորո-
վին անձնանուէր երիտասարդ քաջ բժիշկ մը բազմա-
թիւ հիւանդաց այցելութենէ դեռ նոր Ս. Գերմանոսի
արուարձանին մէջ իր տունը կը դառնար. ուր հոգած
ամուսինը ճաշն արդէն կէս ժամ առաջ պատրաստած՝
անհամբերութեամբ անոր գալատեանը կը սպասէր:
Բնակարանը մտնելէն ետքը այնչափ ուշանալուն համար
կողակցին ըրած մտերմական մեղադրանաց՝ ժպիտով մը
պատասխան տալով՝ սովորական զուարթութեամբ սա-
կաւաթիւ ընտանեացը հետ կերակրոյ նստաւ:

Այս փոքրիկ դերգաստանին ճաշարանը՝ նայողին
սիրաւի սիրալի տեսարան մը կ'ընծայէր. տեսնելու բան
էր հօրը քաղցրաբարութիւնը, բայց միանդամայն անոր
ծանր եւ վեհ կերպարանքը. իսկ տանտիկինն ուրախ եւ
զուարթ, աչուրները մէյ մը մայրենի զթով մէյ մը ա-
մուսնական ընտանութեամբ՝ իր ամենէն սիրական ա-
ռարկաներուն վրայ կը դարձնէր. եւ հուսկ յետոյ չորս
տարւան անմեղ աղջկան մը սիրուն փոքրիկ գլխիկը

միշտ կ'երերար ու կը շարժէր, որուն բարեօրտութիւնն ու անմեղութիւնը՝ աչուքներէն կը փայլէին. այս ամենայն այնպիսի ամբողջ մը կը կացուցանէր՝ որ տեսնողին աչքը կը զմայլեցընէր ու սրտին վրայ քաղցր տպաւորութիւն մը կ'ընէր:

Անշուշտ ընթերցողին հետաքրքրութիւնը շարժած է, եւ կը փափաքի վայրկեան մ'առաջ աս երջանիկ ընտանեաց անունները լսել: Արդ գերդաստանին հայրը Անդուռեան Պր. Ալեքսիս էր. բարենշան ամուսնոյն անունը՝ Յուլիանէ էր, եւ ասոնց զուկիկը Եւզինէ կը կոչուէր:

Անվէր եղած արկածին վրայ տասը տարի անցած էր: Ալեքսի արդէն ութը տարի յառաջ բժշկութեան վարպետ ելած էր եւ իր հոգողութեան ներքեւ բազմաթիւ հիւանդներ ունէր. հինգ տարի ալ էր որ կարգուած էր:

Օտրուսի Պր. Անդուռեանն ալ չէր ապրեր. աղջըկանը մահուանէն տարի մ'ետքը մեռած էր, եւ իր կենաց վերջին րոպէները՝ որդւոյն սրտին մէջ Տըլադուռին դէմ ունեցած ատելութիւնը դարձեալ ամենայն սաստկութեամբ գրգռեցին:

Խեղճ ծերունին մեռնելուն նախընթաց իրիկունը կամ ըստ պատահման եւ կամ ստուգիւ միտքը գալով՝ ինք զինքը կորսընցուցած ատեն՝ Եւզինէին անունն արտաբերեց: Երբ որ ինք իրեն եկաւ՝ որդւոյն աչուքները դարձած ու աղբաները սեղմած տեսաւ:

Ալեքսի, որդեակ իմ . . . կանչեց, ձեռքը դէպ' իրեն երկընցընելով:

Բայց անիկա տեղէն չշարժեցաւ:

Ալեքսի . . . կրկնեց Պր. Անդուռեան նուազած ձայնով մը, քեզմէ պիտի բաժնուիմ . . . կը զգամ որ պիտի մեռնիմ . . . :

Ղժբախտ երիտասարդին զգացած դառն ցաւերը բերանը բացին:

Ո՛հ, այն . . . մեռնիլ . . . այն : Եղկելի՛, անէ՛ծք .
 թշուառական . . . : Ի՛նքն է, ստուգիւ ինքն է, նոյն
 հարուածն է՝ որով քոյրս զարնուեցաւ : Ձիս
 մինակ պիտ'որ թողու . . . : Աարող ըլլայի մեռնիլ .
 մէկն ըլլար՝ որ զիս մեռցընէր : Բայց պէտք է որ կեն-
 դանի մնամ, պէտք է որ դժբախտութեանս տանիմ . . .
 գրեթէ գրեթէ աս ամէն չարեաց պատճառ եղող
 եղկելոյն՝ շնորհակալ ալ ըլլալու եմ : Ներելու եմ ի-
 ընն, զինքը սիրելու եմ . զի՛նքը, ո՛հ . . . : Հայր իմ,
 մեռնելնէդ յառաջ ինձի շնորհք մ'ըրէք, ծնկուրնե-
 րուս վրայ գետինն ինկած՝ ասոր համար ձեզի կ'աղա-
 չեմ . Եւզինէին, ձեր աղջկան ու իմ քրոջս սիրոյն հա-
 մար, ձեր ինձի ամէն ատեն ցուցուցած սիրոյն համար,
 հրաման տուէք ինձի որ վրէժ խնդրեմ . . . :

Պր . Անդուռեան մնացած բոլոր զօրութիւնը ժող-
 վեց . թեւին կռթրնելով վեր ելաւ անկողնոյն մէջ
 նստաւ ու կռնակը բարձին տուաւ, վերմակը մէկդի
 առաւ, եւ կուրծքը բանալով՝ վերքին դեռ մնացած
 սպին մատով ցուցուց ու ըսաւ .

Ո՛րդեակ . . . կը յիշե՞ս . . . :

Աս խօսքիս վրայ Ալեքսի աղաղակ մը փրցուց, հօրն
 անկողնոյն քով դանուած բազկաթուին վրայ ինկաւ
 ու երկու ձեռքով երեսը ծածկեց :

Այրիկենի մը չափ խոր ըռութենէ ետքը՝ հիւ-
 անդը աչուրներն ու տկար եւ անզօր ձեռուրները եր-
 կինք վերցընելով, Տէր Աստուած, ըսաւ հոգեւարի
 բայց սիրտ թափանցող եւ ազդու ձայնով մը, շատ
 չ'անցնիր զիս քովդ կը կանչես . կենացս ինձմէ հեռանալն
 ու փախչելը կը զգամ . . . : Ար յուսամ որ հոգիս պա-
 տրաստ է . ապաշխարութեան սուրբ խորհուրդը հողւոյս
 ամէն աղտեղութիւնները մաքրած ու սրբած է : Արդ
 ամենաբարի Աստուած իմ, եթէ ամենասուրբ աչացդ
 առջեւ հոգիս սրբուած է, եթէ զոհն անմեղ է եւ
 արժանի քու առջեւդ ելլելու . . . ամենակարող Աս-

տուած, զիս քեզի պատարագ կը մատուցանեմ, կը նուիրեմ քեզի կեանքս՝ սիրելի Ալեքսիս հոգւոյն խաղաղութեանն ու հանդարտութեանը համար . . . :

Ատուած իմ, շարունակեց Պր. Անդուռեան. ցաւերս աւելցուր ու կրկնապատկէ, ամենայն սիրով եւ մեծ յօժարութեամբ կ'ընդունիմ . . . : Այո՛, նեղութիւններն ու ցաւերը կ'ընդգրկեմ, մահը յանձն կ'առնեմ, ամէն բան կ'ընդունիմ. բայց միայն որդիս հաստատուն պահէ, միայն զինքը փրկէ :

Ալեքսի ծնկան վրայ գետինն ինկաւ, եւ ինք իրմէ ելած՝ հօրը ձեռքէն բռնելով գոչեց .

Հայր իմ, հայր իմ . . . սէ, ապահով եղէք, հանդարտեցէք. կը ներեմ, ամէն բանի թողութիւն կուտամ, ամէն առեւտուան համար ներումն կը շնորհեմ :

— Այոպէս աղէկ է . . . որդեակ . . . ա՛լ գոհ եմ . . . :

Պր. Անդուռեան ա՛լ ասկից աւելի բան մը չկրցաւ խօսիլ. աս արտաքոյ կարգի յուզմունքը՝ դեռ մնացած քիչ մը զօրութիւնն ալ սպառեցին. դէպ ի որդին կարկառած ձեռքը՝ քարանձան ծանրութեամբ անկողնոյն վրայ ինկաւ մնաց, աչուրները գոցուեցան, վրան մարելէք եկաւ ու ինք զինքը կորսնցուց :

Արկրորդ օրը քիչ մ'աղէկ էր. բայց աւանդ որ ան հանդիստ անցուցած վայրկեանները՝ շիջանելու մօտ եղած լապտերին միայն վերջին բոցերն ու շողշողուն լուսաւորութիւնն է եղեր : Ան քիչ ատենն ալ որդւոյն քանի մը վերջին խրատներ տալու գործածեց :

Ո՛րդեակ, քիչ ատենէն ինք իր գլխուդ պիտի մնաս . . . : Քսանուիրէք տարւան . . . դեռ առանձին մնալու համար շատ երիտասարդ ես . . . : Նայէ, Ատուծոյ միշտ հաւատարիմ մնաս. ուղղափառ սուրբ հաւատքդ մինչեւ կենացդ վերջին շունչը հաստատուն պահես. կրօնական սուրբ պարտքերդ միշտ ճշգիւ կատարես . . . : Ընտրած ու ընդգրկած վիճակդ մեծամեծ վտանգներով լի է : Զգուշացիր, աղէկ զգոյշ կեցիր .

ճ, գիտես արդէն՝ իյնալն ինչպէս դիւրին է . . . : Այնպիսի բնութեան մը տէր ես՝ որմէ պէտք ես վախնալ ու վրադ չվատահիլ : Անտարակոյս չար մարդկան պիտի պատահիս, հազար տեսակ անիրաւութիւններ պիտի կրես : Քաջասրտութեամբ եւ Աստուծոյ ամենասուրբ կամայք համակամութեամբ զօրացուր զքեզ, որդեակ իմ. թշնամեացդ դիմացը համբերութիւն հանէ դիր, ապերախտները նոր բարերարութիւններով պատժէ :

Մնա՛ս բարով, որդեակ իմ սիրելի. կը զգամ որ մահուանս բոպէն հասած է. մնա՛ս բարով . . . : Ալեքսի, որդեակ իմ . . . չարեաց դէմ . . . բարիք ընելը մի մոռնար : Չարերուն՝ դժութիւն . . . թշնամեացդ՝ ներումն ու թողութիւն :

Ասոնք եղան Պր. Անդուռեանին բերնէն ելած վերջին խօսքերը. երկու ժամ ետքը հոգին աւանդած էր :

Ալեքսի ինք զինքը մինակ տեննելուն պէս՝ հոգւով մարմնով գործելու զբաղեցաւ. հոգւոյն ամէն կարողութիւններն ու քանքարաւոր ձիրքերը զբաղմանցը գործածեց. սկսածին մէջ կրկնապատիկ յաջողութիւն ունեցաւ. մոլութիւններէ ետ կեցաւ եւ մեծամեծ յաջողութիւններ գտաւ :

Ա երբ յիշուած ժամանակին մէջ Ալեքսի ճարտար ու առաքինի բժիշկ էր. իր արուեստը մեծ իմաստութեամբ ու շատ յաջողակութեամբ կը վարէր. ինք բժշկութիւնը տեսակ մը քահանայութիւն կը համարէր, եւ իր պաշտաման մէջ՝ ան բարձր եւ վեհ անձնանուիրութիւնը կը խառնէր՝ որն որ բժշկական ճարտարութեան վրայ գերմարդկային բան մը կ'աւելցրնէ : Արդէն յաջողութեամբ զլուխ հանած քանի մը դժուարին եւ անհաւատալի բժշկութիւններովը շատ շուտով մեծահռչակ համբաւ մը վաստակեցաւ. եւ թէպէտ դեռ հազիւ երեսունուերկու տարեան էր, բայց արդէն համբաւաւոր անունը Փարիզի բժշկաց բաղմաթիւ ամբոխին մէջէն դուրս ելած էր :

Կերակրոյ նստելուն վրայ հաղիւ թէ քառորդ մ'ան-
ցեր էր, ծառան եկաւ իմացուց որ վարը խեղճ ողորմելի
կնիկ մ'եկեր ծանր հիւանդի մ'օգնութեան հասնելու
համար լալով ողբով կ'աղաչէ :

Տէր Աստուած, Յովհաննէս, քեզի քանի անգամ
զրուցած էի որ սեղանի նստած ատեննիս էրիկս մարդու
հետ չիկրնար տեսնուիլ :

— Այնպէս է, տիկին . բայց եթէ հրամանքնիդ ալ
ան խեղճ կիներ տեսած ըլլայիք . . . :

Աղէկ ըրիր, պատասխանեց Պր. Ալեքսի . հիւանդին
անունն ու բնակած տեղը տեղեկացիր ու գրէ . Յակոբին
ալ ըսէ որ ձիանքն անմիջապէս լծէ :

Աս ըսելէն ետքը մեր երիտասարդ բժիշկն առջեւը
դրուած կերակուրներն ակնթարթի մը մէջ լմրնցուց :

Քիչ մը կամաց, ինչ կ'ըլլաս կոր, այնչափ արտոր-
նօք մ'ուտեր, կը վնասիս . դեռ ժամանակ ունինք :

Պր. Ալեքսի ժպտեցաւ, բայց ամենեւին պատաս-
խան չտուաւ . խօսելու ատեն չունէր : Ամուսինն առջեւն
ուրիշ կերակուր մը դրաւ, եւ կը ստիպէր որ առանց ա-
ճապարելու ուտէ :

Բայց, սիրելիս, պատասխանեց բժիշկը, բերանը
խոշոր պատառ մը դնելով, աղէկ կը տեսնես . . . (ու-
րիշ պատառ մը) աս հիւանդը . . . (նոր պատառ մ'ալ) :

— Ան հիւանդը քանի մը ըսպէ կրնայ սպասել :

— Ասիկա, սիրելի (չորրորդ պատառ), բոլորովին
ստոյգ չէ . . . (հինգերորդ եւ վերջին պատառ) :

Ալեքսի անձեռոցը սեղանին վրայ դրաւ ու շտապաւ
ուրք ելաւ :

Բայց, նայէ . . . :

— Մնաս բարով :

— Հապա աղանդէրը :

— Աս կերակուրս լմրնցուցի :

— Պոնէ քիչ մը խահուէ :

— Ե նորհակալ եմ :

Աւ երիտասարդ բժիշկն աճապարելով սենեկէն դուրս ելաւ, երբ որ ամուսինն անդիէն հիւանդներուն դէմ կը տրտնջէր, եւ բժշկական արուեստին ու գեղերուն անէծք կը կարդար:

ԺԲ. Աղբեաց փողոցը:

Պառան դրսի սենեակը կը սպասէր:

Յովհաննէս, հարցուց Պր. Ալեքսի, գլխարկը գլուխը դնելով ու ձեռնոցները ձեռուրներն անցընելով, հիւանդին անունն ու բնակարանը . . . :

— Ահաւասիկ, Պարոն, հոս է:

Պառան անմիջապէս օտրոջը ներկայացուց ան տեսարակը՝ որուն մէջ հիւանդաց այցելութեան կանչողները բժիշկը տունը չդատած ատեննին կ'առնեն անձամբ գրչին ճոթն եկածը կը գրեն, ու այլեւայլ շողոքորդական ողջունատրութեամբ զբժիշկը բարեւելէն ու բարեմաղթելէն ետքը՝ իրենց հիւանդին այցելութիւն մ'ընել հաճելու կը հրաւիրեն:

Ամէն բժշկի տուն նոյն վախճանին համար որոշուած տեսար մը կը գտնուի. շատ անգամ բժշկաց աս տեսարներուն փառաւորութիւնն ու գեղեցկութիւնը՝ իրենց այցելութեան դացած հիւանդներուն թուոյն հետ բոլորովին խտտորնակ համեմատութեան մէջ է: Մէկը բժիշկ մը ճանչցեր է՝ որն որ ազնիւ կարմիր կաշուով փառաւոր կազմուած այսպիսի տեսար մ'ունէր. բայց տարի մ'եղեր էր՝ որ դռնապանին քով կը կենար, եւ սակայն մէջն իր կօշկակարին ստորագրութենէն ու գերձակին մէկ գանգատէն զատ գրուած բան մը չկար:

Պր. Ալեքսի իրեն տեսարը ձեռքն առաւ. շուտով մը աչքէ անցուց, ու ակամայ բերնէն գոչիւն մ'ելաւ. հիւանդին անունը Տրլադուռ կը կոչուէր:

Տրլադուռ . . . շուտով:

Տեսարակը ձեռքէն մէկդի նետեց, աղու մը թեթեւութեամբ վաղեց սենեկէն դուրս ելաւ, աստիճան-

ներէն երեք երեք ոտք առնելով՝ վար իջաւ, ու փողոցին դրան առջեւ իրեն սպասող երկանիւ արագընթաց կառքին մէջ նետուելով՝

Շուտով, Յակոբ, ստիպողական տեղ մը պիտի երթամ. Աղբեւաց փողոցը, Թիւ 9:

Ալեքսի շատ դահ վիճակի մէջ էր, որովհետեւ տասար տարիէ վեր բոլորովին փոխուած էր. հիմակ ինք զինքն երջանիկ կը սեպէր թշնամւոյն օգնութեան հասնելու կարող ըլլալուն համար. հօրը մահուան անկողնոյն մէջ ըրած խոստմունքը կատարելու, չարեաց փոխարէն բարիք ընելու եւ բարերարութեամբ վրէժ առնելու կ'երթար: Աւրասութենէն սիրտը կը թնդար, հոգին զգացած երջանկութենէն կը հրճուէր, աչուրներն ալ վայելած բերկրութենէն եւ ունեցած անհամբերութենէն կը շողային:

Աւելի շուտ, Յակոբ, կը կրկնէր ամէն վայրկեան, աւելի շուտ. ձիուդ մի խնայեր, երթալիքս ստիպողական տեղ է:

Եթէ ընթերցողներնէս մէկը՝ իր զգեստին կամ անոր ցեխը մաքրողին դժբախտութեամբը՝ դորձքի մը համար ստիպուի Փարիզի Աարմիր Խաչի փողոցէն Քուռ Սէն Ժէռմէն անցնիլ՝ թող մէյ մը ձախ կողմն ինկող երկրորդ փողոցը դառնայ նայի: Աչքին առջեւ աղտոտութեանց տեսարան մը կը բացուի. ամսու ձմեռ, դարուն աշուն՝ միշտ ահիզմ ու գայռ կը տեսնէ. բովանդակ թաղին աղտոտութիւններովը լեցուած ուղիւսաջուր առուակ մը փողոցին մէջէն կը վազէ, ամէն մէկ առած քայլին՝ մարդուն առջեւ ջուր մը կ'ելլէ, ամէն անկիւն՝ աղբեւաց կոյտ մը կը տեսնէ: Նոյն ճամբուն Աղբեւաց փողոց անուն տուողները՝ ստուգիւ ասկից աւելի յարմար եւ ճիշդ անուն չէին կրնար դանել:

Յայտնի բան է եւ յիշեցընելու ալ հարկ չկայ թէ այսպիսի թաղի մը մէջ Ս. Գերմանոսի արուարձանին ազնուականաց բնակութիւնները պէտք չէ փնտռել:

Բոլոր տները աղտոտ, մութ, պատերն ու անկիւնները փլփլկած ու տխուր են. ամէն կողմէն աղքատութիւն ու թշուառութիւն կը շնչէ. պատերն ու բնակիչքը կարծես թէ բորոտութեամբ մը ծածկուած են, այսինքն տնանկութեան եւ չքաւորութեան անբուժելի բորոտութեամբը:

Ա՞ս փողոցը, եթէ փողոց պէտք է անուանել, երկու իրարմէ բոլորովին տարբեր մաս կը բաժնուի. մէկը նեղ ու շիտակ, մէկայն աւելի լայն եւ զառիվայր: Գրեթէ աս երկու փողոցներուն իրարու հետ միացած տեղը, Փոքր Թառան կոչուած պզտի ճամբուն դիմաց, տեսակ մը անձաւի նմանող կարմիր պատերով դինետան քով, ուր աղքատը դեռ չվատարկած ստակը կ'ուտէ կը սպառէ, կտորտած պզտի դուռ մը կայ՝ որուն վերեւը հազիւ կարդացուելու չափ Ծ թիւը կը տեսնուի: Հոս էր հիւանդին բնակարանը:

Պր. Ալեքսի աս փողոցին մէջ երբեք հիւանդի այցելութիւն ըրած չէր, եւ ոչ ալ անկից անցած ունէր. ինչու որ փողոցին նեղութիւնը կառայ համար վտանգաւոր է, եւ ունեցած դիրքն ալ ոտքով դացողներուն գրեթէ անօգուտ է: Անոր համար շատ զարմացաւ երբ որ տեսաւ թէ կառքը նոյն փողոցը կը մտնէ:

Յակոբ, Յակոբ, ի՞նչ ճամբայ է մտած փողոցդ:

— Ի՛սկայ, Պարոն . . . ասիկա ձեր ուզած Աղբեւայ փողոցն է, եւ ահա թիւ Ծ տան առջեւ հասանք:

— Հո՞ս:

— Ա՞յո՛, հոս:

Պր. Ալեքսի մեծ զարմանքով տան վրայ մէյ մը նայեցաւ, ետքը կառքէն իջաւ ու ներս մտաւ:

Պա՛նապանին երթալ ուղեց. բայց դռնապան ո՛ւր է: Յառաջ դնաց մինչեւ բակին ծայրը հասաւ, ու սեւցած պզտիկ ապակիներով պատուհանէ մը ներս նայելով՝ տկար լուսով պլպլացող կանթեղի մը քով նստած ու զանկապան հիւսելու զբաղած պառաւ մը տեսաւ:

Պատուհանը զարկաւ, պառաւը դլուխը վեր վեր-
ցուց նայեցաւ :

Խանթուն, պուաց Պր. Ալեքսի :

Պառաւը կանխեղը ձեռքն առած պատուհան եկաւ :

Չէք կրնար արդեօք ինծի ըսել թէ աս տանս մէջ
Տըլադուռ անունով հիւանդն ուր կը բնակի :

— Չորրորդ դասիկոնը՝ աջ կողմի դուռը :

Աս ըսելով պառաւն իր գործքին գնաց :

Աստիճանին վրայ վառուած կանխեղ չկար : Պր.

Ալեքսի սանդղին վանդակը շոշափելով՝ մինչեւ վեր
ելաւ : Երրորդ դասիկոն հասնելէն ետքը՝ դիմացը պատ
եկաւ. ոչ վանդակ եւ ոչ ալ աստիճան կար :

Բայց սակայն պառաւը բացայայտ չորրորդ դասի-
կոն ըսած էր... անշուշտ սխալած պիտ'որ ըլլայ :

Մեր երիտասարդ բժիշկը մթան մէջ ջանաց ուր
ըլլան իմանալ. իրեն ըսուածին համաձայն դէպ ի աջ
գնաց. մթան մէջ ամէն կողմ խարխափեց, բովանդակ
զգայարանօք պատը շոշափեց. բայց դուռ չգտաւ :

Չախ կողմը խօսելու եւ ծիծաղելու ձայներ կը լսէր.
գնաց դուռը զարկաւ : Անմիջապէս ծիծաղները դադրե-
ցան, ցած ձայնիւ խօսելու շնչիւններ ու արագընթաց
քալուածքի ձայներ սկսան լուսիլ, եւ չարադէմ կեր-
պարանքով յաղթանդամ մարդ մը քրթմնջելով եկաւ
դուռը բացաւ :

Պր. Տըլադուռ հոս կը բնակի :

— Չէ :

— Վիտէք արդեօք թէ աս տանս մէջ զինքն ուր
կրնամ գտնել :

— Չէ :

Վուռը գոցուեցաւ ու քիչ մ'ետքը ծիծաղները
նորէն սկսան :

Պր. Ալեքսի վարանաց մէջ մտաւ : Աւանդակը նորէն
շոշափեց ու ձեռքը մինչեւ անոր ծայրը տարաւ. հոն
բոլորովին կը լսրննար :

Արկին ու կրկին անգամ աջ կողմը պատը շոշափեց .
բայց զուր : Աւերջապէս քիչ մը դէպ ի ձախ երթալով՝
խմացաւ որ պարապ միջոց մը կայ . ոտքն երկրնցուց եւ
պզտիկ սանդղղի մը պատահեցաւ . ձեռքը կարկառեց ու
չուան մը դտաւ , որուն օգնութեամբ մինչեւ վերնա-
յարկն ելաւ . աս էր պառաւին չորրորդ դասիկոն ըսածը :
Ա՛լ սխալելու տեղի չկար . հոս ծիծաղ չէր լսուեր ,
հապա հեծեծանաց եւ լալու ձայներ . ու խախուտ դրան
մը պատուհանէն՝ հիւանդի մը քով կեցող խեղճ կնիկ
մը կը տեսնուէր :

Պր . Ալէքսի Տըւադուռին անունը տեսած ատեն՝
ամենեւին չէր մտածած թէ շատ մարդիկ կրնան նոյն
անունն ունենալ : Արովհետեւ ինք նոյն անուամբ միայն
իր քոյրն սպանողը կը ճանչնար , անոր համար անմիջա-
պէս ինք իրեն ըսած էր թէ Ստուգիւ անիկա է :

Վիմակ աչքին առջեւն ելած տրամալի եւ զարհու-
րելի տեսարանը՝ կը սարսափեցընէր զինքն ու մտածել
կու տար . շունչ առնելու համար քիչ մը կենալէն ու այլ-
այլութիւնը չիմացընելու համար ձեռքն երեսին վրայէն
անցընելէն ետեւ՝ Անկարելի է , կ'ըսէր ինք իրեն , ան
չիկրնար ըլլալ :

Ընթերցողն երեւակայէ խեղճութեան վերջին ծայ-
րը . մթին , աղտոտ ու ողորմելի եւ հովերէ անպատրա-
պարան վերնայարկ մը , որուն մէջ հինցած ու ծակծը-
կած եւ յարդն ելած ակթուէ մը զատ ուրիշ կարասիք
չկայ . խոհակերոցի բոլոր անօթներն՝ առանց ականջի
սկահ մը , բերանը կոտորտած դաւաթ մը ու երեք հատ
ձաթած փստայ . շիշի մը բերանը տնկուած մոմի կտոր
մը . ասդին անդին քանի մը ցնցոտիք ու լաթի կտո-
րուանք . յարդ , փոշի , խառնափնդորութիւն . . . :

Պր . Ալէքսի աս խրճիթը մտնելու ատեն՝ սիրտը
ճմլեցաւ . հիւանդը հոգացող խեղճ կնոջ բարեւ տը-
աւ ու ճրագը մօտ բերել տալով՝ հիւանդը քննեց ,
միշտ ինք իրեն ըսելով որ Ստուգիւ անիկա չէ :

Ողորմելին անպիտան անկողնոյ մը մէջ պառկած ,
 եւ ան ցուրտ եղանակին՝ վերմակի տեղ վրան հին վեր-
 արկու մ'ու հաստ կտաւի կտոր մ'առած էր : Աերպա-
 րանքն ալ աւելի դիակի կը նմանէր՝ քան թէ կենդանի
 մարդու . աչուրներն ակնակապիճներուն մէջ մտեր էին .
 երեսները քաշուած ու ներս մտած , շրթուները սոժոյւ-
 նած ու մօրուքն ահագին երկրնցած . վաթսուն տա-
 րւան մէկը կ'երեւար :

Սերեմն , կ'ըսէր Պր . Ալեքսի , ստուգիւ ինք չէ :
 Հիւանդին ձեռքէն բռնեց ու Բարեկամ , ի՞նչ ու-
 նիս , ի՞նչ կը զգաս , հարցուց :

Հիւանդն աչուրները ծիւրախտութեամբ (վերեճով)
 հիւանդացոյններուն սովորական ահարկու դանդաղու-
 թեամբը դարձուց եւ առանց պատասխան տալու Պր .
 Ալեքսիին վրայ սեւեռեց :

Ս'ըր ցաւ կը զգաս . . . : Ինչէ՞ն կը տանջուիս . . . :
 — Ինչէ՞ն կը տանջուիմ , պատասխանեց վերջապէս
 խորունկէ ելած ու հոգեվարքի խորդիւնի նմանող
 ձայն մը . տարի մը կ'ըլլայ որ մեռնելու վրայ եմ , եւ
 դեռ չեմ կրնար մեռնիլ :

Արակին զարկը սաստիկ տկար էր , անդամները սա-
 ռած էին , լեզուն կրակի մէջ էր :

Աթէ զինքը փոխադրել կարելի ըլլար , զըուցեց
 Պր . Ալեքսի հոն եղող կնկան ցած ձայնով , կ'ըսէի որ
 հիւանդանոց տանիս . իրեն աղէկ անկողին պէտք է ,
 աղէկ պատրաստուած դեղեր , կրակ , ըմպելիք եւ ուրիշ
 հազար տեսակ փոքր մոքր բաներ՝ որոնք հոն միայն
 կը գտնուին :

— Ո՛հ , ազնուական Պարոն . . . :

— Աեցիր , ծառաս վարը դրան քովն է . վար իջեր
 ու ըսէ իրեն որ քիչ մը վեր գայ . հետը խօսելու բան
 ունիմ :

Խեղճ կնիկը ձեռքին դրսի կողմովն աչուրներուն
 արցունքը սրբելով՝ անմիջապէս հնազանդեցաւ :

Պր. Ալեքսի անոր դառնալուն սպասելով՝ չորս կողմն եղած առարկաները նորէն սկսաւ զննել. եւ աս նոր քննութիւնը զինքը համոզեց որ հիւանդին անունէն խարուեր է :

Մտուած իմ, հառաչեց աչուրներն երկինք վերցընելով. եւ հաւաստեալ կարծեցի որ զղջումս փորձի տակ ձգել ուղեցիր, եւ հաստատութեամբ կը համարէի որ դուն զիս թշնամոյս քով կը կանչես : Բայց դուն որտաղէտ ես, անոր օգնութեան համնելու ունեցած յօթարութիւնս, մտացս հաստատուն որոշումն ու հոգւոյս զգացած ուրախութիւնը տեսար : Ա՛հ, այն, թողութիւն տուած ու ներած եմ իրեն. ա՛լ ասկից ետքն իրեն չարիք չեմ բաղձար : Արան համարում ունենալ ու զինքը մեծարոյ համարել չեմ կրնար, բայց կը սիրեմ զինքը . . . : Ա՛ ուղեմ աս հիւանդը մասնաւոր խնամքով մը դարմանել, մի միայն անոր համար՝ որ իրեն անունն ունի :

Կառան ներս մտաւ :

Յակոբ, շուտով պէտք ես Պր. Մալէին, իմ գորգավաճառիս խանութն երթալ, որն որ ասկից քիչ մը հեռու, Աբբայարանի փողոցը կը բնակի. անկից մազէ անկողին մը, զոյգ մը սաւան, յարդեայ անկողին ու երկու վերմակ կ'առնես կը բերես :

— Կլխուս վրայ, Պարոն :

— Ե՛նչ որ է :

Յակոբ դուրս ելլելուն պէս՝ Պր. Ալեքսի հիւանդը հոգացող կնոջ սկսաւ հարցումներ բնել :

— Հիւանդը երբեմն կը հազայ :

— Հրամներ էք, Պարոն :

— Արծոյ վրայ նեղութիւն կը զգայ :

— Ե՛ս անգամ :

— Արչափ ատեն է :

— Կրեթէ տարիէ մը վեր :

— Յառաջագոյն հոս կը բնակէիք :

— Մենք հոս . . . : Ո՛հ, Տէր Աստուած. Պարոնք դեռ հարուստ էր. ստոյգ է ունեցածէն մեծ մաս մը կորսընցուցած ու սպառած էր, բայց դոնէ ապրելու եւ հաղնելու չափ բան ունէր . . . : Իսկ հիմա . . . : Տէր Աստուած, ներեցէք, Պարոն, լալուս համար. բայց նայեցէք, աս խեղճ երիտասարդը որդւոյս պէս կը սիրեմ : Ես ողորմած հողի Տըլադուռ խաթունին քով աղախին էի. իրեն ծնընդեանը ներկայ էի. ես զինքը սնուցի ու մեծցուցի : Խեղճ տղայ. ան ատեն բան մը չէր պակսեր իրեն, ամէն ուզածն ունէր. եւ ոչ ալ բանի մը բաղձալու հարկաւորութիւն ունէր, ուր որ հիմա, Պարոն. հիմա : Ո՛հ, ասիկա մարդուն սիրան այնպէս կտոր կտոր կ'ընէ՝ ինչպէս . . . :

— Արկայն ատեն է՝ քանի որ այսպիսի դժբախտութեան մէջ է :

— Արչափ քիչ ատեն ալ է՝ որ նոյն դժբախտ վիճակին մէջ է, ի վերայ այսր ամենայնի միշտ շատ երկայն ժամանակ է. բայց վերջապէս մէկ քանի ամսէ աւելի չէ : Այս ամենայն չեմ գիտեր ինչ շինծու եւ սուտ պատմութենէ մ'առաջ եկած է : Մարդիկ այնպէս չար են . . . : Ինք միշտ հանդարտ էր եւ դառնուկի պէս անմեղ ու քաղցրաբարոյ : Եւ սակայն, Պարոն, յանդգնեցան զրուցել որ ինք մեռցուցեր է չեմ գիտեր զով . . . : Խեղճը հարկադրեր է փախչել եւ չեմ գիտեր մինչեւ ո՛ւր երթալ . . . : Աս միջոցիս դժբախտ մայրը մեռաւ . . . ցաւէն ու տրամութենէն էր, աղէկ գիտեմ . . . : Բոլոր գործքերը, բովանդակ ժառանգութիւնն եւ ամենայն ինչ ուզածնուն պէս կարգի դրին, այնպէս որ խեղճ երիտասարդն ետ դարձած ատեն բոլոր ինչքը ցրուած ու բաժնուած գտաւ . . . : Ինք՝ որ շատ ծախք ընելով մեծցած էր, բնականապէս ինք զինքը բռնել չկրցաւ . . . մնացած բովանդակ ստակը սպառեց կերաւ, եւ այսպէսով յանկարծ քսակը դատարկ գտաւ, ինքն ալ երեսի վրայ մնաց . . . : Ո՛հ, սիրելի Պարոն. միշտ աղքատու-

Թեամբ ասրելէն ետքը աղքատ մնալը՝ մեծ բան մը
 չէ... բայց հարուստ ըլլալէն ետեւ աղքատութեան
 մէջ իյնալ... աղէկ կերակուրներով պատրաստուած
 սեղանի նստելու վարժած ըլլալէն ետքը՝ եւ ոչ ուտե-
 լու կտոր մը հաց ունենալ...: Ինծի համար՝ հոգս չէ.
 բայց ինք...: Ո՛հ, Տէր Աստուած:

Խեղճ կնիկն այնպէս կու լար ու կը հեծկլտար՝ որ
 մարդուն սիրտը չէր դիմանար:

Պր. Ալեքսի բոլորովին շարժած ու ինք իրմէ ելած՝
 անթարթ աչօք սուկմամբ ու սարսափմամբ հիւանդին
 կը նայէր:

Տէր Աստուած, կ'ըսէր ինք իրեն, արդեօք ա՛ն է:

ԺԳ. Մեծանշան-Բիւն:

Յակոբ դարձաւ: Ամբողջ անկողնոյ մը կազմածք կը
 բերէր, որն որ անմիջապէս շիակուեցաւ ու պատրաս-
 տուեցաւ: Պր. Ալեքսի հիւանդը թեւէն բռնեց, պա-
 ռաւ աղախինն ալ ոտուրներէն, եւ աս եղանակաւ տա-
 թին զինքը նոր բերուած անկողնոյն մէջ դրին:

Մառան իր կառքը պահպանելու համար շուտ մը
 վար իջաւ:

Եւ ի՛նչպէս, հարցուց խեղճ կնիկը, հիմակ աս ան-
 կողնոյն մէջ աւելի աղէկ կը զգա՞ք զձեզ:

Պլխու թեթեւ շարժում մը՝ հաստատական պա-
 տասխան մը տուաւ:

Աս բարերար Պարոնն է, ըսաւ աղախինը Ալեքսիին
 ցուցընելով, աս բարերար Պարոնն է աս ամէն բաները
 մեզի տուողը:

Հիւանդը Պր. Ալեքսիին նայեցաւ, անշուշտ իր շնոր-
 հակալութիւնն անոր ցուցընելու համար. բայց անոր
 նայելու ատեն՝ նսեմ ու տկարացած աչուրները յան-
 կարծ կենդանացան ու մեծցան, ընքուիները տնկուե-
 ցան, երեսին բոլոր ջղերը քաշուեցան ու կարկամեցան:

Մարթա:

Պատառ աղախինք մօտիկցաւ : Հիւանդք սասակութեամբ մը թեւէն բռնելով՝ դէպ՝ իրեն քաշեց, ու ահանջն ի վար հարցուց . Սա բժրշկին անունն ի՞նչ է :

— Պր . Անդուռեան :

Անդուռեան, կրկնեց Տըլադուռ որտարնդոստ եւ ահարկու ձայնով մը . ետքը զարհուրելի աղաղակ մը փրցուց, եւ բարկութիւնն իրեն զօրութիւն տալով՝ ինք զինքն անկողնէն վար նետեց ու դնաց իր առջի ողորմելի խշտեկին վրայ պառկեցաւ :

Պարոն, Պարոն, պոռաց խեղճ կնիկը զարհուրած ու սարսափած :

Պր . Ալեքսի հիւանդին այնպիսի կատաղութեամբ իր անունն արտասանած ատեն՝ սկսաւ դողալ ու սարսուալ . անոր ձայնն ու մոլեգնութիւնը՝ իր քոյրն սպանողը միտքը ձգեցին : Այսու ամենայնիւ հիւանդին օգնելու համար յառաջ նետուեցաւ :

Քովս մի մօտենար, պոռաց ահագին ձայնով մը Տըլադուռ, եւ անկողնոյն քով կեցած հին ու ճաթած ափսեան ձեռքն առնելով ու բազուկը վեր վերցրնելով՝ բարկութեամբ եւ սպառնալեօք կը շարժէր :

Աչուրները կրակ կտրած էին, աղբաները կը կրճրատէին, երեսը կապուտակ եւ տժգոյն կարմրութեամբ մը ծածկուեցաւ . բոլոր անդամները քաշուեցան ու թմրեցան, բովանդակ մարմինը կը դողար : Զինքը քիչ մ'առաջ այնպէս հիւժած ու տկար տեսնողն ամենեւին մտքէն չէր կրնար անցրնել որ ան մոխիրը դեռ իր մէջն այնչափ կայծեր թաղուած պահէ :

Ինք զինքը կորսրնցուց, վրան մոլեգնութիւն եկաւ, պոռաց զարհուրանօք պատառ աղախինք :

— Մոլեգնութիւն, ինք զինքս կորսրնցրնել : Չէ, չէ, խօսածս կը հասկրնամ, բրածս կ'իմանամ, ատածս կը ճանչնամ . . . : Ինք հոս դայ . ինձի ողորմութիւնընելու յանդգնի . . . : Ես իրմէ բան մ'ուզած եմ . իրեն ողորմութեան կարօտ եմ . . . : Ալեքուցէք սարէք սա

անկողինը, վերցուցէք, շուտով վերցուցէք տարեք.
Եթէ մէկդի չէք առնէր տանիր նէ՛ ես անձամբ կ'առ-
նեմ պատուհանէն վար կը նետեմ, ինք զինքս ալ մէկ-
տեղ վար կը ձգեմ . . . :

Բայց, բարեկամ . . . ըսաւ Պր. Ալեքսի :

— Բարեկամ, ես. ես քու բարեկամդ . . . : Ես քու
թշնամիդ եմ, կը լսե՞ս. քու անողորբելի եւ անհաշտ
թշնամիդ եմ. կ'ատեմ զքեզ, հողւոյս բովանդակ զօ-
րութեամբ կ'ատեմ . . . : Անունդ իսկ զիս բարկութեան
կը շարժէ. տեսիլդ ինձի գէշ կ'ընէ. ներկայութիւնդ
կը չարչարէ ու կը տանջէ զիս . . . : Ա՛խ, ա՛խ, ա՛խ . . . կը
յիշե՞ս, տասը տարի յառաջ . . . :

— Մտնալու կը ջանամ : Ես զքեզ ամենեւին չեմ
ատեր, Տը՛լադուռ, ան ամէն բաներուն համար թողու-
թիւն տուած եմ քեզի :

— Թողութիւնդ ուրիշի մը համար պահէ, ես քու
ներմանդ ու թողութիւն տալուդ հարկաւորութիւն
չունիմ . . . : Ներե՛լ, թողութիւն տալ . . . կատարեալ
վատ ու տկար մարդկան գործք, որոնք բարկանալու
անգամ սիրտ չունին, եւ ոչ ալ վրէժ խնդրելու հա-
մար քիչ մը քաջասրտութիւն . . . : Առանց պաշտպա-
նելու թոյլ կու տան որ քոյրերնին ձեռքերնէն յա-
փրշտակուի. եթէ մարդ զիրենք յանդիմանելու ըլլայ,
եթէ մարդ զանոնք պախարակելու եւ սողտանելու ըլ-
լայ՝ թողութիւն տուած եմ պատասխան կու տան . . . :
Յիմարներ, թափեալ ուղեղներ, թանձրամիտ ու ա-
պուշ մարդիկ, զորոնք ամէն մարդ ուղածին պէս կրնայ
նախատել : Զգուելի էակներ, որոնց մարդուն բաղձանք
կու գայ երեսնին թքնելու . . . : Բայց կեցի՛ր, աստուելու
ալ արժանի չես . . . միայն արհամարհուելու արժա-
նի ես . . . :

Աս նախատական խօսքերուն մէջ այնչափ լրբու-
թիւն եւ անամօթութիւն, աս յանդիմանութեանց
մէջ այնչափ դառնութիւն կար՛ որ Պր. Ալեքսի չկրցաւ

ինք զինքը տեսակ մը դայրացմանէ բռնել : Արիւնը դլու-
խը զարկաւ , շնչառութիւնն սկսաւ դողդոջուն ու հրն-
չուն ըլլալ . պրկունքը խածաւ ու ճակատը կնճռեց :
Բայց յուզումն ու խռովութիւնը խիստ քիչ տեւեց .
ետքը ինք զինքը ժողվեց , աչուրները երկինք վերցուց
եւ անսիջապէս մատուցած զոհին ուրախութեամբն ու
դլուխ հանած յաղթութեան հանդարտութեամբը ե-
րեսը զուարթացաւ ու պայծառացաւ :

Տըլադուռ . մտիկ ըրէ . . . :

— Տեսնե՞նք , ի՞նչ բանի համար հոս եկեր ես :

— Վեղի օգնելու համար եկած եմ , եւ թէ քսակա
թէ արուեստս քեզի համար դործածելու :

— Մնւտ , ծաղրելի սուտ . . . միայն տանջուիլս տես-
նելու համար եկած ես հոս . . . :

— Ա՛հ , կը հաստատեմ որ . . . :

— Թշուառութեամբս զուարճանալու , աղքատու-
թիւնս եւ չքաւորութիւնս աչքովդ տեսնելու համար
եկած ես . կ'ուզես տեսնել ու իմանալ թէ ի՞նչպէս
բախտը վրէժդ առեր է . . . : Ար յուսամ որ հիմա դո՛հ
ես . դիտեմ՝ աս վերնայարկը կը զուարճացրնէ զքեզ ,
բոլորտիքս պատող աղքատութիւնն ու տնանկութիւնը
սիրտդ կը պաղշտրկէ եւ ուրախութեամբ կը լեցրնէ : Աս-
կից աւելի խեղճ ու ողորմելի վիճակի մը մէջ իյնալն
անկարելի է , այնպէս չէ՞ . ինձմէ աւելի թշուառ մէկը
չիգտնուիր : Բարի՛ է , եւ դնա հիմա . վաղէ յաղթու-
թեան երդեր նուազելով , դնա պատմէ բոլոր ճանչոյոր-
ներուդ թէ ի՞նչպէս քրոջդ վրէժն առնուած է . . . : Եթէ
պատմութիւնդ իրենց հաճելի կ'ըլլայ , թէ որ ըրած
նկարագրութիւնդ հետաքրքրութիւննին կը զարթուցա-
նէ՝ կրնաս զիրենք հոս բերել , տեսարանը մնայուն է , ներս
մտնելու համար վճարելու պարտաւորութիւն չկայ . . . :

— Այ՛ թէ վշտերովդ ու թշուառութեամբդ զուար-
ճանալու համար եկած ըլլայի , զքեզ աս ողորմելի վի-
ճակէդ ազատելու հոգ չէի ըներ :

Տըլադուռ լուռ կեցաւ, որովհետեւ պատասխան տալու բան մը չկրցաւ գտնել: Պր. Ալեքսի խօսքը յառաջ տարաւ:

Գուռն վրաս գէշ կը մտածես, Տըլադուռ, շատ գէշ կը մտածես. քեզի շնորհած թողութեանս մէջ տկարութիւն ու ցածութիւն կը տեսնես. ստուգիւ չես դիտեր նրչափի նստած է ինձի: Տասը տարի յառաջ զիս պսպէս հանդարտ չէիր գտներ: Եւզինէին մահը զիս տակն ու վրայ ըրած, յիմարեցուցած էր. ան առտեն, պէտք եմ ամօթովս խոստովանիլ, ան առտեն ու զեցի վրէժ առնել. չեմ դիտեր ինչ մոլեգնութիւն կը գրդէր զիս. բարկութիւնը զիս կ'ուտէր ու կը մաշէր. ան չէի ապրեր, հապա կ'այրէի ու կը տոչորէի: Ետեւէդ ինկած՝ զքեզ կը փնտռէի, արդէն հետքդ գաած ու քեզի հասնելու վրայ էի...:

— Ինչէ՞ն վախցար ուրեմն, ո՞վ արգելեց զքեզ:

— Տէր Աստուած...: Հայրս եկաւ, արգելեց զիս, գտնուած անդրնդէս ելլելու ինձի օգնեց, կրօնը սրտիս մէջ խօսեցաւ, հաւատքն ոյժ ու զօրութիւն տուաւ ինձի. զգացած բովանդակ ատելութիւնս հեղձուցի ու քեզի թողութիւն տուի:

— Ուրեմն եթէ երկչոտութիւն ու վատութիւն չէ՞ նէ՞ կեղծաւորութիւն է. երկուքն ալ իրարմէ վար չեն մնար:

— Կեղծաւորութիւն, պատասխանեց տաքութեամբ Պր. Ալեքսի: Տըլադուռ, զիս կը բռնադատես գործողութեանս եղանակը գովելու եւ բարձրացրնելու, կը ստիպես որ բռնած ընթացքիս գովասանքն ընեմ. ասիկա ինձի համար դժուարին բան մըն է, ան գործս ինձի շատ ծանր է. բայց որովհետեւ կը բռնադատես զիս՝ յանձն կ'առնեմ:

Տասը տարի յառաջ երբ որ, ինչպէս քիչ մ'առաջ պատմեցի քեզի, սիրելի հօրմէս ու պզտիկուց սորված սկիզբներէս արգելուեցայ, ան առտեն Անվեր էի: Գուռն

Թէ որ հոն չէիր նէ ալ սառուղիս անկից հետու չէիր
 դանուեր . հետքդ դառած էի . հօրս խրատներուն կրնայի
 դէմ դնել , կրնայի հետախուզութիւնս յառաջ տանիլ ,
 եւ ի վախճանի հարկաւ կը հասնէի քեզի : Գուն մեզի
 փողոցի մ'անկիւնը սպասած եւ յանկարծակի վրանիս
 յարձակած էիր . ես ալ նոյնպէս կրնայի ընել , քեզմէ
 զգուշանալու հարկ մը չունէի , ինծի աղէկ երեւցածին
 պէս կրնայի դործել , մարդասպաններ վարձել , անձամբ
 զքեզ մեռցընել . . . կամ ասոնց նման ուրիշ անասկ
 վրէժխնդրութեան մը ձեռք զարնել :

Բայց կրօնը զիս վրէժ առնելէն արդեւեց , ես ալ
 հնազանդեցայ : Բանականութիւնը բողոքեց ու ընդդէմ
 դարձաւ , ես ալ անսացի ու մտիկ ըրի : Ննք իրենս ըսի .
 Չարին չար հատուցանելը՝ մեծ քաջութիւն մը չէ . ե-
 րեւելի մեծանձնութիւն մը չէ ոճրագործութեան դէմ՝
 ոճրագործութիւն ու անդժութեան դէմ՝ անդժու-
 թիւն ընելը . դաշունի հարուած մը օգուտ յառաջ չի-
 բերեր , թափելու արիւնս քոյրս չիկենդանացընէր :
 Արէժխնդրութիւնը կրիցս հաճոյական կ'ըլլար , ան-
 ձնասիրութիւնս դո՛հ կ'ընէր . բայց ընդունայն եւ անօ-
 գուտ էր , ծաղրական ու յանցաւոր բան կ'ըլլար . . . :
 Ասոնք մտածելով՝ ես ինծի յաղթեցի , բաղձանքներս
 լռեցուցի , կիրքերս ոտքի տակ առի կոխեցի եւ քեզի
 թողութիւն շնորհեցի : Ըսէ , ա՛ս է մի կեղծաւորու-
 թիւն անուանածդ , ա՛ս է մի զրուցածդ , վախկոտու-
 թիւն ու վատութիւն ըսածդ . . . :

Գեռ ժամ մը յառաջ տանս մէջ երջանիկ ու հան-
 դիստ նստած էի . բոլոր օրը դուրսն անցուցեր էի , եւ
 տասը ժամ աշխատելէն ետքը՝ ժամ մըն ալ հանդրու-
 տեամբ եւ ուրախութեամբ անցընելու կը յուսայի : Ե-
 կան զիս քեզի կանչեցին . ընտանիքս ու ճաշս թող
 տուի , եւ կրցածիս չափ շուտով վազեցի եկայ : Ամե-
 նայն պարզմտութեամբ եւ միամտութեամբ սրտի կրնամ
 զրուցել , Տը՛լադուռ , որ քեզի օգտակար ըլլալու կա-

ըող ըլլալուս վրայ շատ դո՛հ եւ ուրախ էի: Յիրաւի
 զքեզ ասանկ թշուառութեան մէջ դանկելու չէի սպա-
 սեր: Իսկզբան զքեզ տեսած ատենս չէի ուզեր հաւա-
 տալ որ այսպիսի մեծ ողորմելութեան ու չքաւորու-
 թեան մէջ դանուողը դուն ըլլաս: Հաւատա ինձի որ
 կրած նեղութեանցդ վրայ ամենեւին չուրախացայ:
 Գանուած վիճակդ ի դու՛թ շարժեց զիս, որպիսու-
 թեանդ վրայ քեզի սրտանց ցաւակից եղայ, անմիջա-
 պէս ուզեցի օգնութեան հասնիլ, մարդ խրկեցի քեզի
 հարկաւոր եղած անկողինը բերելու համար: Ասիկա քե-
 ղի ողորմութիւն ըրած եմ ըսել կարող ըլլալու խեն-
 թական հաճութեան համար չէր, հապա անոր համար՝
 վասն զի հարկաւորութիւն ունիս: Հիւանդութիւնդ
 նոյնը կը պահանջէ, եւ ես իբրեւ բժիշկ՝ ինձի ամենէն
 պատշաճ երեւցած դարմանները քեզի հոգալու կը պար-
 տաւորիմ: Գուն զիս ճանչնալուդ պէս՝ զայրացար ու
 բարկացար. քեզի յօժարութեամբ սրտի տուածս՝ ի-
 բրեւ թշնամանալից եւ նախատական ողորմութիւն մը
 մերժեցիր ու շնորհունեցար. շնորհած թողութիւնս՝
 վատասրտութիւն համարեցար. վրէժ չխնդրելուս հա-
 մար յանդիմանեցիր զիս:

Աս պակասութիւնս եւ սխալանքս կրնայի ուղղել: Ե-
 թէ ստուգիւ վախկոտ ու վատ մէկն եղած ըլլայի՝ կըր-
 նայի ինչ եւ իցէ պատճառանօք զքեզ հոգացող կնիկը
 դուրս խրկել. անոր երթալէն ետքը ես հետդ մինակ
 մնացած ատենս՝ շատ դիւրութեամբ կրնայի վրէժս առ-
 նել. դուն տկարութեամբդ կապուած կաշկանդուած
 էիր, կրնայի վրադ յարձակել եւ կենացդ վերջ տալ:
 Եւ, աղէկ միտ դիր, բանն անով աւելի դիւրին էր՝ ու-
 րովհետեւ եւ ոչ փոքր վտանգի մը մէջ իյնալու վախ
 ունէի. մահդ՝ հիւանդութեանդ կու տայի. բժշկու-
 թեան ախողոսս՝ սուտա ճշմարիտ կը ցուցնէր. այսպէ-
 սով զիս ամէն կասկածանքէ զերծ եւ ապահով կ'ընէի,
 եւ ամէն գատաստանական խուզարկութենէ կ'ազա-

տէի... : Ասով աւասիկ ինծի ըրած ամէն նախատա-
նացող ու թշնամանացող հատուցում կ'ընէի : Ըսէ ու-
րեմն , ինչո՞ւ չըրի... : Ատաարտութիւնն արդեօք ար-
գելեց զիս . ի՞նչ բանէ վախ պիտ'որ ունենայի , ինք
զինքս ի՞նչ վտանգի մէջ պիտի ձգէի... :

Տըլադուռ սաստիկ խռոված ու շփոթած՝ տալու
պատասխան մը չունենալով՝ շատ անհանդիստ ըլլալը
կը յայտնէր :

Ինչո՞ւ ուրեմն սա անկողնոյն մէջ պառկիլ չես ու-
զեր , պատասխանեց հրեշտակային քաղցրութեամբ մը
Պր . Ալեքսի :

— Քեզմէ ամենեւին բան մ'առնել չեմ ուզեր :

— Ինչո՞ւ համար :

— Չեմ ուզեր առնել , չեմ ուզեր պարտական
մնալ :

— Ինծի բան մը պարտական չես ըլլար : Նայէ , ան-
կողինը քեզի չեմ պարգեւեր , հապա փոխ կու տամ
միայն :

— Ատքը կ'երթաս ամէն տեղ կը սկսիս պարծե-
նալ... :

— Մարդու մ'ալ չեմ ըսեր :

Պր . Ալեքսի ողորմութիւն տալու եւ բարերարու-
թիւն ընելու համար՝ աղաչելու եւ խոստում տալու ալ
ստիպուած էր , զորն որ մարդ հասարակօրէն ողորմու-
թիւն առնելու ատեն ալ չ'ըներ :

Տըլադուռ առնելու հաւանելէն առաջ պայմաններ
դրաւ :

Ամենեւին մէկու մը , որուն կ'ուզէ նէ ըլլայ՝ իմ հի-
մակուան դտնուած թշուառ եւ աղետալի վիճակիս
վրայ պիտի չխօսիս :

— Խօսք կու տամ որ չեմ խօսիր :

— Չքաւորութիւնս եւ աղքատութիւնս ամենե-
ւին տեղ մը պիտի չպատմես :

— Չէ , տեղ մ'ալ չեմ պատմեր :

- Ամենեւին մէկու մը :
- Ամենեւին :
- Պատուոյդ վրայ :
- Պատուոյս վրայ :
- Օգնէ ինձի ուրեմն :

Եւ պէտք եղաւ որ մեր երիտասարդ բժիշկն իր թշնամին բազկացը մէջ բռնէ, իր տղուն պէս անկողնոյն մէջ պառկեցընէ ու խնամէ :

Տըլադուռին հիւանդութիւնն անբուժելի էր : Պր. Ալեքսի որովհետեւ անոր կեանքն ազատել չէր կրնար՝ ջանաց գոնէ հոգին փրկել : Բա՛բէ, ըրած փորձերն անպտուղ ու անօգուտ եղան, զրուցած խօսքերը ժայռի վրայ ինկան. վերջապէս իրիկուան ուշ ատեն խոր տրտմութեամբ տուն դարձաւ :

ԺԴ. Այցելութիւն :

Մայրիկ, մեծերն ալ տրտում կ'ըլլա՞ն :

Այս հարցումն ընողը պզտի Եւգինէն էր, որն որ մանկական կերպարանացը վրայ ծանրութիւն մը կը ցուցընէր :

Հապա՛, պատասխան տուաւ մայրը : Բայց ի՞նչ պիտի նշանակէ աս հարցումը, ա՛ղջիկս :

— Մայրիկ, պատճառն ան է՝ որ հայրս ինձի շատ տրտում երեւցաւ : Եւ ոսկայն ինք ո՛չ գիր գրել ունի եւ ոչ ալ բերան առնելու՝ համար :

— Այնպէս է, պատասխանեց Անդուռեան տիկինը, ժպտելու ջանալով. բայց անշուշտ ուրիշ հոգեր պիտի ունենայ : Պատճառը չհարցուցիր :

— Այո՛, մայրիկ, հարցուցի. բայց ինք զիս սիրեց ու ետքը պատասխան մ'ալ չտուաւ : Ի՞նչ ունի, դուք ըսէք ինձի, մայրիկ :

— Բան մը չեմ գիտեր, ա՛ղջիկս :

— Ա՛, չէ, հրամանքնիդ աղէկ գիտէք, ըսէք ինձի, ըսէք . . . զրուցեցէք, մայրիկս, զրուցեցէք :

— Ա՛լ գինէ, քեզի ըսի որ չեմ գիտեր :

Քիչ մ'ատեն լռութիւն տիրեց : Պզտի աղջիկը ծանր խօսքի վարժած չըլլալով՝ դուրսը կախեց, արցունքը ծածկելու համար երեսը գոցեց, ետքը ինք զինքը բռնելու համար մատիկները խածաւ :

— Պնա Յակոբին ըսէ որ շուտով ինձի դայ, հետքը խօսելու բան ունիմ :

Աղջիկը փութով հնազանդեցաւ գնաց, ինք իրեն ըսելով՝ Աս առտու համարս ալ աղէկ տրված էի :

Անդուռեան տիկինն առանձին մնալու հարկաւորութիւն ունէր, որովհետեւ իրեն աշուրներն ալ արցունքով լեցուած էին : Եւ գինէն առանց գիտնալով՝ մօրը սրտին մէջ դեռ նոր բացուած վէրքը նորոգած էր, եւ անկից ծաղած ցաւը՝ պատճառ եղած էր մօրը վարմունքին՝ որն որ իրեն այնպէս դառն եկաւ : Բանին մեկնութիւնն աս է :

Պր . Ալեքսիին Տըլադուռին ըրած այցելութիւնը՝ վրան մեծ տպաւորութիւն ըրած էր, անոր կրօնի նկատմամբ ցուցուցած խտտասրտութիւնը՝ զինքը շատ տրտմեցուցած էր, այնպէս որ տրտմած տխրած ու երեսը կախած տուն դարձաւ : Անդուռեան տիկինն ամենէն առաջ էրկանը այլայլութիւնն ու տխրութիւնը նշմարելով՝ սկսաւ պատճառը հարցընել եւ ըրած հարցումները նորէն կրկնել . բայց Պր . Ալեքսի պատասխան տրւաւ թէ Բան մը չեմ կրնալ ըսել :

Ա՛լ մտածելու է թէ ինչ ազդեցութիւն ըրած պիտի ըլլայ աս պատասխանը : Տիկինը սկսաւ աղաչել, մեղադրել, պաղատիլ . բայց պարսպ տեղ :

Անկից ետքը ալ իր երեւակայութիւնը գործելու սկսաւ : Նախ երեւակայեց որ էրկանը սէրը պաղած ըլլայ : Ետքը մտածեց որ դժբախտ լուր մ'առած ըլլայ, դուցէ գործակալը զինքը խաբած ըլլայ . . . կամ սեղանաւորը սնանկացած ըլլայ . . . կամ ինչ գիտնամ . . . : Աերջապէս աւելի եւս մտածելու եւ խորհրդ-

դածելու ատեն միտքն իյնալով որ էրիկը հիւանդաց պ-
ցելութեան երթալու համար անէն ելած էր՝ միտքը
դրաւ որ ան հիւանդներէն մէկն իրենց ազգականը կամ
բարեկամն եղած պիտի ըլլայ, որուն հիւանդութիւնն
անշուշտ ծանր եւ վտանգաւոր եղած պիտ' որ ըլլայ, եւ
թէ քանի մ' որ ետքը յուղարկաւորութեան հրաւիրա-
գիր մ' ընդունելու սպասելու են: Արդ աս վերջին մա-
սին վրայ տեղեկանալու համար կառապանը կանչել
տուաւ:

Յակոբ իր ձիաբուծի զգեստովը տիկնոջ առջեւն
ելաւ:

Վերեցէք, տիկին, թողութիւն ըրէք եթէ...
բայց եւզինէ օրիորդն ինձի՛ շուտով, շուտով ըսաւ:
Իրաւ կ'ըսեմ, պարտ ու պատշաճ յարգութիւննիդ պա-
հելով՝ ձիերս հոգալու եւ մաքրելու զբաղած էի, եւ
մարդ ախտահն մէջ՝ կիրակն՝ աւուր զգեստը չի հազնիր:

— Յակոբ, կը յիշե՞ս երէկ իրիկուն էրիկս ո՛ւր
տարիր:

— Ա՛հ, տիկին, ի՞նչպէս չյիշեմ. բոլոր կենացս
մէջ ալ մտքէս չ'ելեր:

— Աւրեմն ո՛ւր գացիք:

— Ա՛հ, տիկին, եթէ գիտնալու ըլլայիք:

— Ես ալ գիտնալու եւ իմանալու համար կանչել

տուի զքեզ:

Մտուռեան տիկնոջ աս պաղութեամբ մ' ըսած խօս-
քը՝ ունեցած անհամբերութիւնը կը յայտնէր: Ուստի
Յակոբ ալ փութաց անոր հետաքրքրութիւնը լեցրնել:

Մըքառ հիւանդի մը գացիք, տիկին. բայց ո՛հ,
ստուգիւ աշխարհիս երեսը դանուած ամենէն խեղճ ու
ողորմելի աղքատին...: Տեանելու բան էր. ծակի մը,
շան անակի մը, վերջապէս վերջին օղորմելութեան վի-
ճակի մէջ...: Չէ, տիկին, ըսելիքս զիս գովելու հա-
մար չէ, բայց իմ ախտուս անկից հազար անգամ աւելի
մաքուր ու հաճոյատեսիլ է:

- Պ՛նն ալ ուրեմն մէկտեղ ներս մտար :
- Հ՛ապա : Տէրս զիս անկողին մը բերելու խրկեց . . . որովհետեւ խեղճը՝ թէպէտ այնպէս սաստիկ հիւանդ էր՝ յարդի վրայ պառկեր էր , ու վերմակի տեղ՝ վրան միայն ջնջան մ' առած էր :
- Խեղճ մարդ :
- Ա՛խ , տիկին , չէք կրնար երեւակայել . . . : Ո՛չ կահ մը , ո՛չ կտոր մը հաց , ո՛չ ստակ մը : Հիւանդը գերեզմանէ հանուած դի մը կը նմանէր . զինքը հոգացող կնիկը՝ կարծես թէ կմախք մըն էր . . . : Ստուգիւ , բովանդակ աշխարհիս վրայ աս երկու խեղճերուն պէս ազորմելի մարդ չկայ :
- Ո՛ւր կը բնակին :
- Աղբեւայ փողոցը , Թիւ 9 տան վերնայարկը :
- Աղբեւաց փողոցը . . . ո՛ւր տեղ է աս փողոցը :
- Տիկին , պզտի փողոց մըն է , որն որ Ս . Մարգարիտայի ճամբէն Քուռ - Սէն - Ժերմէն կը հանէ . . . Ս . Բենեդիկտոսի փողոցին գրեթէ դիմացը . . . գիտէք , վիշապի անցքէն դուրս ելլելուդ պէս :
- Հ՛ա՛ , գիտեմ : Շնորհակալ եմ , Յակոբ :
- Հիմակ իմացայ ինչ է եղեր անոր այնչափ տրամուլթեան պատճառը , ըսաւ ինք իրեն Անդուռեան տիկինը՝ ծառան դուրս ելլելուն պէս . ստուգիւ աս է պատճառը : Գիւրաշարժ ու շատ բարի սիրտ ունի . . . : Ինչու ինձի չուզեց ըսել . . . : Անտարակոյս զիս այնչափ խեղճութիւններով շարամեցընելու համար . բայց սխալեր է մեծապէս . . . : Ես աղքատներէ չեմ վախնար . . . : Իրեն ասիկա ցուցընելու համար կ' ուզեմ նոյն հիւանդին այցելութիւն մ' ընել :
- Աս միջոցին աղջիկը ներս մտաւ :
- Ա՛ւգինէ , ըսաւ մայրը , կ' ուզես հետս դուրս երթալ :
- Ա՛ ուզեմ , մայրիկ . բայց ո՛ւր պիտի երթանք :
- Ա՛ղջիկս , սաստիկ աղքատութեան մէջ եղող հիւանդի մ' այցելութեան պիտ' որ երթանք :

— Հա՛յ, այո՛, մայրիկ . . . մէկա՛ն օրուան աղքատ կնոջ պէս, այնպէս չէ՛ . . . : Քսակիս մէջ քսան դանդ ունիմ, երթամ բերեմ :

Ա՛ս ըսելով՝ աղջիկը ձեռքի խաղալիկը ձգեց, ու կէս մը ցատքելով կէս մը վազելով՝ ունեցած գանձը բերելու գնաց :

Ատքը շուտ մ'եկաւ ձեռքը չորս հատ նոր հինգնոց բռնած :

Նայէ, մայրիկ, ի՛նչ աղուոր են :

Մայրը նայեցաւ ու ժպտեցաւ :

Ի՛նչ, աղջիկս, ամէ՛նն ալ տալ կ'ուզես :

— Բայց, մայրիկ, թէ որ ան հիւանդն այնպէս աղքատ է . . . : Բայց . . . :

— Մէկ մասը շաքարեղէն գնելու համար կ'ուզէիր պահել, այնպէս չէ՛ :

— Չէ՛, մայրիկ. բայց թէ որ ասոնց տեղ ինձի խոշոր դանդեր ուզէիք տալ . . . աս սիրուն պզտի ստակներս պահէիք, ու ետքը երբոր ստակ ունենալու ըլլամ՝ ասոնք ինձի տայիք :

Վիւրաւ կրնայ դուշակուիլ թէ Անդուռեան տիկինն ի՛նչպէս յօժարութեամբ աղջկան առաջարկութիւնն ընդունեցաւ. ինք զինքն երջանիկ կը սեպէր աղջկանը վրայ այսպիսի բարի բնաւորութիւն տեսնելով. ցուցուցած առատածեռնութեանը վրայ ի՛նչչափ գոհ ըլլա՛ն իմացընելու համար՝ սիրելի զաւակն ողջագուրեց ու համբուրեց. անոր չորս կտոր ստակն առաւ, ու քսան դանդի տեղ երեօուն տուաւ. ետքը սենեկապանու հին կանչելու համար զանդակը հնչեցուց :

Աւագինէն կանաչագոյն պզտի վերարկուի մը մէջ փաթթեցին, դուխը սեւ թաւշէ սիրուն խոյր մը դրին : Անդուռեան տիկինն ալ շուտ մը պատրաստուեցաւ, աղջկան ձեռքէն բռնեց ու երկուքն ալ տնէն դուրս ելան :

Աղած են այնպիսի փիլիսոփաներ՝ որոնք պնդած են թէ տղաք բարին եւ չարն իրարմէ չեն կրնար զանազա-

նել, եւ թէ՛ ոչ բարիք ընելէն ծագած հաճութիւնը,
 ոչ ալ չար գործքի մը պատճառած արամութիւնը կը
 զգան: Յիրաւի Եւզինէն աղէկ կրնար անոնց ըսածին
 հակառակն իրենց ապացուցանել: Ապտառ աղջկան եւ
 բեան ուրախութենէն կը շողար, զգացած արտաքոյ կար-
 զի խնդութենէն պզտի գլխիկը միօրինակ կը շարժէր,
 չէր քաշեր՝ հապա կ'ընդոսանուր: Հիւանդին ամէն տե-
 սակ բաներ կ'ուզէր տանել:

Մայրիկ, եթէ իրեն կարկանդակ գնելու ըլլամ:

Մայրիկ, եթէ իրեն վառեակ գնելու ըլլամ:

Մայրիկ, եթէ իրեն շաքարեղէն գնելու ըլլամ:

Իր երեսուն գանգովը կը բաղձար ամէն բան գնել:

Անդուռեան տիկինը կը ժպտէր, եւ աս ըսածին
 կարեկցութեան ու սղորմածութեան վրայ ուրախանա-
 լով՝ սրտին մէջէն ինք զինքն երջանիկ կը համարէր եւ ինք
 իրեն ուրախակից կ'ըլլար որ աղջկանը հետ հիւանդին
 այցելութիւն ընելու բարեպատեհ խորհուրդը միտքն
 ինկար:

Ղամբանին յառաջ տանելով՝ Աղբեւաց փողոցը
 հասան. Յակոբին ստորագրած տունը մտան եւ մինչեւ
 վերնայարկն ելան: Գուռը կէս մը բաց էր, տիկինը կա-
 մացուկ մը հրեց բացաւ եւ երկուքն ալ զգուշութեամբ
 ներս մտան:

Օ իրենք նախ պառաւ հիւանդապահը տեսաւ: Ա-
 չուրները տնկած՝ սկսաւ նայիլ, ակամայ թեթեւ հա-
 ուաչամբ մը հանեց ու զարմանքէն ապշած բերանարաց
 մնաց:

Տըլադուռ դեղ մը խմելու վրայ էր: Պառաւ կնկան
 հանած ձայնէն յանկարծ կեցաւ եւ դարձաւ նայեցաւ,
 ու մունչելու նման դռչիւն մ'արձակեց: Մարդ կարծէր
 թէ իր անակնկալ բռնուելուն վրայ զայրացած վայրենի
 գազան մըն է:

Բարեկամ, սկսաւ խօսիլ Անդուռեան տիկինն ա-
 նուշութեամբ ու կարեկցութեամբ, լսեցինք քու աղ-

քատութիւնդ ու խեղճութիւնդ : Երէկ իրիկուն զքեզ
տեսնելու եկող բժիշկը . . . :

Անամօթ ստախօս մըն է, խօսքը կարեց բարկու-
թեամբ Տըլադուն :

Անդունեան տիկինը զարմացած ու ապշած կեցաւ .
Տիւանդը խօսքն յառաջ տարաւ :

Խօսքը չբռնող ու պատիւը չճանչցող մարդ մըն է .
անամօթ կեղծաւոր մըն է, որուն՝ եթէ մէյ մ'ալ հոս
գալու ըլլայ՝ երեսը կը թքնեմ . . . : Ա՛խ . կարծէ թէ
ամէն մարդ զիս ուզածին պէս կրնայ խաբել . . . : Առ
գայ ինձի անհամ քաղցրութեամբ կը խոստանայ . . .
եւքը, որովհետեւ տկար եմ, զօրութիւն չունիմ . . . :
Ա՛նմիտ . կարծէ թէ մարդ մը խեղդելու համար ալ
վրաս բաւական զօրութիւն չէ մնացեր . . . : Ար տեսնէ՞ք,
տիկին . աս ամէն խեղճութիւնն ու չքաւորութիւնն
աղէկ զննեցէք . . . շուտով զարմացէք ու վայելեցէք աս
տեսած պատկերնիդ ձեզի ներկայացուցած տե-
սարանովս զբօսէք, որովհետեւ թէպէտ ձրի է՝ բայց ի-
րեն կարծածէն աւելի սուղ կրնայ նստիլ . . . :

Անդունեան տիկինն աս կատաղութեան եւ աս լե-
զուներուն պատճառը չէր հասկընար . կարծէր որ Տըլա-
դուն տաքութեան մէջ ինք զինքը կորսընցուցեր է . եւ
որովհետեւ աղջիկը սաստիկ վախցած՝ կ'ուզէր փախչիլ
երթալ եւ մայրը մէկտեղ տանելու համար ձեռքէն
բռնած կը քաշէր,

Մի վախնար, ըսաւ անոր, մի վախնար, Ե՛ւզինէ :

Եւզինէ, Եւզինէ, կրկնեց Տըլադուն կատաղի մո-
լեզնութեամբ մը : Հետս Եւզինէի՛ն վրայ խօսելու կը
յանդգնիք : Ես ձեր յանդիմանութիւններուն հարկաւո-
րութիւն չունիմ : Ինձի աղէկ երեւցածն ըրի . ըրածնե-
րուս ու գործածներուս դատաւորը՝ միայն ես եմ, եւ
եթէ ուրիշ մէկը . . . :

— Բայց, բա . . . :

— Բայց մայց չկայ, տիկին . դուք եկեր ձեզի չվե-

բարերած բաներու մէջ կ'ուզէք խառնուիլ : Չերբ չեղած իրաւունք մը կ'ուզէք ձեզի սեպհականել : Չզուշացէք . թէ որ կեանքերնէդ ձանձրացած չէք նէ՛ զգոյշ կեցէք . ես կ'նոջմէ յանդիմանութիւն ու խրատ լսելու վարժած չեմ :

Ասոնք ըսած ատեն՝ աչուրները կատաղութեամբ կը դառնային , աղբաները բարկութենէն կը կրճատէր , եւ ձեռքը բռնած սկահակը մոլեղնութեամբ կը ճնշէր ու կը սեղմէր :

Կեցէք նայինք , ըսաւ Անդուռեան տիկինը՝ որն որ սկսեր էր իմանալ թէ աս բանիս մէջ սխալմունք մը կայ . գոնէ մտիկ ըրէք :

Օ՛ ձեզ մտիկ ընեմ , պատասխանեց Տըլադուռ բարկութեան զայրոյթը վերջին աստիճանի հասնելով , զձեզ մտիկ ընեմ . զիս կ'նոջ մ'իշխանութեան տակ ձգեմ . . . : Մինչեւ տանա մէջ . . . յանդգնիլ . . . : Ա՛խ . ասիկա չափն անցնիլ է . . . : Եւ որովհետեւ բռնութեամբ պէտք է զքեզ լռեցրնել , կեցիր :

Ա՛ս ըսաւ ու ձեռքը բռնած գաւաթը մէջի ըմպելիքովը վրան նետեց :

Անդուռեան տիկինը գլուխը զարնուելով՝ անզգայ գետինն ինկաւ . պառաւ հիւանդապահը սարսափելի աղաղակ մը փրցուց ու անոր օգնելու վազեց . Եւզինէն ահաբեկ ու զարհուրած՝ վերնայարկին մէջ սկսաւ առդին անդին վազել , ամենայն զօրութեամբ պոռալով ,

Մայրս մեռցուց , մայրս մեռցուց :

Մէյ մ'ալ յանկարծ գրսէն ձայն մը կը լսուի : Դուռը սաստկութեամբ մղուելով կը բացուի ու երիտասարդ մը աճապարելով ներս կը մտնէ :

Եկողը՝ Պր . Ալեքսին էր :

ԺԵ . Հոգեվար :

Պր . Ալեքսի իրեն բժշկական այցելութիւնն ընելու
կու գար : Չեռուքները դեղերու ծրարներով լեցուն
էին , որովհետեւ հիւանդին համար ապապրելու դեղերն
ինք անձամբ կը բերէր : Թող ընթերցողը մտածէ թէ
ինչ զգաց սիրտը զաղջիկը տեսնելով , եւ գետինը
փռուած կողակիցը ճանչնալով . . . :

Տըլադուռ ճիկ մըն ալ չէր հաներ . բայց Անդու-
ռեան տիկնոջ՝ վրան նետուած սկահին մէջի բնագելի-
քովն աղտոտած հագուստը , գետինը կեցած կոտորուած
գաւաթին բեկորներն ու Եւդինէին աղաղակները՝ ե-
ղածն ըստ բաւականին գուշակել կու տային :

Ի՞ժիշկն իսկզբան իբրեւ շանթահար եղած կեցաւ ,
ետքը յուսահատական հառաչանք մը հանեց ու կրակ
կտրած աչուքներով Տըլադուռին նայելով՝ քիչ մ'ա-
տեն միտքը փորձութիւն մ'եկաւ վրան յարձակելու եւ
կատղած անասուն մը մեռցրնելու պէս զինքը խեղդե-
լու : Ասիկայ վերջին փորձ մ'եղաւ , որն որ բարեբախ-
տութեամբ՝ միայն իր շնորհած ներումն ու տուած թո-
ղութիւնն աւելի եւս արդիւնաւոր ընելու եւ ունեցած
սառաքինութիւններն աւելի եւս գեղեցիկ ու պայծառ
ցուցրնելու ծառայեց :

Տըլադուռ զինքը չէր տեսած . իր վերջին անդամ
ցուցուցած կատաղութեան զայրոյթը՝ բոլոր մնացած
զօրութիւնն ալ սպառած էր , եւ անկողնոյն մէջ բերա-
նաբաց ու աչուքները գոցուած՝ ինկած մնացած էր :
Շնչառութիւնը դժուարալուր ու վրդոված էր . կուրծ-
քը ցաւերով լեցուած՝ դանդաղութեամբ կ'ընդարձա-
կուէր ու կը քաշուէր : Հոգեվարքի խորդիւնը սկսեր էր :

Պր . Ալեքսի այս ամենայն տեսնելով՝ շուտ մը բո-
լոր բարկութիւնն իջաւ : Նախ ամուսնոյն խեղքը գլուխը
բերելու աշխատեցաւ : Գրպանին մէջ պզտի շիշով ե-
թեր ունէր , զորն որ անոր շնչառութեամբ կլլել տուաւ .

որուն վրայ կողակիցը մեղմով գլուխը շարժեց ու աչուր-
ները բացաւ :

Աս ի՞նչ է... ո՞ւր ենք... ո՞ւր կ'երթանք կոր...
ի՞նչ կ'ընենք կոր... :

— Մայրիկ, պուռաց Եւգինէն սաստիկ ուրախու-
թեամբ :

Պր. Ալեքսի պատասխան տալու ատեն չունէր. ան-
դադար եթերի մէջ թաթղած թաշկինակովն ընկերու-
ջը քունքը կը շփէր :

Ո՛հ, կը յիշեմ... ըսաւ քիչ մ'ետքը Անդուռեան
տիկինը՝ աչուրները չորս կողմը պարտցընելով. ի՞նչ ա-
հարկու մարդ... : Չաւակս ի՞նչ եղաւ :

— Ահաւասիկ հոս եմ, մայրիկ :

Մայրը զաւակն առաւ գրկեց ու ոտք ելաւ. բոլո-
րովին խելքը գլուխն եկած էր :

Ուզեց էրկանն սա արկածին պատճառ եղող տե-
ղեկութիւնները տալ, զորոնք ուրիշ պարագաներու մէջ
ամենէն առաջ էրիկն իրեն կը հարցընէր. բայց Պր. Ա-
լեքսի թող չտուաւ :

Միրելիս, եղածն ետքը կրնաս պատմել : Հիւանդն
հիմակ օգնութեանս կարօտ է : Աստքս դրան առջեւը
կեցած է. մէջը մտիր ու Եւգինէին հետ տուն դարձիր :

— Պուն հո՞ս պիտի կենաս, աղաղակեց սարսա-
փած Անդուռեան տիկինը :

— Այո՛, սիրելի. հիմա շուտով վար գնա :

— Աս անօրէն մարդուն քով... :

— Պէտք է որ քովը մնամ :

— Հնազաղ քեզ ճանչնալու ըլլայ նէ... :

— Աղաչեմ :

— Բայց, հայրիկ, սա չար պարօնը... :

— Հիմա շուտով մօրդ հետ գնա :

Անդուռեան տիկինը հոգերու մէջ ընկղմած՝ քա-
շուեցաւ դուրս ելաւ, Եւգինէն ալ ամօթէն ու տրրա-
մութենէն երեսը կասկարմիր կտրած՝ ետեւէն գնաց :

Ան ատեն Պր. Ալեքսի Տըլադուռին քով երթալով՝ երակը զննեց, ձեռքը սրտին վրայ դրաւ ու սուկացաւ մնաց :

Տըլադուռ, կանչեց, հոգողութեամբ մը դէպ ի հիւանդը ծռելով :

Հիւանդն աչուրները կէս մը բացաւ, եւ մարած ուսապուշ նայուածքով մը սկսաւ հետը խօսողին նայիլ :

Տըլադուռ, մեռնելդ մօտիկցած է. զԱստուած պէտք ես մտածել, հոգիդ պէտք ես հոգալ :

Տըլադուռ աչուրները գոցեց :

Բայց, բարեկամ, կրկնեց Պր. Ալեքսի՝ անոր ձեռուրները բռնելով, աղէկ մտածէ, ասիկա բովանդակ մշտնջենաւոր ժամանակի մը համար է... : Դեռ մնացած քիչ մը կեանքդ՝ փրկութիւնդ հոգալու բաւական է :

Տըլադուռ... ինձի նայէ... խօսքս մտիկ ըրէ... պատասխան մը տուր... :

Հիւանդը թոյլ կու տար որ զինքը դիակի մը պէս շարժէ, եւ իրեն եղած հարցումներուն՝ միայն խորունկ ու ցաւագին հեծութեամբ կը պատասխանէր : Պր. Ալեքսիին ճակտէն քրտինքը կաթիլ կաթիլ կը վազէր :

Շուտ Սէն - Սիւլփիս վաղէ, ըսաւ պառաւ կնկան, որն որ անկիւն մը քաշուած կու լար, ու քահանայ մը կանչէ :

Պառաւն անմիջապէս հնազանդեցաւ :

Իժիշկը վերնայարկին մէջ քանի մը քայլ առաւ, ետքը աչուրներն երկինք վերցուց, ձեռուրներն եռանդեամբ խաչ բռնեց ու շրթունքը սկսաւ շարժել. թըշնամուտն համար աղօթք կ'ընէր :

Գարձեալ գնաց հիւանդին մօտեցաւ, եւ անոր ուղղրեթէ սպառած կենացը քանի մը վայրկեան աւելի կենդանութիւն տալու համար՝ մարմնոյն վրայ ատդին անդին մանանխոյ սպեղանիք ու խարան դրաւ :

Յանկարծ Տըլադուռին լեզուն արձակեցաւ : Պր. Ալեքսի սաստիկ ուրախացած՝ քովը վազեց ու ականջ

դրաւ : Բայց բա՛բէ, խօսածներն աղճատանք ու բան-
գազուշանք էին . բոլոր ըսածներն անխմանալի ու ընդ-
միջահատեալ խօսքեր էին :

Գու՛ն մահը տեսած ունիս . տեսած ես զինքն իր
երկայն սեւ զգեստովը : Գիտե՛ս, սիրելի, ես հետը պի-
տի կարգուիմ . . . : Գու՛ն ալ հարսանեացս ներկայ
պիտ'որ գտնուիս, կը հրաւիրեմ զքեզ . . . : Շա՛տ սիրուն
բան պիտի ըլլայ . . . :

Մէկտեղ կը կաքաւենք, պար կը բռնենք . ի՛նչ
ցնծութիւն . . . : Մե՛ղք որ աղքատ եմ . . . : Ան ճամբոր-
դութիւնը չընէի . . . ան արկածը չպատահէր . . . Ե՛ւզինէ,
ս՛հ, Ե՛ւզինէ . անոր համար զիս յանդիմանելու եկեր
են . . . մինչեւ հարսնիքիս օրը . այն . . . հոս . . . հին . . .
ի՛նք . . . անիկա՛ : Ո՛հ, դժբախտութիւն, անէ՛ծք . . . :

Եւ սուր ու սիրտ թափանցող ձայներ հանելով՝
անկողնոյն մէջ ասդին անդին կը թաւալգլորէր :

Բիչ մ'ետքը յանկարծ լուռ եղաւ, վերջը շատ
դժուարութեամբ անկողնոյն մէջ նստելով՝ խորհրդաւոր
ու անխմանալի կերպով մը Պր . Ալեքսին իրեն կանչեց :

Մտիկ ըրէ, առաջարկութիւն մ'ունիմ . Անդու-
ռեանը . . . խաբերայ, անամօթ մէկն է, զորն որ սաս-
տիկ կ'ատեմ ու կը գարշիմ . . . : Անտարակոյս կար-
գուած ու տղոց տէր եղած է : Աղէկ է . հարսնիքս լմրն-
նալէն ետքը իրեն այցելութեան կ'երթամ . հետը կը
ծիծաղիմ ու կը խնդամ, կը շողոքորթեմ ու կ'ողջա-
գուրեմ զինքը . ետքը ձեռքը դաշոյն մը կու տամ ու
զինքը կը ստիպեմ որ ինք անձամբ զարնէ մեռցրնէ իր
ազգականները, բարեկամները, զակերները եւ բոլոր
մերձաւորներն ու սիրելիները . . . : Ես արդէն քոյրը մեռ-
ցուցի, գիտե՛ս . իսկ ինք ինծի անոր համար թողութիւն
տուաւ . պէտք է դարձեալ իրեն նոյն ուրախութիւնն ու
զուարճութիւնը հոգալ . . . Ա՛, ա՛, ա՛ : Ինծի կ'օգնես,
այնպէս չէ . . . : Աղէկ կը ծիծաղինք . . . :

Ետքը դիւական ծիծաղ մը փրցուց, հոգեվարնե-

բու ան զարհուրելի ծիծաղներուն նման՝ որոնք ներկայ եղողներուն վրայ հեծեծանքներէն ու ողբերէն հազար անդամ աւելի մեծ աղղեցութիւն կ'ընեն:

Պր. Ալեքսի վախէն ու սարսափէն ետ ետ գնաց. Տրլադուռին բերնէն հանած իւրաքանչիւր խօսքերը՝ մէյ մէկ սրոյ հարուածի պէս սիրտը կը խոցէին: Երբ որ անոր ծիծաղը լսեց՝ երկու ձեռօքն երեսը ծածկեց, որովհետեւ ալ արցունքը չէր կրնար բռնել:

Շատ չանցաւ՝ հիւանդին ինք զինքը կորսընցուցած վիճակին մէջ զրուցած խօսքերը տարբեր կերպարանք մ'առին:

Ո՛հ, նայէ սա բացուած անդունդը...: Ան ինչ ազազակ, ինչ գուռում գոչում է, ինչ տանջանքներ, ինչ զարհուրելի բաներ են...: Ի՞նչ, ես ալ հոն պիտի երթամ...: Ա՛, չէ, չէ: Նայէ, ինչպէս անդնդին բերանը մեծնալու վրայ է...: Անկողինս կ'երերայ ու կը շարժի: Օգնութիւն, շուտով օգնութեան հասէք: Ո՛հ, եթէ անկողինս սահելու ըլլայ, եթէ ես ան անդրնդոց մէջ իյնալու ըլլամ...: Օգնութիւն:

Նայէ, մէկը վեր կ'ելլէ կոր... կրակէ մարդ մըն է: Չով կը փնտռէ...: Գէպ իմ կողմս կու գայ կոր. ես իրեն ինչ ըրի: Ասիկայ Անդուռեանը չէ:

Բոլմ մի մօտենար, հրէշ: Մէկդի գնա, մէկդի կորսուէ կ'ըսեմ կոր քեզի...: Քեզի ինչ իմ յանցաւոր ըլլալս: Է՛, թող տուր զիս, կ'այրես կոր... ինձմէ ինչ կ'ուզես, զիս թող տուր... թող, չէ նէ կը պոռամ, չարաչար կը խածնեմ:

Բռներ կը քաշէ կոր զիս, կ'իյնամ կոր: Օգնութեան հասէք, կորսուեցայ...:

Ողորմելին քիչ մ'ատեն առանց բան մ'ըսելու ասդին անդին կը շարժէր ու կ'առուելու ձեւեր կ'ընէր. ետքը գլուխը վեր վերցընելով, ձեռուրները խածնելով ու ինք զինքը կատաղութեամբ տանջելով՝ ահարկու աղաղակներով պոռաց:

Անիծեալ . . . : Անէճք . . . : Յախտե՛նախանութիւն . . . : Գժո՛խք . . . :

Եւ անշարժ ու շնչապառ ինկաւ մնաց :

Քանի մը ըսպէ վերջը քահանայ մը հասաւ :

Անդուռեան տիկինը սրամաշուքով ու անհանդուտութեամբ էրկանը տուն դառնալուն կը սպասէր :

Ե՛, ի՛նչպէս, ըսաւ զինքը տենեւուն պէս :

— Մեռա՛ւ, պատասխանեց տխրութեամբ Պր . Ալեքսի :

— Ողորմե՛լն : Բայց ի՛նչպէս կ'ըլլայ որ . . . : Ինչո՞ւ . . . :

— Միրելի, պատասխան տուաւ Պր . Ալեքսի ծանր ու տխուր ձայնով մը, վրէժ առնելու հոգն Աստուծոյ թող տալու է :

Ետքը բազկաթոռի մը վրայ նետուելով՝ կողակցին ըրած ամէն հարցումներուն մանրամասն ու յազեցուցիչ պատասխաններ տուաւ :

Յ Ա Ն Կ

Ժ . ԱԼԵՔՍԻ ԿԱՄ ՎՐԷԺԻՄՆԻՐՈՒԹԻՒՆ

Ա . Ալեքսիին իր հօրը գրած նամակը :	253
Բ . Յուդարկաւորութիւն :	260
Գ . Տառապեալ հայր :	268
Դ . Պատմութիւն մը :	277
Ե . Սեւ մարդը :	284
Զ . Զրացանութիւն :	291
Է . Ինքն է , ստուգիւ ինքն է :	299
Ը . Վարանք :	307
Թ . Զոհ մը :	316
Ժ . Յաւ եւ ապաշաւ :	323
ԺԱ . Տասը տարի ետքը :	333
ԺԲ . Աղբեւաց փողոցը :	339
ԺԳ . Մեծանձնութիւն :	347
ԺԴ . Այցելութիւն :	355
ԺԵ . Հօգեվարք :	363

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0693379

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0693380

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0693381

3

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0693382

2

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0693383

